

AKTINES

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ.,

ΕΤΟΣ Ζ'

ΜΑΡΤΙΟΣ 1944

ΑΡΙΘ. 41.

Δ Ι Α Τ Ι ;

Τὸ λογοτεχνικὸν 1944 ἤρχισεν εἰς τὸν τόπον μας με... μίαν αὐτοκτονίαν. Ἐνας λογοτέχνης, ἀνεγνωρισμένος μέσα εἰς τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους, ἔθεσε βίαιον τέρμα εἰς τὴν ζωὴν του. Αὐτὸ ἦτο ὁ ἐναρκτηριὸς τῆς λογοτεχνικῆς χρονιάς.

Καὶ δὲν πρόκειται περὶ πράξεως ἐσχάτης ἀπογνώσεως, εἰς στιγμής ὅπου τὸ μυαλὸ εἶναι σκοτισμένον καὶ δὲν ἔξορει τί κάνει. Ἄπο μακροῦ ἐμελετᾶτο καὶ προσεξηγγέλλετο τὸ μοιραῖον ἐγγεῖρημα, μολοντί, μᾶς λέγει ἡ εἰδικὴ ἀρθρογραφία, δὲν ἦτο ἐμφανῆς κανεὶς λόγος ἐξηγῶν τὴν θανατοφιλίαν αὐτὴν—πλὴν τοῦ κενοῦ εἰς τὴν ζωὴν, βέβαια. Καὶ ὅμως, αὐτὴ ἡ θανατοφιλία, αὐτὴ ἡ ἄρνησις καὶ ὁ βίαιος τερματισμὸς τῆς ζωῆς δὲν φαίνονται νὰ ξενίζουσιν καθόλου. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ αὐτοκτονία γίνετα δεκτὴ ὡς κᾶτι ποῦ μόλις ἔξαφνιάζει. Γράφουσιν, ὁμιλοῦν διὰ τὸ τραγικὸν γεγονός, ὅχι κᾶν μετὰ τὴν ἀνθρωπίνην συμπτᾶθειαν διὰ τὸ ναυάγιον, μετὰ τὴν συμπίνοια διὰ τὴν τραγικὴν καταστροφὴν, ἀλλὰ μετὰ ἕνα τρόπον ποῦ εἶναι αὐτὸ τοῦτο κατανόησις καὶ ἐγκρισίς. Ἐνας, μάλιστα, ἀπὸ τοὺς λογίους ποῦ ἀπένειμαν τὰς ἐπιμνημοσύνας τιμᾶς δὲν διστάζει νὰ τὸ ἀναγάγῃ εἰς ἀρχὴν: "Ὅταν, μᾶς λέγει, ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξις εἶναι μία ζωὴ, ὅπως ἡ ὑπαρξις τῶν κοινῶν θνητῶν, τότε πρέπει νὰ τὴν τερμα-

τίζουσιν «ἢ Φύσις ἢ ἡ Τύχη». Διὰ τὸν λογοτέχνην ὅμως, διὰ τὸν ὅποιον ἡ ὑπαρξις εἶναι «ἔργον τέχνης», εἰς τὴν ὑπαρξιν αὐτὴν θέτει τέρμα «ὡ νοῦς!». Ποῦ θὰ πῆ, ἴσως, ὅτι οἱ λογοτέχνη ποῦ δὲν αὐτοκτονοῦν δὲν ἔχουσιν ἐκεῖνο ποῦ λέγεται νοῦς!

Νὰ σκεφθοῦμε τώρα μετὰ τὴν κατηγορηματικὴν προστακτικὴν τοῦ Κάντ; Ἄλλὰ ὄχι! Καλύτερα νὰ σκεφθοῦμε μετὰ τὴν κοινὴν λογικὴν τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου. Ποῦ ὁδηγεῖ ὅλη αὐτὴ ἡ ἱστορία καὶ πρὸ παντός διατὶ ὡς σκοπὸς τῆς ζωῆς νὰ τίθεται ἡ ἄρνησις τῆς; Ἡ ἄρνησις, ἡ ὅποια δὲν ὁδηγεῖ μὲν πάντοτε εἰς τὴν σωματικὴν αὐτοκτονίαν, ὁδηγεῖ ὅμως εἰς κᾶτι ἀνάλογον, τύπου «φυγῆς», ἀπαρνήσεως κᾶθε εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν ζωὴν, ἀχρηστεύσεως τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸν συνάνθρωπον του;

*

"Ἄς ἀφήσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας εἰς ἕνα ὄνειροπόλημα. Ἄς ὄνειρευθοῦμε λοιπόν. Τώρα—βλέπομεν εἰς τὸ ὄνειρον—εἰς τοὺς δυσκόλους αὐτοὺς καὶ κρισίμους καιροὺς, οἱ λόγοί μας, οἱ πεζογράφοι μας, οἱ ποιηταί, οἱ λογοτέχνη καθ' ὅλου, ἀκούουσιν τὴν φωνὴν τῶν περιστάσεων καὶ σπεύδουσιν ὅλοι μαζί ἐκεῖ ὅπου καλεῖται κᾶθε ἄνθρωπος εἰς καιροὺς ὅπως οἱ σημερινοί. Παίρνουσιν τὰ ἀναμφισβήτητα ἐφόδιά των, τὸν ἐπι-

στημονικόν των καί τόν καλλιτεχνικόν των ἐξολοπισμόν, τὸ ταλέντο τους, τὴν ἐπιφορὴν ποῦ ἔχουν, ἀκόμη καί τὰ ὕλικά μέσα ποῦ διαθέτουν—δὲν συμπίπτει πάντοτε ὁ διανοητικὸς πλοῦτος πρὸς τὴν ὕλικὴν πενίαν. Καὶ σπεύδουν. Ὅπου πόνος, ὅπου ἀπογοήτευσις, ὅπου πνευματικὸς ὑλοστισμός, ὅπου ἐκνευρωσιὸς καὶ παρακρούσεως φαινόμενα, ὅπου συμπτώματα ἀποθηριώσεως καὶ ἀποκτηνώσεως καὶ παραλύσεως πνευματικῆς, ὅπου, τέλος πάντων, ἡ ἀγάπη προσκαλεῖ καὶ ζητεῖ βοήθειαν, φῶς, τροφήν διὰ τὸν ἄνθρωπον, τὸν δοκιμαζόμενον ἄνθρωπον. Ἐκεῖ σπεύδουν ὅλοι οἱ λόγιοί μας καὶ προσφέρουν καθένας τὴν ὑπαρξίν του ὀλόκληρον διὰ τὰ ζωντανήν, ὅ,τι λιποθυμεί, διὰ τὰ ἀνορθωθῆν καὶ παρειμέναι χεῖρες καὶ τὰ παραλελειμένα γόνατα, διὰ τὰ σταματήσῃ ὁ κατήφορος, διὰ τὰ συγκρατηθῶμε εἰς τὴν ζωὴν μέσα εἰς τὴν πνευματικὴν παγωνίαν. Ὁ ἐπιστήμων σπεύδει μὲ τὴν ἐπιστήμην του, ὄχι μόνον μὲ τὴν ἐιδικὴν ἐπιστήμην τὴν ὁποίαν θεωρεῖται, ἀλλὰ μὲ ὅλην του τὴν ἐπιστημονικὴν του ὑπόστασιν. Ἄλλος πάλιν φέρνει τὸν πνευματικόν του στοχασμόν ὡς δείκτῃν τῆς κατευθύνσεως ἢ ὁποῖα ἔχει χαθῆ, τόσον ἀπὸ τὸν μορφωμένον ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν ἀμόρφωτον ἄνθρωπον. Ἄλλος μὲ τὸ πειρογράφημά του, ἄλλος μὲ τὸ τραγοῦδι του, τονώνει, ἐλέγχει, παροτρύνει, παρακαλεῖ, φοβερίζει, ὀνειδίζει μὲ τὸν σωτήριον ὀνειδισμόν, ὑποδεικνύει, διδάσκει, ξετροπώνει μέσα εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅ,τι ἀνώτερον, ὅ,τι καλὸν ἔχει μέσα του περισσῆ, μέσα εἰς τῆς φαιλῆς ἐγωπαθείας τὴν πλημύραν, τὸ ζωογονεῖ, τὸ κατευθύνει. Στάζει καὶ βροῖσκει κάτω ἀπὸ τὴν στάχτην τοῦ ἔλεινυτο παντοειδῶς μαργαροτισμοῦ, τῆς κτηνώδους ἐγωπαθείας, τοῦ φορικώδους ὕλισμοῦ, τὴν σπῖθα ποῦ ζωντανῆ εἶναι ἀκόμη εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὴν σπῖθα τοῦ πνεύματος, καὶ τὴν ζωογονεῖ τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος. Καὶ ἔτσι, βιβλίον ἐπιστημονικόν, ἔργον λογοτεχνικόν, πειρογράφημα ἢ ποιήμα, διᾶξεις, χρονογράφημα καὶ πρὸ παντὸς ἡ ὅλη κοινωνικὴ ἐπιρροή, γίνονται ζωῆς καὶ ἀγάτης καὶ πνεύματος πηγὴ, καὶ κατατᾶ νὰ εἶναι μακαριστοὶ οἱ σημερινοὶ δύσκολοι καιροί, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ ἐκδηλωθῇ τό-

σον εὐεργετικὴ ἢ ἐπίδρασις τοῦ πνεύματος.

*

Ἔνα ὄνειρον! Ἄλλὰ διατί νὰ εἶναι ὀνειρον; Τί ἐμποδίζει νὰ εἶναι πραγματικότης; Μήπως ἡ ἔλλειψις ὕλικῶν μέσων; Ὅχι δᾶ! Ἐκεῖνα τὰ τρακόσα τόσα βιβλία ποῦ ἐξεδόθησαν, μόνον κατὰ τὸ 1943, τὰ περιοδικὰ (μερικὰ ἀπὸ τὰ ὅποια ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτὸ ἤρχισαν τὴν ἐκδοσὴν των) αἱ διαλέξεις, ὁ κατακλυσμός τῆς διανοητικῆς παραγωγῆς ἔδειξαν ὄχι ἔλλειψιν, ἀλλὰ ἴσα-ἴσα καταπληκτικὴν ὑπερπάρκειαν ὕλικῶν μέσων. Μήπως ἐμποδίζει τὸ σύνθημα «ἡ τέχνη διὰ τὴν τέχνην»; Ἄλλὰ καὶ δι' ἐκείνους ἀκόμη ποῦ πιστεύουν εἰς τὸ σύνθημα αὐτὸ θὰ ἦταν τάχα τόσον ἀδύνατον, θὰ ἐχαιλοῦσε ὁ κόσμος, θὰ ἐβεβηλώνοντο τὰ καλλιτεχνικὰ τὸν ἰνδάλματα, ἐὰν διὰ τὰ χρόνια αὐτά, τὰ πρωτοφανῆ, τὰ μοναδικὰ χρόνια εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, ἡ τέχνη ἔδιδε φιλικὸ χεῖρι εἰς τὴν ἀγάτην, συνέβαλλεν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν, εἰς τὴν πνευματικὴν συντήρησιν τοῦ γένους; Θὰ ἦταν, τάχα, τόσον ἱερόσιμον διὰ τὰ λογοτεχνικὰ ταμποῦ ἐὰν ὅλα αὐτὰ τὰ ἔντυπα ποῦ εἶδαν καὶ συνεχῶς βλέπον τὸ φῶς, ἐμιλοῦσαν καὶ ἐβοηθοῦσαν καὶ καθωδηγοῦσαν τὸν ἄνθρωπον, τὸν Ἕλληνα τῆς σημερον, ἀντὶ νὰ εἶναι τόσον ἔξενά, ἀπελπιστικῶς ἔξενά πρὸς τὴν ζωὴν;

ἔξενά πρὸς τὴν ζωὴν! Κοντεύομε νὰ τὸ συνειθώσομε! Κοντεύει νὰ γίνῃ γὰρ τὸ αὐτονόητον, ὅτι οἱ λόγιοί μας εἶναι ἔξενά πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ τόπου ὁ ὁποῖος τοὺς δίδει τὴν ζωὴν. Κοντεύει νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸ κοινοτοπία.

Καὶ ὁμως! Δὲν πρέπει νὰ γίνῃ! Ὅχι! Δὲν πρέπει νὰ ἐξοικειωθοῦμε μὲ τὴν ἰδέαν αὐτῆν.

Διατί μαζρὰν ἀπὸ τὴν ζωὴν; Διατί μαζρὰν ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν τῆς θετικῆς πνευματικῆς δημιουργίας; Διατί, θλιμμένη, μελαγχολικὴ, ἐπιμόνος, ἐπιδεικτικῶς μελαγχολικὴ ἄρνησις, καὶ ὄχι δημιουργία ποῦ εἶναι τῆς χαρᾶς, τῆς ἀτελευτήτου χαρᾶς τὸ πλήρωμα; Διατί νὰ μὴ θυσιάσωμεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἀγάτης καὶ τῆς χαρᾶς τοὺλάχιστον τὴν, τοιαύτην ἢ τοιαύτην, αὐτοζοτιαν μας;

Διατί, λοιπόν; Διατί;

Τὸ θέλημα τῆς ζωῆς

Η ‘ΕΝΔΕΙΞΙΣ,

—Θυμᾶσαι, τότε, στὴν ‘Αλμυρά ‘Ερημο;
—‘Αν τὸ θυμᾶμαι... Μὰ ἐκεῖ ἀκριθῶς
ἄρχιζα τὴ σταδιοδρομία μου!
—Τὴ λαμπρὴ σταδιοδρομία σου, πές.
—‘Ε, δὲν ἔχω καὶ παράπονο...

Πέντε κουδέντες, τὴν ὥρα πού ἐσφιγ-
γαν τὰ χέρια σὲ ἀποχαρτισμό, ὁ ἡλικι-
ωμένος ἐπισκέπτης μὲ τὸ ἐπιθλητικὸ πα-
ρουσιαστικὸ καὶ ὁ οἰκοδεσπότης.

Στὴν οικογενειακὴ γιορτὴ μᾶς χαρι-
τωμένης οἰκογενείας—πατέρας, μητέρα
καὶ δύο ἀγόρια, μεγαλωμένα μὲ τὰ προ-
νόμια μᾶς φωτισμένης ἀνατροφῆς. ‘Όταν
ἔφυγε ὁ ἐπισκέπτης, τὰ παιδιά θέλησαν
νὰ μάθουν τί ἦταν ἐκεῖνο πού ἔγινε στὴν
‘Αλμυρά ‘Ερημο. Εὐκόλη ἦταν ἡ συγκα-
τάθεισι τοῦ πατέρα τους. Ποιὸς δυσκολεύε-
ται νὰ διηγηθῆ ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸν βί-
ο του, ὅταν εἶναι τόσο γεμάτο ἀπὸ ἔντονη
ζωή;

Εἴκοσι χρόνων ἀναμνήσεις... ‘Ό οὐθα-
στός κύριος, πού εἶχε φύγει πρὸ ἀλίγου,
ἦταν τότε ὁ ἀγέρωχος μέγαρχος τῆς μο-
νάδος του.

‘Η ἀφήγησις ἄρχισε. Καὶ σιγά-σιγά, ὅ-
σο προχωροῦσε, σὺν σὲ ἀλλαγὴ σκηنيκοῦ
ἢ βεράντας πού μᾶς φιλοξενοῦσε ἀλλάζε-
ε ὄψι...

Βρισκόμαστε τώρα στὶς ἀμμουδερὲς
στῆπες τῆς ‘Αλμυράς, στὰ πόδια τοῦ Κα-
λέ-Γκρόττο, σὲ ἓναν καταυλισμὸ τῆς με-
γαρχίας, πού ὑπηρετοῦσε τότε ὁ πατέρας
τῶν ἀγοριῶν—εἴκοσι χρόνια πρὶν...

*

‘Επιτὰ ὄρες πορεία σ’ ἓναν ξερότοπο πού
δὲν κρατοῦσε ζωντανὸ κλαρὶ ἄλλο ἀπὸ με-
ρικὲς κοκκαλιασμένες καὶ ἀγκυλωτῆς τοῦ-
φες, χαμηλές, χωρὶς οὔτε τὴ σκιά πού
θέλει καὶ μιὰ σαῦρα γιὰ νὰ κρυφθῆ. Τὰ
παγούρια—τὰ διψασμένα στόματα τὰ εἴ-
χαν ἀπὸ ὄρες στραγγίξει, ὡς τὴν τελευ-
ταία χλιαρὴ σταγόνα—τιναζόντουσαν, ἄ-
δεια, ἀπάνω στοὺς γοφούς τῶν φαντάρων,
καθὼς αὐτοὶ ἐθᾶδιζαν, σκουνοφυλώντας
ἀπὸ τὴν κούρασι, ἀπάνω στὰ χαλκία πού
ἔσπερναν τὴν καυτερὴ ἄμμο.

Μὲ τὸ σύνθημα τῆς σταθμεύσεως, ἦσαν
ἔτοιμοι ὅλοι νὰ κάτσουν ἐκεῖ πού βρισκό-

τανε ὁ καθένας, ὅπως-ὅπως, σὺν νὰ κόπη-
κε ἀπότομα ἡ κινήτηρια δύναμι πού τοὺς
κινοῦσε τὸ σᾶμα. Μὰ μιὰ κραυγὴ, στὴν
ἀρχή, ἡ ἐπανάληψις τῆς ὕστερα, σὲ μιὰ
βουὴ ἀπ’ τὰ στόματα, ὄλων, ἔδωσε στὰ
παράλυτα μέλη τῶν φαντάρων ἀπίστευτὴ
ζωηρότητα.

—Νερό!

Καὶ ἡ φάλαγγ διαλύθηκε, ἄνθρωποι καὶ
ζῶα μαζεῦτηκαν γύρω ἀπὸ τὸ μοναδικὸ
πηγάδι, μὲ ἀλλαιαλαγμὸ.

Μὰ οἱ πάνινες «ὕδριες» πού ἀνέβαιναν
χυνόντουσαν χάμω, πρὶν προφτάσουν νὰ ξε-
διψάσουν κανέναν. Τὰ μέσα ἀντλήσεως ἦ-
σαν ἐλάχιστα, καὶ ὅλοι ριχνόντουσαν νὰ
πιοῦν πρῶτοι, τυφλωμένοι, ξεφρενιασμέ-
νοι ἀπ’ τὴ δύναμι τοῦ ἐνστίκτου.

Μέσα στὸν συρφετὸ, ἓνας μεγαλόσωμος
φαντάρος, ὁ πλησιέστερος σὲ κείνον πού
ἀνέβαζε τὸ νερὸ, κάθε πού ἀνέβαζαν τὴν
«ὕδρια», ἔπεφτε ἀπάνω νὰ πιῆ κι’ ἀδέξια
τὴν τσαλάκωνε ἔτσι—ἀπὸ πανὶ λινοῦ ἦτα-
νε, τί νὰ σοῦ κάνη κι’ αὐτὴ—πού ἔκανε
μεγάλῃ ζημίᾳ στὸ νερὸ. Τότε ἓνας ἄλλος
φαντάρος πού περιμενε πάρα ἔξω, τοῦ ἔ-
πεσε κοντά, τὸν ἄρπαξε ἀγκυλιαστὰ ἀπὸ
τὰ θυδὸ μπράτσα καὶ τὸν τράθηξε μὲ τὴ
βία πὸ καί.

—Τί κάνεις ἐκεῖ, συνάδελφε, φώναξε.
Τρελλάθηκες; Θὰ σωθῆ τὸ πηγάδι ἔτσι,
πρὶν νὰ ποῦμε!

‘Υστερα, γύρισε στὸ πηγάδι, χώθηκε
στὴν πλησιέστερη ὀμάδα, προσπαθώντας
νὰ δώσῃ κάποια λύσι στὸ δράμα. Ζήτησε,
μὲ πολὺ κόπο, νὰ πάρῃ στὰ χέρια του τὴν
ὕδρια.

—‘Απὸ λίγο, στίς καρσάνες, βρὲ παι-
διά, φώναξε. Νὰ πιοῦμε ὅλοι μας ἀπὸ μιὰ
γουλιὰ πρῶτα, νὰ συνέρθουμε!

Καὶ ἀγωνίστηκε νὰ κάνῃ μιὰ δίκαιη δι-
ανομὴ ὁ ἴδιος.

Μὰ ἦταν ἀδύνατο! Δὲν τὸν ἀκούγε κα-
νεὶς. ‘Ενας λοχίας πού βρέθηκε πλάι τοῦ
τοῦ εἶπε νὰ πάψῃ «νὰ κάνῃ τὸν καπετάνιο».

Τότε, ἐκεῖνος πικράθηκε καὶ τραθῆχη-
κε πίσω. ‘Εφυγε ἀπ’ τὸ πηγάδι χωρὶς νὰ
πιῆ γουλιὰ. Δὲν γινόταν τίποτα...

Τοὺς ἄφησε ἐκεῖ, νὰ πίνουν δέκα φορές
λιγώτεροι, ἀπ’ ὅτι ἂν ὑπῆρχε τάξι, καὶ
ἀπομακρύνθηκε λίγο παράμερα, νὰ περι-
μένῃ.

‘Επειτα ἀπὸ λίγη ὥρα ὁ μέγαρχος μὲ
μερικὸς ἀξιωματικούς ἀπὸ τὸ ἐπιτελεῖο
του πλησίασε στὸν τόπο τοῦ νεροῦ. ‘Η τα-
ραχὴ ἐκεῖ ἐξασκολουθοῦσε, μὲ κάποια ὕ-
φεισι τώρα. ‘Αλλά τέτοιες σκηνές, στὴν ἔ-
ρημο, δὲν ἦσαν ἀσυνήθιστες. Καὶ προτί-
μησαν ν’ ἀφήσουν τὰ πράγματα ὅπως ἦ-
σαν.

Καθὼς ἐθᾶδιζαν τώρα σιγά, κάνοντας
μιὰ πρόχειρη ἐπιθεώρησι στὸν ὑπόλοιπο

καταυλισμό, ένας φαντάρος κίνησε την προσοχή τους. Λίγο παράμερα, μισοξαπλωμένος στη σκιά που έβριχνε στο πλάι ένας άραμπας με φορτίο από χορτονομή, άκουμπουσε τη ράχη στη ρόδα του άμαξιού και, ήσυχος, μακάριος σαν να βρισκότανε στη σαίζ-λόγκ μιας λουτροπόλεως, έδιάβαζε με προσοχή ένα μικροσκοπικό βιβλιαράκι. Ήταν αυτός ο ίδιος φαντάρος, που είχε επιχειρήσει, μάταια, στο πηγάδι, να βάλει κάποια τάξι.

Ο μέραρχος, μόλις τον είδε, σταμάτησε απότομα. "Υστερα προχώρησε προς το μέρος του για να ιδή καλλίτερα, περιέργως.

—Τί κάνεις αυτού, έσύ;

Ο φαντάρος πετάχτηκε όρθιος, κάνοντας τό σχήμα.

—Ξεκουράζομαι κ. μέραρχε, άπάντησε ξαφνιασμένος.

—Θά ήπιες όλο μαζί τό νερό και πās να σκάσης, είπε ο ύπιατρος που συνώδευε τόν μέραρχο, για να πη κάτι κι' αυτός.

Ο φαντάρος χτύπησε με την παλάμη τό παγούρι του για να δείξη ότι ήταν άδειο.

—Δέν πήρα άκόμη νερό, κ. ύπιατρε.

—Τί είν' αυτό που διαβάεις; τόν ρώτησε πάλι ο μέραρχος.

Έκεινος τότε του έδειξε τό βιβλίο.

Ο μέραρχος έδιάβασε στη σελίδα που ήταν άνοιγμένο...

«Κύριος ποιμαίνει με, και ούδέν με ύστερήσει.

Είς τόπον χλόης εκεί με κατεσκίνωσεν...».

Ο φαντάρος έδιάβαζε ένα κομμάτι από τούς ψαλμούς.

Ο μέραρχος έκλεισε τό μάτι στους άλλους αξιωματικούς. Ο ύπιατρος έσκυψε και του είπε τότε κάτι στο αυτί.

—Νά τ' άφήσης αυτά, παιδί μου, είπε τότε ο μέραρχος, χτυπώντας προστατευτικά στον ώμο τόν φαντάρο. Θά σου κάνουν κακό.

Και τόν ξανακτύταξε περίεργα κι' έξεταστικά.

Μά ο φαντάρος έδειχνε ότι ήταν γερό και ρωμαλέο παλληκάρι, με «όφι και θρέψι καλή», όπως λένε στη στρατιωτική όρολογία.

—Δέ διψάς; τόν ρώτησε ένας αξιωματικός.

Ο φαντάρος γέλασε με την έρώτηση.

—Περιμένο λίγο, άπάντησε κι' έδειξε στο πηγάδι τόν συρφετό τών διψασμένων, που τραβίωτανε γύρω από τό στόμιο, χωρίς να καταφέρνουν να πιούν.

Ο μέραρχος τόν ρώτησε τ'ονομά του. "Υστερα σήκωσε με άπορία τούς ώμους και εξακολούθησε την έπιθεώρησί του μαζί με τούς άλλους.

Γιατρέ, είπε τότε στον ύπιατρο, πώς σου φαίνεται αυτός ο στρατιώτης; Η βιαγωγή του μου κάνει εντόπωσι. Νά τόν έξετάσης... Αύτά τά θρησκευτικά βιβλία ξερείς... Αύτή ή ψυχραιμία του, με' όλη τη δίψα!

—Άσφαλώς, πάσχει αυτός, έβεβαιώσε ο γιατρός. Θρησκολημία... Σίγουρα θά μάς βγάλει σε λίγο κανένα παραλήρημα. Έτσι γίνεται «μ' αυτά τά πράγματα», έβεβαιώνει αυθεντικά ο γιατρός του συντάγματος.

—«Ένδειξι» και στο νοσοκομείο, είπε περιληπτικά, στον ύπιατρο ο μέραρχος, με ένα χαμόγελο χαρακτηριστικό. Δέν μάς χρειάζονται παλαθοί εδώ...

Ο φαντάρος τούς κύτταξε καθώς έφευγαν, γεμάτος άπορία, με τη σειρά του τώρα κι' αυτός. Τί έσήμαιναν όλ' αυτά;

Περίμενε έπειτα άκόμη λίγο, μέχρις ότου, στο πηγάδι, λιγόστεψε ή ταραχή και ο συνωστισμός. Τότε σηκώθηκε, πήρε τό άδειο παγούρι του, και προχώρησε για να πάρη κι' αυτός νερό. Έθγαλε από την τσέπη της κυλόττας του ένα μακρό σπάγγο, τόν έβασε στο λαμό του παγουριού και τό έβριξε μέσα στο πηγάδι. Τό άνέβασε σε λίγο γεμάτο, τό ήπιε όλόκληρο, τό ξαναγέμισε με τόν ίδιο τρόπο και άφου δίπλωσε πάλι τόν σπάγγο, για μία νέα άνάγκη, γύρισε πάλι στους συντρόφους του.

—Καλός ο μάγγανός σου, συνάδελφε, του φώναξε κάποιος από τούς άντρες που είχαν ξαπλώσει εκεί κοντά κάνοντας, με' όλη την κούρασι που είχε, λίγο κέφι.

*

Πέρασε κάμποσο διάστημα από τό έπεισόδιο αυτό. Η μεραρχία άναπαύεται τώρα για λίγο πίσω από τά βουνά του Καλέ-Γκρόττο, έπισταθμευμένη γύρω από δύο τουρκοχώρια, που τό πώς κατάρφεναν να συντηρούνται, στον έρημο αυτό τόπο ήταν μυστήριο.

Μέσα στη σκηνή του, ο μέραρχος ρίχνει μία ματιά στις διαταγές που του έφερε ο έπιτελάρχης του. Σε μία άπ' αυτές του ζητούν να στείλη «πέντε άνδρας έξ' όλοκληρου της όπ' αυτόν μονάδος, κατ' αυστηράν έπιλογήν, διακρινομένους διά τό ήθος, την άκεραιότητα του χαρακτήρος, την σοβαρότητα και προσήλωσι εις τό καθήκον, προκειμένου να καταταχθούν εις ειδικήν σχολήν, τό πρώτον νύν όργανομένην και από τήν όποιαν θά έξέλθουν στελέχη κρατικής ύπηρεσίας, ή όποια θά περιποιη τιμήν εις τόν τόπον. Είς τούς όρισθησομένους να χορηγήση φύλλον πορείας δι' Αθήνας κλπ. κλπ.».

Ο μέραρχος, εκείνη την έποχή, ήθελε

νά στείλη στο σπίτι του ένα αρκετά μεγάλο χρηματικό ποσόν από τις οικονομίες του και ένα κιβώτιο με πράγματα. Δουλειά εξαιρετικά δύσκολο να γίνη με ασφάλεια εκεί από τα βόθρα του τομέως που βρισκότανε ή μονάδα του. ‘Η αποστολή των πέντε ανδρών, που του ζητούσε τώρα ή διαταγή, του έδινε μιά απροσδόκητη ευκαιρία: Θά εμπιστευότανε τὰ χρήματα και τὰ πράγματα σέ έναν από τους πέντε αυτούς στρατιώτες. ‘Εδω όμως γεννιώτανε ένα άλλο πρόβλημα: σέ ποιόν απ’ τ’ άλλους νά εμπιστευθῆ και τὴν προσωπική υπόθεσί του; Δέν ἦταν άσπεῖα. ‘Αν ἔβγαῖνε παληάνθρωπος αυτός που θάπερνε τὰ πράγματα του, θά εὔρισκε εύκολα, αν ἤθελε, μιά πρόφασι, μιά σκηνοθεσία, γιά νά τὰ κλέψῃ. ‘Επρεπε νά βρεθῆ ἕνα πρόσωπο μὲ ἔγγυθσεις εμπιστοσύνης.

‘Εδω όμως ἦτανε ὁ κόμπος.
—Μήπως ξέρεις, κανένα στρατιώτη εμπιστοσύνης; ρώτησε τὸν ἐπιτελάρχῃ. ‘Αλλά σίγουρα πράματα ὅμως. Θέλω νά τὸν ξέρῃς καλά.

—Ἐχω ἀκούσει γιά ἕναν τοῦ λόχου δικηκήσως, ‘Αντωνᾶκος νομίζω λέγεται, ὅτι εἶναι ἐξαιρετικός ἄνθρωπος, εἶπε ὁ ἐπιτελάρχῃς.

—‘Αντωνᾶκος; ρώτησε σάν νά θυμώτανε κάτι ὁ μέραρχος. Μά νομίζω πὼς εἶναι κάποιος πού τὸν ξέρω...

Φώναξε τὸν ἀγγελιαφόρο.

—Πές τὸν κ. ὀπίατρο νά ἔλθῃ ἐδῶ, τὸν διέταξε.

*Ἦλθε ὁ ὀπίατρος.

—Θυμάσαι γιαντῆ, ἕνα στρατιώτη τοῦ λόχου δικηκήσως, ἔκει στὸ πηγάδι, μετὰ τὴν πορεία... πού διάβαζε παράμερα.. Θυμάσαι; ‘Αντωνᾶκος δέν λεγότανε;

—Αὐτὸς ὁ παλαβός; Ναι, ἔτσι θυμάμαι.

—Εἴχαμε πῆ, πρόσθεσε, χαμογελῶντας ὁ μέραρχος, νά τὸν στείλῃς μὲ «ένδειξι» γιά τὸ νοσοκομεῖο... Τί ἀπέγινε ἀλήθεια. Μπᾶς καὶ τόκανες;

‘Ο ὀπίατρος προσπάθησε νά δικαιολογηθῆ, γιατί δέν εἶχε ξαναπροσέξει τὴν ὑπόθεσι αὐτή. Μά ὁ μέραρχος τὸν καθησύχασε.

—Τόσο τὸ καλλίτερο, τοῦ εἶπε. Τὸν χρειάζομαι ἐγὼ τώρα γιά μιά εμπιστευτική ἔργασια. Ζητῶ ἕνα πρόσωπο εμπιστοσύνης, ἐξήγησε.

—Μά, αν ἐπιτρέπετε κ. μέραρχε, εἶπε ὁ ὀπίατρος, δείχνοντας ἰδιαίτερο ὑπηρεσιακὸ ζήλο, νά νά σῶση κάπως τὴν ὑπηρεσιακὴ του ὑπόληψι, πού εἶχε θιγεί ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἀμέλεια, ἔχω καθῆκον νά σᾶς ἐπιστήσω τὴν προσοχή. Αὐταὶ αἰ ἰδιορρυθμία, αἰ ἐπιμόνοι τάσεις εἰς τὴν ἠθικὴν, τὸ θρησκευτικὸν ἐνδιαφέρον, ἡ μονομέρεια ἀποτελοῦν διὰ τὸν ἐπιστήμονα ὑποπτα σημεῖα. ‘Εσεῖς ἀλλωστε τότε τὸν

προσέξατε ὡς ἕνα παθολογικὸ τύπο, ἕναν..
—‘Ακου γιαντῆ μου, εἶπε μὲ κέφι ὁ μέραρχος, αὐτὰ τὰ λέμε ἔτσι ἀνεύθυνα. ‘Ετσι τ’ ἀκούσαμε... Τώρα ὅμως ἔχω ἀπόλυτον ἀνάγκη ἐνὸς προσώπου εμπιστοσύνης καὶ, τί τὰ θέλεις, ἀπ’ αὐτοῦ, πού τὰ πιστεύουν αὐτὰ δέν ξέρω νά βγαίνουν οὔτε κλέφτες οὔτε ἀπατεῶνες οὔτε ναυαγισμένοι...

—Δέν ἐπιμένω κ. μέραρχε, ἀλλά...

—Γιά νά ἴδουμε, ἀφοῦ ἐπιμένεις θά ρωτήσω ἐγὼ καὶ τὸ λοχαγὸ του, εἶπε τότε ὁ μέραρχος.

Καὶ τὸν ἐκάλεσε στὴν σκηνή.

—‘Εχεις ἕναν ὀπλίτη ‘Αντωνᾶκο;

—Μάλιστα κ. μέραρχε.

—Τί πράμα εἶναι αὐτός; Εἶναι καλὸς στρατιώτης;

—‘Ο καλλίτερος στὸ λόχο. Γενναῖος, μὲ πρωτοβουλία, πειθαρχικός. Τὸ ἠθικώτερο στοιχεῖο. ‘Αν θέλετε περισσότερες πληροφορίες νά φωνάξω καὶ τὸν ὀμαδάρχη του νά μᾶς πῆ.

‘Ο μέραρχος δέν χρειάσθηκε ἄλλες πληροφορίες. ‘Η σκέψις του ἦταν σωστή.

—‘Εχει καλῶς. Νά μοῦ τὸν στείλῃς ἐδῶ, εἶπε εὐχαριστημένος καὶ ἐκύτταξε μὲ κάποια σκία δυσφορίας τὸν γιαντῆ.

—...‘Επεςες ἔξω γιαντῆ, τοῦ εἶπε.

‘Επειτ’ ἀπὸ λίγη ὥρα ὁ ‘Αντωνᾶκος στεκότανε σὲ προσοχή, σὲ τριῶν βημάτων ἀπόστασι.

—Διαβάζεις ἀκόμη τὰ βιβλία σου; τὸν ρώτησε μὲ κέφι ὁ μέραρχος.

‘Ο στρατιώτης ἐδίστασε λίγο στὴν ἐρώτησι αὐτή. Θυμήθηκε τὴν σκηνὴ στὸ πηγάδι. Μά σὲ λίγο ἀπάντησε θαρετᾶ:

—‘Όταν μοῦ δίνεται εὐκαιρία, κ. μέραρχε...

‘Ο μέραρχος τὸν πλησίασε καὶ τὸν χτύπησε πατρικᾶ στὸν ὄμο.

—Καλὰ κάνεις, παιδί μου!...

‘Ο φαντάρος τὰ ἔχασε πιδὸ πολύ. Τί νά ἐσῆμαινε αὐτὸ; Τότε, πάλι τὸν εἶχε χτυπήσει στὸν ὄμο μὲ ἐνδιαφέρον, γιά νά τοῦ πῆ νά τ’ ἀφήσῃ αὐτὰς. Τώρα τοῦλεγε «καλὰ κάνεις». ‘Ανεξήγητα πράματα. Μήπως ὁ κ. μέραρχος;... Μιά σκέψις—ρεθάνς γιά τὴν «ένδειξι» πού εἶχε σκεφθῆ γι’ αὐτὸν ἄλλωτε ὁ μέραρχος—τοῦ ἦλθε στὸ μυαλό.

—Μᾶς ζητοῦν ἀπὸ τὴν ‘Αθήνα πέντε ὀπλίτας γιά νά μποῦν στὴ σχολή... ‘Ενας ἀπὸ αὐτοῦς θά εἶσαι ἐσὺ, συνεχίσε ὁ μέραρχος. Πρέπει νά φύγετε ἀμέσως. ‘Αλλὰ προτοῦ φύγῃς θά σοῦ ἀναθέσω καὶ μιά ἄλλη, δική μου, ἔργασια....

*

Καὶ τώρα οἱ στέπες τοῦ Καλέ-Γκρότ-το χάθηκαν καὶ ἀφῆσαν πάλι μπροστὰ στὰ μάτια μας τὴ δροσερὴ βεράντα πού μᾶς

φιλοξενούσε σήμερα, είκοσι ολόκληρα χρόνια ύστερα από την ιστορία αυτή.

—Μά, πατέρα, ρώτησε το μικρότερο άγόρι, πού άκουγε όρθιο κοντά του την ιστορία, στ' αλήθεια ήθελαν νά σέ στείλουν στό νοσοκομείο; Έπειδή διάβαζες τούς ψαλμούς; Γι' αυτό ήθελαν νά σέ πούν τρελλό; Αλήθεια, γι' αυτό;

Καί τό άγόρι γουρλώνει τά μάτια μέ άπορία και λύπη.

Ό πατέρας του τόν έσφιξε τότε μέ στοργή στό πλευρό του γελώντας.

—Έσείς παιδιά μου, είπε, δέν μπορείτε νά τά καταλάβετε αυτά. Ζήτε σ' εύτυχισμένη εποχή.

Μιά φορά κι' έναν καιρό είχε πέσει και στόν τόπο μας μιά άρρώστεια... μιά βαρεία άρρώστεια. Χτυπούσε στό κεφάλι. Όποιος την είχε, παιδί μου, τάβαζε μ' έκείνους πού ήθελαν νά γίνουν καλοί και χρήσιμοι άνθρωποι, τούς κορόιδευε, τούς περιφρονούσε, τούς κατεδίωκε άκόμη...

Όταν μάθαιναν τίς πεποιθήσεις σου, σέ ήθελαν τρελλό. Κι' άς ήσαν, αυτές άκριβώς οί πεποιθήσεις, πού σου έδιναν τή δύναμη νά κυριαρχήσης στόν έαυτό σου. Άν ό πατέρας σου γινότανε τό θηρίο τής ζού-

γκλας κι' έπεφτε τυφλωμένος άπάνω στό νερό, άδιαφορώντας γιά τούς άλλους, έκεί στό πηγάδι τής Άλμυράς, δέν θά άμφέβαλλε κανείς γιά τήν διανοητική του ισορροπία, άρκει νά μην είχε τήν έτικέττα τής πίστewς! Άλλά πού νά τά καταλάβετε έσείς αυτά σήμερα. Έσείς πού μεγαλώνετε μέ τό Κατηχητικό, μέ τίς χριστιανικές κατασκηνώσεις... έσείς πού, μωρά άκόμη, πρωτόειδατε τό σχέδιο του άλφα στό βιβλίο πού ήταν σκάνδαλο και πρόσκομμα άλλοτε...

Καί τά πρόσωπα τών γυιών του κατσούφιασαν, καθώς, μέ τήν νεανική φαντασία τους, ξανάτρεχαν πίσω, σέ μιά τέτοια σκοτεινή και μελαγχολική εποχή, πού έμοιαζε κακό όνειρο.

—Γιατί όμως, πατέρα, είπε, μέ τήν τετράγωνη λογική τών παιδιών, ό μεγαλύτερος γυιός, έδιάλεξε έσένα ό μέραρχος, γιά τήν έξαιρετική αυτή άποστολή, άφού σέ είχε γιά τρέλλον;

Γελάσαμε τότε όλοι μέ τή χαριτωμένη έρώτησι του παιδιού.

—Ά, μά δέν πρόσεξες τί είπαμε; τόν ψευτομάλωσε ό πατέρας του.

...Είπαμε: ήτανε μιά άρρώστεια...

ΟΥΤΙΣ

ΠΙΣΤΟΥ ΑΠΟΔΗΜΙΑ

(Στή μνήμη Άγγελου Δούρου)

Άπόψε άν ίσως κι' ήμουνα στ' Αντίπερα τή χώρα
Του Παραδείσου διάπλατη θάνοιξη ή Ήραία Πύλη
Ή σεμνή γαλήνη τών ψυχών τό μύρο θά σκορπίση
Και στό σκοτάδι ήλαρό τό φώς θά πλημμυρίση.

Μύρτα οί Άγάπες θά φορούν κι' οί Ταπεινοφροσίνες
Οί Άγγελοι λευκοί θά βγούν στό δρόμο νάγρυπνήσουν
Οί Άγριοι πού σάν τώμαθαν στα δόλοσπρα θά ντυθούνε
Άπ' άστρο ως άστρο ένα κερί οί ζωούλες θά κρατούνε.

Ή ειρήνη έπάνω στόν πιστό τήν χάρι της άπλώνει
Σάν μοσχολίδανο ή Ζωή στό θυμιατήρι λιώνει
Κι' άφ' τό θυμίαμα ή ψυχή ολόλευκη ανεβαίνει
Μέ τίς άγκάλες άνοιχτές ό Κύριος τήν προσμένει.

ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ

1714-1779

Ἡ μελέτη τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ἀποτελεῖ πάντα γιὰ τὸν μελετητὴ τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς τὴν πιὸ εὐχάριστη ἐνασχόλησι, ὅταν μάλιστα ἀνακαλύπτει, σ' αὐτὴν τὴν ἱστορικὴ περίοδο, τὶς πρῶτες καταβολές τῆς σημερινῆς δικῆς μας σύγχρονης ζωῆς. Κι' ἓνα μέρος τῆς σπουδῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στρέφεται πάντα γύρω ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν μορφῶν ποῦ μὲ τὴ φωτεινὴ τους διάνοησι καὶ τὴν ξαστέρη δράσι τους στάθηκαν ὁδηγὰ σημαίσα στὴ σκοτεινὴ περίοδο τῆς ἀγραμματοσύνης καὶ τῆς ἀμορφωσιάς.

Οἱ λογάδες τοῦ Ἔθνους, οἱ δασκαλοὶ τοῦ Γένους, οἱ Φαναριῶτες καὶ ἐκεῖνοι τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ, εἴτε ὡς μορφές τῆς Ἐκκλησίας εἴτε ὡς ἀνθρώποι τῆς παιδείας, τῶν γραμμάτων καὶ γενικὰ τῆς λογίας παραδόσεως, πάντοτε ἀπασχόλησαν τοὺς ἱστορικοὺς μας καὶ τοὺς λογοτέχνες-ἐρευνητὲς τῆς νεοελληνικῆς μας ζωῆς.

Καὶ στὴ γενικὴ ἀνάλυσι τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας γίνεται βέβαια ἐπίσημος λόγος ἀπὸ τοὺς ἱστοριογράφους μας γιὰ τὸν ρόλο ποῦπαίξε στὰ σκοτεινὰ ἐκεῖνα χρόνια τὸ μοναστήρι, ὁ καλόγερος, μὲ διδασκτικὰ τ' Ὀχτωῆχι, τὸ Ψαλτήρι, τὸν Ἀπόστολο, στὴν ἐκμάθησι τῶν κοινῶν γραμμάτων καὶ ἀναγνωρίζεται πόσο συνετέλεσε ἡ Ἐκκλησία στὴ διάσωσι τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως, μὰ ποτὲ δὲν ἐδόθηκε μεγάλη σημασία στὸ ζωογόνον ἀναβαπτιστικὸ χριστιανικὸ κήρυγμα ποῦφερνε στὶς ψυχές τῶν ὁμοδόξων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἢ ἐνθεη πίστι τῶν ἀπλῶν ρασοφόρων. Οἱ μορφές τῶν φωτισμένων ἱεραρχῶν καὶ τῶν ἐπιστῆμων ἱεραμένων δὲν ἀγνοήθηκαν ἀπὸ τοὺς ἱστοριογράφους, μὰ ἢ ὑπόθεσις τῶν κατώτερων κληρικῶν, ποῦ δὲν ὑπῆρξαν Ἐθνάρχεις μητροπολίτες ἢ ἐπίσκοποι, μὰ ποῦ εἶχαν ὡς πύρινες φωτεινές φυσιογνωμίες ἀμεση ἐπαφὴ μὲ τὸ λαὸ καὶ ποῦ γιὰ τὰ προβλήματα τῶν πάσχισαν καὶ θυσίαστηκαν, δὲν ἀπασχόλησε σοβαρὰ τοὺς μελετητὲς μας. Ἐλάχιστα μελετήθηκε, ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων μας, ἢ δημιουργικὴ συμβολὴ τοῦ ἀπλοῦ παπᾶ ἢ καλόγερου στὴ διαμόρφωσι τῆς ὁμαδικῆς συνειδήσεως τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς.

Μπροστά στὴν ἐπίδρασι τῶν λογάδων, τῶν λογίων, μὲ τὴ γραμματικὴν παιδείασι καὶ δράσι, παρουσιάσθηκε μονόπλευρη καὶ μικρῆς σημασίας ἢ δική τους προσπάθεια. Μὲ διάφορες προφάσεις ἢ ἐργασίαι τῶν μὴ λογίων προμάχων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῶν ἀπλῶν κηρύκων τοῦ χριστιανικοῦ λόγου ποῦ δὲν ἀφήσαν γωνιά τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ποῦ νὰ μὴν περιοδεύσουν γιὰ νὰ κηρύξουν ἀπλά, χωρὶς σοφία, σπουδαιοφάνεια καὶ καύχησι τὴν χριστιανικὴν πίστι, ὁλότεια παραγνωρίσθηκε. Τοποθετήθηκε πάντα σὸ περιθώριον καὶ μειωμένην παρουσιάσθηκε ἢ συμβολὴ τῶν ἀπλῶν ἱεραμένων.

Μὲ ἀδικαιολόγητη προκατάληψι καὶ χωρὶς τὴν παραμικρὴ θερμότητα ἱστορήθηκε ἀπὸ τοὺς νεοελληνες λογογράφους ἢ ὅλη τους ἐθνικὴ δράσι. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς κήρυκες τοῦ χριστιανικοῦ λόγου ἔτυχε νᾶναι καὶ λόγοι, βρῆκαν κάποιον ἄλλον λόγιον, συνάδελφον τοὺς νὰ ποῦμε, ποῦ πρόσεξε τὸ ὄφρος τους, τὴν ρητορικότητα, τὴν γλώσσα, τὶς σπουδές καὶ μαζί μ' ὅλα καὶ τὶς ἰδέες τους. Καὶ ἔτσι δόθηκε ἀφορμὴ νὰ γραφῆ στὰ φύλλα μας κάτι γιὰ τὴν ἐπίδρασι τοῦ λογίου κληροῦ στὴ διαμόρφωσι τῆς Ἑλληνικῆς μας παραδόσεως. Μὰ ὅσοι πάλι δὲν φάνταζαν νᾶναι ἀνθρώποι τῆς λογίας παραδόσεως ἢ ἔτυχε νὰ μὴν ἀφήσουν πίσω τους βιβλία, κιτάπια καὶ γραφές—ὄσο κι' ἢ δράσι τους, ἢ κοινωνικὴ καὶ ἀναπλαστικὴ νᾶταν μεγάλη καὶ σπουδαία καὶ γιὰ τὸ καλὸ τοῦ Γένους—δὲν ἔγιναν ἀντικείμενο μελέτης καὶ δὲν ἀξιώθηκαν μεγάλης προσοχῆς ἀπὸ τοὺς ἱστοριογράφους μας.

Κι' ἀγνοήθηκαν ἔτσι, ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἱστοριογραφία τοῦ τόπου, μορφές ἀπλῶν ρασοφόρων ποῦ ἢ φήμη τους, ἀπλωμένη σ' ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα, στάθηκε ὁλοζώντανος θρόλος σὸ στόμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ λαϊκὴ μας παράδοσι διάπλατα ἀνοίξε τὴν ψυχὴ τῆς κι' ἔκλεισε μέσα τῆς τὶς ἱερές ποῦτες μορφές. Δέχτικη νὰ φυλάξῃ ἀμόλευτες στὴ μνήμη τοῦ λαοῦ μας τὶς ἱστορικὲς προσωποποιήσεις τῶν ρασοφόρων ποῦ βρῆκαν κλεισιτὲς τὶς πόρτες τῶν ἐπιστῆμων βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν σπουδαιοφανῶν ἱστορικῶν μας σπουδαστηρίων. Γιὰ τὴν

ἀγνή ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας, τὸ ἀπλοϊκὸ ράσο δὲν ὤπηρε ποτὲ ἀφορμὴ γιὰ προκατάληψι κι' ἐμπόδιο ἐπαφῆς, ὥστε ν' ἀρνηθῆ νὰ διατηρήσῃ στὴν παράδοσι τοῦ ἱερῆ καὶ ἀκέραια τῆς ζωντανῆ ἱστορίας τῶν χριστιανῶν κοινωνικῶν ἀναμορφωτῶν. Ἐνῶ ἡ νεοελληνικὴ διανόησι πάντα μὲ προκατάληψι καὶ ἀρνητικὸ πνεῦμα τὸ ἀντιμετώπισε. Καὶ δὲν εἶναι ἀβάσιμο νὰ ὑποστηρίξεται πῶς τὰ κενὰ ποῦ παρουσιάζει ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα τῶν πρὸ τοῦ 21 χρόνων ὀφείλονται στὸ ὅτι συστηματικὰ μένει ἀνεξέταστη ἡ μὴ λογία κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Τουρκοκρατίας.

Κάποια ὀρθολογιστικὴ, προκατειλημμένη, ἀντίληψι, λές καὶ παρακολουθεῖ ἐκείνους ποῦ ἐξετάζουσι τὴν ἀγραφή παράδοσι τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸν μὲ τὴ μελέτη μόνου τῶν λογίων νὰ φωτισθῆ μιά ὀλόκληρη ἱστορικὴ περίοδος τόσο ζωτικὴ ὅσο ἐκείνη τοῦ 1η' αἰῶνος. Δὲν μπορεῖ μόνου μὲ τὸ κήρυγμα τῆς ἀτροικῆς διανοήσεως τῶν χρόνων ἐκείνων νὰ παρερμηνευθῆ ἡ ζωντανία ἐνὸς λαοῦ ποῦ ἀποκλειστικὰ τράφηκε μὲ τὸ χριστιανικὸ λόγο, τὴ θρησκευτικὴ γιορτὴ καὶ τὸ ἔθιμο, τὴ ζωντανὴ καὶ ὄχι τυπικὴ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ καὶ τὴν βαθεῖα ριζωμένη μέσα τοῦ χριστιανικῆ πίστι καὶ πεποιθήσι, πράγματα ποῦ δύσκολα τὰ ψηλαφεῖ κανένας στὴ λογία παράδοσι ὅποιαοδήποτε ἐποχῆς. Ἡ γύρω ἀπὸ τὴν λογία τούτη παράδοσι προκατάληψι κάνει ὀρισμένους ἀπὸ τοὺς φιλολογοῦντας ἱστοριογράφους μας, στὴν ἱστορικὴ τους ἀνακόπησι τῶν ζωτικῶν χρόνων τῆς πρὸ τοῦ 21 περιόδου νὰ βλέπουσι ὅτι τάχα στὴν ἀνύψωσι τοῦ γένους καὶ στὴ δημιουργία τοῦ νεοελληνικοῦ μάς κόσμου, περισσότερο ἀπὸ κάθε τι συνετάσε ἡ ἐργασία τῶν λογῶν μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ μόρφωσι, τοὺς χτυπητοὺς τίτλους καὶ τὴν λογία ἀντίληψι τοῦ ἀρχαϊσμοῦ. Θάλεγε κανένας πῶς πόθος τους μεγάλου θάταν τὸ ράσο νὰ μὴν εἶχε ἀνεμισθῆ σ' ἐτούτην ἐδῶ τὴν ἱστορία καὶ πῶς, ἀν τὸς ἦταν βολετό, μ' εὐχαρίστησι θάφηναν ἔξω ἀπὸ τὴν ἔρευνά τους ὀλόταλα τοὺς ρασοφόρους μὲ τίς, ὅπως νομίζουσι, στενές καὶ καθυστερημένες ἀντιλήψεις τους. Γιὰ τὴν ἀθόρυθη συμβολὴ στὴν ἑλληνικὴ παιδεία καὶ τὴν ἀναπλαστικὴ κοινωνικὴ ἐργασία τῶν ἀπλῶν κληρικῶν, λίγα ἔχουσι νὰ ποῦν. Δὲν ἀναγνωρίζουσι τὴ βαθεῖα κοινωνικὴ ἐπίδρασι ποῦχε στὸ λαὸ τὸ χριστιανικὸ κήρυγμα τοῦ ἀπλοϊκοῦ λευτῆ, ποῦ μὲ μόνου ἐφόδιο τῆς ζωντανῆ του πίστι «μῆτε ἰκόπων μῆτε πόνων φειδόμενος, καθὼς λέει ὁ Κ. Σάββας, ἐλάμβανε τὴν βακτηρίαν καὶ διήργητο στερεάς καὶ πελάγη», γιὰ νὰ κηρύξῃ ὅ,τι συνεκράτησε, ὅ,τι ἀνύψωσε στοὺς καιροὺς ἐκείνους τῆς Τουρκοκρατίας τὸν ὑπόδοϋλο Ἑλλητισμὸ.

Ἄδιαφορία ἀπὸ τὴν νεοελληνικὴ διανό-

ησι γιὰ ἄλλην αὐτὴ τὴ δημιουργικὴ κίνησι, ἢ ἐπιτήδεια παραγνωρίσι καὶ παραποιημένη ἀπόδοσι ὀρισμένων ὑπὸ συζητήσι σημείων. Τίς περισσότερες φορὲς σιωπῆ. Σιωπῆ γιὰ ὅλα τούτα τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, ἀκριθῶς ἢ ἴδια αὐτὴ σιωπῆ καὶ στάσι ποῦ στοὺς πρόσφατους ἐπιτελῶς καιροὺς μας συναντοῦμε ἀπὸ τοὺς καθιερωμένους μας χρονικογράφους σ' ὅλο τὸ κύτταγμα τῆς δημιουργικῆς δράσεως τῶν χθεσινῶν καὶ σημερινῶν κηρύκων τοῦ χριστιανικοῦ λόγου.

*

Μιά ἀπὸ τίς σπουδαιότερες φυσιγνωμίες τοῦ νεοελληνικοῦ κόσμου εἶναι ἀναμφισβήτητα ἡ μορφὴ τοῦ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ.

Τόσο καταπληκτικὴ ὤπηρε ἡ δρᾶσι του καὶ ἡ ἐπίδρασι του ἡ ζωτικὴ, ὥστε σήμερα, ὕστερα ἀπὸ ἐνάμιου αἰῶνα διατηρεῖται ὀλοζώντανη ἡ ἀνάμνησι του στοὺς πληθυσμοὺς τῆς βορείου Ἑλλάδος καὶ τῆς ἠπείρου. Ἡ λαϊκὴ παράδοσι διατηρεῖ ὀλοζώντανη τὴ θρυλικὴ τοῦ μορφῆ στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας. Ἄν περάσετε στὰ χωριά τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ διαθίητε τὰ κατὰσβρακα τῆς ἠπείρου καὶ τῆς Δυτικῆς Ροῦμῆλι, θ' ἀκούσετε ἀπὸ κάθε γωνιά ν' ἀπηχῆ ὁ θρόλλος, ἐδῶ πέρασε ὁ Πάτερ Κοσμάς κι' ἐδίδαξε τὸν κόσμου(!).

Καθαρὴ θρησκευτικὴ φύσι ὁ Πάτερ Κοσμάς ἀναφάνηκε σὲ μιά περίοδο—τίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα—ποῦ ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασι τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν ὑπαίθρο ἦταν ἀποκαρδιωτικὴ. Ὁ Κοσμάς ὕστερα ἀπὸ ὀριμὴ προπαρασκευῆ, ἀφιέρωθηκε ὀλόψυχα στὴν προσπάθεια ν' ἀνυψώσῃ ἠθικά καὶ θρησκευτικὰ τὰ λαϊκά στράματα καὶ νὰ σταματήσῃ τοὺς ἐξισλαμισμοὺς. Τελευταία, κι' ἀπὸ σοβαροὺς μελετητῆς τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας ἀναγνωρίζεται ὡς ἄθλος ἡ προσπάθειά του. Πολλοὶ ἱστοριογράφοι μας ἀσχολοῦνται μὲ τὴ μελέτη τῆς μορφῆς του. Οἱ κ. κ. Κ. Φαλτάις, Ν. Λουκόπουλος, Σωφρ. Παπακυριακοῦ, Φ. Μιχαλόπουλος καὶ Α. Καταφυγιώτης δημοσίευσαν βιβλία καὶ μελέτες γύρω ἀπὸ τὴν φυσιογνωμία του. Ἀπὸ τοὺς ἀναφερομένους ὁ κ. Φ. Μιχαλόπουλος, ἐὼ γνωστός ἐρευνητῆς τῶν σταυρικῶν ζητημάτων τοῦ μεταγενεστέρου Ἑλληνισμοῦ⁽²⁾ ἐδημοσίευσεν ἕνα ἀξιόλογο βιβλίον⁽³⁾, ποῦ μᾶς δίδει ἀτόφια κι' ἐπιβλητικὴ τὴ μορφὴ

(1) Ν. Λουκόπουλος: Ἡ θρησκευτικὴ φυσιογνωμία τοῦ Αἰτωλοῦ Κοσμά (1714-1779) Ἑλληνικά Γράμματα τόμ. β' 1928 σελ. 318.

(2) Κ. Θ. Δημαράς: Ἐλ. Βῆμα, 30 Σεπτεμβρίου 1940.

(3) Φάνης Μιχαλόπουλος: Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, Ἀθήναι 1940 σελ. 160.

τοῦ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ, τοῦ ἀπλοῦ ἱερωμένου πού τὸ πέρασμά του «σάρωσε τὴν ἀμάθεια καὶ βαρβαρότητα, τὴν κακία, τὴν πολυτέλεια, τὸ μίσος» κι' ἔβαλε τὶς βάσεις γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς ὑγιέστερης νεοελληνικῆς ζωῆς.

*

Ὁ Κοσμάς, πού τ' ἀρχικὸ του ὄνομα ἦτανε Κώστας, γεννήθηκε τὸ 1714 σ' ἓνα μικρὸ χωριὸ τῆς Αἰτωλίας, ἀκριβέστερα τοῦ Ἀπουκούρου. Μεγάλη συζήτησι, ἀν τὸ Μεγάλο Δέντρο ἢ αἱ Ταξιάρχες εἶναι τὸ γενέθλιο χωριὸ του.

Τὰ πρώτα χρόνια του τὰ πέρασε κοντὰ στὸν πατέρα του, σὲ γεωργικὲς καὶ χειρωνακτικὲς ἐργασίες—τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατέρα του ἦτανε ὑφαντής. Σὲ μεγάλη ἡλικία, στὰ εἰκοσι του χρόνια, πέρανε τὴν ἀπόφασιν νὰ μάθῃ γράμματα. Παρακολούθησε μαθήματα καὶ τελείωσε κατ' ἄλλους⁽⁴⁾ τὸ σχολεῖο τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, κατ' ἄλλους⁽⁵⁾ τὸ σχολεῖο τῆς Σιγδίστης τῆς Παρνασσίδος καὶ τὸ ἀνώτερο τῶν Βιλαγγιανῶν τῶν Ἀγρᾶφων.

Ὅπως καὶ νᾶχῃ τὸ πρᾶγμα⁽⁶⁾, ὕστερα ἀπὸ τὶς σπουδῆς του, φρονώντας πὼς ἐκεῖνοι πού σπουδάζουν ἔχουν χρέος νὰ μὴν τρέχουν εἰς ἀρχοντικά καὶ αὐλὲς μεγάλων, ἀλλὰ ἐνὰ διδάσκωσι μάλιστα τὸν λαόν, ὅπου ζῆ μὲ πολλὴν ἀπαιδεύσιν καὶ βαρβαρότητα, διὰ νὰ ἀποκτήσουν μισθὸν οὐράνιον καὶ δόξαν ἀμάραντον», γίνεται δάσκαλος στὰ Λομπιστῖνα.

Σὰν δάσκαλος «ὁ Κοσμάς ρίχτηκε μὲ ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμὸ στὸ ἔργο του. Ὡς σχολεῖο του⁽⁷⁾ χρησιμοῦσε τὸν χειμῶνα ὃ νάρθηκας τοῦ ναοῦ, τὸ καλοκαίρι ὃ ἱσκιος κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα. Βιβλία σ' ὅλα τὰ σχολεῖα τότε ἦσαν ἀρχικὰ ἢ πινακίδα, ἀργότερα τ' Ὀχτωῆχι, τὸ Ψαλτήρι καὶ ὃ Ἀπόστολος. Τὸ καλοκαίρι κρατημένο στὸ ζωνάρι περιέχει τὸ μελάνι καὶ χωριστὰ ζῆνες καὶ κονδύλια. Σὲ μάλλινον τορβᾶ κρεμασμένον ἀπ' τὸν ὄμο ἐφυλάσσοντο τὰ βιβλία, τὰ τετράδια καὶ ἡ πλάκα».

Ὁ Κοσμάς φρονοῦσε ὅτι τὸ ὄλο ἔργο τοῦ καθενὸς δασκάλου δὲν τελειώνει μέσα στὸ σχολεῖο. Πίστευε πὼς ἕνας δάσκαλος σὲ χωριὸ γίνεται χρησιμοῦστος μὲ τὴν ἐξωσχολικὴ του δράσι. Κάθε Κυριακὴ καὶ κάθε γιορτὴ ἔηγοῦσε τὸ Εὐαγγέλιο στὴν Ἐκκλησίαν. Ὅπου βρισκόταν, σχηματίζε κύκλους ἀπὸ χωρικοὺς κι' ἀνέπτυξε σὲ

γλώσσα νοητὴ ἀπ' ὄλους πολλὰ ζητήματα⁽⁸⁾. Συνεργάστηκε μὲ τὸν ἱερέα τοῦ χωριοῦ καὶ κατῶρθωσε νὰ παύσουν τὰ ἐγκλήματα στὸ χωριὸ, ὅπου ὡς δάσκαλος ἐργαζόταν.

Τὸ 1743 ἰδρύθηκε στὸ Ἅγιο Ὄρος ἡ Ἀθωνιάς Σχολὴ σὺν ἀνάτατι, πανεπιστημιακὴ νὰ ποῦμε, σχολὴ τῆς ἐποχῆς. Μόλις ὁ Κοσμάς πληροφορήθηκε τὴν ἰδρυσίν της, ἄφησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δασκάλου, κι' ἂν καὶ μεγάλος στὴν ἡλικία, πῆγε ἐκεῖ γιὰ τὴν ἀνώτερή του μόρφωσι. Ἐκεῖ σπουδᾶσε κατ' ἄλλους πέντε, κατ' ἄλλους ὀκτώ χρόνια, ἀρχαία καὶ λατινικὴ Φιλολογία, Φιλοσοφία, Θεολογία, Ἕθικη, Ρητορικὴ, Μαθηματικά καὶ Φυσικὲς Ἐπιστήμες, Ἱατρικὴ καὶ Ἐγκυκλοπαιδεία. Χρημάτισε μαθητῆς τοῦ Εὐγενίου Βούλγαρη, τοῦ Παναγιώτη Παλαμά, τοῦ Κausοκαλυθίτη καὶ ἀργότερα ἴσως τοῦ Νικολάου Τσαρτσούλη.

Τελείωσε τὶς σπουδῆς του καὶ μένοντας μακριὰ ἀπ' τὶς τρυμερὲς διενέξεις⁽⁹⁾ τῶν δασκάλων του, πῆγε στὴ μονὴ τοῦ Φιλοθέου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπου καὶ «ἐκάρη» μοναχός, πέρνοντας τὸνομα Κοσμάς. Στὸ ἤσυχαστῆρό του ἐχρησιμοποίησε τὴν κλασσικὴ μόρφωσιν πού ἀπέκτησε στὴ Σχολὴ τοῦ Ἄθωνα, γιὰ νὰ μελετήσῃ πλούσια τὴ Γραφὴ καὶ τὰ κείμενα καὶ νὰ κατανοήσῃ τὸ βαθύτερο νόημά τους, ἐτοιμαζόμενος γιὰ τὸ μεγάλο ξεκίνημα πού ἀπὸ μικρὸς δραματίσθηκε, γιὰ τὴν «κοινὴ ὠφέλεια τοῦ Γένους». Προωρισμένος νὰ δράσῃ σὺν ἱεροκήρυκας, ἐπέμεινε στὴ Γραφὴ καὶ παρασκευάσθηκε ὅσο λίγοι τῆς ἐποχῆς του γιὰ τὸν ὑψηλὸ σκοπὸ.

Τὴν ἴδια χρησιμοποίησι τῆς κλασσικῆς παιδείας μαζὺ μὲ τὴν εὐσεβὴ καλλι ἐτοιμασίαν, πρὶν ἀπὸ τὸ ἐξορμητικὸ κίνημα γιὰ ἱεραποστολὴν, συναντᾶμε καὶ στοὺς μεταγενεστέρους χριστιανοὺς ἀναμορφωτές⁽¹⁰⁾ τῆς θρησκευτικῆς νεοελληνικῆς μας ζωῆς.

Κι' ἔτσι ὁ Κοσμάς, ἱερωμένος στὴν ὠριμώτερη περιόδῳ τῆς ζωῆς του, ὕστερα ἀπὸ 13 χρόνια προπαρασκευῆς καὶ ἐτοιμασίας, ἀφοῦ ἀναμῆτρησε τὶς δυσχέρειες καὶ τὶς δυνατότητες, ἔρχεται, σὲ ἡλικία 45 ἐτῶν, στὴν Κωνσταντινούπολιν γιὰ νὰ πάρῃ τὴν ἄδεια καὶ τὴν εὐλογία τοῦ Πατριάρχου γιὰ ν' ἀρχίσῃ τὸ ἱεραποστολικὸ του ἔργο.

Στὰ 1760 ἀρχίζει ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Πόλης καὶ τῆς Θράκης τὴν πρώτῃ του περιόδειαν, γιὰ νὰ φθάσῃ στὴ Ναύπακτο καὶ στὸ Μεσολόγγι. Στὶς περιόδεις του πε-

(4) Μιχαλόπουλος, Παρναζίας Ζησίου).

(5) Σάβας, Λουκόπουλος, Καταφυγιώτης).

(6) Καταφυγιώτης, Κ. Θ. Δημαρᾶς).

(7) Λ. Καταφυγιώτης: Ἐθνομάρτυρες κληρικοὶ καὶ ὁ Πάτερ Κοσμάς, Κορδίστα 1940. σελ. 79.

(8) Καταφυγιώτης: ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 79.

(9) Ν. Βέη: Πρωτῖα 28—3—1943.

(10) Σ. Παλακόστα: Εὐσέβιος Μαιθόπουλος, σελ. 13 καὶ 18.

ζοπορεῖ χειμῶνα-καλοκαίρι, μὲ θύελλες καὶ λισπύρια, σ' ἄλλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ μισὴ Βαλκανικὴ, γιὰ νὰ κηρύξῃ στοὺς ὁμοδόξους τὸ ἀπλό κήρυγμα τοῦ Χριστιανικοῦ λόγου.

Δεκαεπενέα χρόνια, ἀπὸ τὸ 1760 μέχρι τὸ 1779, τὸν χρόνο τοῦ μαρτυρίου του, μ' ἓνα ραβδί στὸ χέρι καὶ μὲ μόνο ἐφόδιο τὴν πίστι τοῦ στὸν Χριστό, ἐδίδασκε, γυρίζοντας ἀπὸ τόπο σὲ τόπο. «Ὅπου καὶ ἂν ἐπήγαινε ὁ τρισμακάριστος», γράφει⁽¹¹⁾ στὴ βιογραφία τοῦ Πάτερ Κοσμᾶ ὁ Σαυφ. Χριστοδουλίδης, ἄνθρωπος ποῦ μὲ τὰ ἴδια του αὐτιά εἶχε ἀκούσει τὴ διδασχὴ του καὶ ἰσότηρσε κατὰ πρῶτο στὰ 1814 τὴ βιογραφία του, «ἐγένετο σύναξις μεγάλῃ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἤκουον μετὰ κατανούζεως καὶ εὐλαθείας τὴν χάριν καὶ γλυκύτητα τῶν λόγων του καὶ ἀκολούθως ἐγένετο μεγάλη διόρθωσις καὶ ὠφέλεια ψυχικὴ. Ἦτο δὲ ἡ διδασκαλία του, καθὼς ἡμεῖς αὐτῆ-κοι ἐγενόμεθα, ἀπλουστάτῃ, ὡς ἐκεῖν τῶν ἀλλίων. Ἦτο ἔμειλλε νὰ σταθῇ, πρῶτον ἔλεγε καὶ ἐκατασκεύαζον ἓνα ξύλινο σταυρὸ καὶ τὸν ἔστηναν ἐκεῖ. Ἐκεῖ ἀκουμ-θῶντας εἰς τὸ ξύλον τοῦ Σταυροῦ ἔνα σκαμνί εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέβαινε, ἐδίδασκε».

Ἀνέβαινε εἰς τὸ σκαμνί γιὰ νὰ τὸν βλέπουν ὅλοι. «Ἦτο ὄλιγον κοντακιανὸς καὶ μελαγχρινὸς καὶ μὲ τὰ γένηα του μαῦρα καὶ δασιά» (Χρονικὸ Σημείωμα 1776)⁽¹²⁾.

Ἐδίδασκε στὴν ἀπλὴ κοινὴ γλῶσσα καὶ καταληπτὰ ἀπὸ τὸν λαό. Ὁ μαθητὴς τοῦ ἀρχαῖστῃ Παναγ. Παλαμά, χρησιμοποιεῖ πέρα ὡς πέρα δημοτικὴ στὸ κήρυγμα του. «Ἐνας «λαοκρατικὸς», ὅπως λέγει ὁ Κ. Σάθας, κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου μὲ συναίσθησι πληρῆ τῶν εὐθυνῶν του, δὲν μπορούσε νὰ μιμηθῇ τοὺς ἀρχαῖζοντας δασκάλους τῆς Ἀθωνιάδος στὴν ἐπαφὴ του μὲ τὸν ἀμόρφωτο καὶ ἄξεστο λαό.

Ὁ Κοσμᾶς ἐνδιαφερόταν νὰ γίνουν κτῆμα τοῦ λαοῦ τὰ λόγια τῆς Γραφῆς καὶ γι' αὐτὸ τὰ ἐξηγοῦσε ὅσο μπορούσε πιὸ ἀπλά, γιὰ νὰ γίνουν κατανοητά. Τὸ κήρυγμα τοῦ δὲν ἀπευθύνεται στὸ μικρὸ κύκλο τῶν διαβασμένων τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ στὸν ἀμόρφωτο λαό. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποῦ ἐσπούδασε, μὰ ποῦ δὲν ἀνῆκε στὸ συνάφι τῶν λογάδων. Τὸ μικρὸ χωριό, ὁ κάμπος καὶ οἱ πλαγιές προσελκύουν τὴ στοργὴ του, ἀποφεύγει τὴ μεγάλη πολιτεία. Τὸν ἀμόρφωτον ἄνθρωπο τῆς ὑπαίθρου ζητᾷ νὰ φωτίσῃ. Στὴν ὑπαίθρου βρίσκεται ἡ πολλὴ ἀμορφωσιά καὶ ἡ ἀλλαγσιπιστία. Ἐκεῖ πορεύεται κι' ὁ Κοσμᾶς. Ἐρχεται νὰ συν-

αντῆσῃ, στὰ ὄρεινά τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἠπείρου, σὲ τόπους ὅπου δὲν ἔχει περάσει τὸ βιβλίον, τὸν λαὸ καὶ νὰ μεταπλάσῃ τὴν ἀγριότητά του σὲ ἡμερότητα, μὲ τὴ χριστιανικὴ του πίστι. Καὶ γι' αὐτὸ ἀρνήθηκε τὰ φιλοσοφικά⁽¹³⁾ ἐκεῖνα συστήματα τῶν δασκάλων του, ποῦ «φρούσκωναν τὰ μυαλά τῶν μαθητῶν μ' ἓνα σωρὸ πράγματα σχεδὸν ἀχρηστα κι' ἀκατανόητα γιὰ τὸ λαό».

Ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως δὲν παραουδεύει ἀπὸ τίς σπουδές του καὶ ἀπὸ τίς ἀνεδαφικὲς ἰδέες τῶν ἀρχαῖστῶν καὶ τῶν λογάδων. Εἶναι ὁ Χριστιανὸς ποῦ περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ποιεῖ γιὰ τὴν ἠθικὴν κατὰπτωσιν τοῦ γένους. «Δὲν βλέπετε ποῦ τὸ γένος ἀγρίευσε ἀπὸ τὴν ἀμάθεια καὶ ἐγίναμεν ἅν θηρία;»

«Ὁ νεοελληνικὸς κόσμος εἶχε περάσει ἀπὸ μιὰ πρωτόγονη κατάστασις», γράφει στὸ βιβλίον του ὁ Φ. Μιχαλόπουλος⁽¹⁴⁾, «καὶ μόνον μὲ τὴ Χριστιανικὴ πίστι μπορούσε ν' ἀναγεννηθῆ καὶ ὄχι μὲ τὰ κλασσικὰ ὑποδείγματα καὶ τὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ τὴ φιλολογία ποῦ δὲν καταλάβαινε. Στὴν ψυχὴ τοῦ Κοσμᾶ ὁ νεώτερος Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν ταύτῳσημα. Ὁ Νεοελληνικὸς κόσμος ἦταν γιὰ τὸν Κοσμᾶ κόσμος νέος ποῦ μονάχα μὲ τὴ δύναμι τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας μπορούσε νὰ ἀναγεννηθῆ καὶ νὰ τραθῆξῃ πρὸς τὰ μπρός. Δὲν ἦταν ὁ καλογερισμὸς ποῦ βίαζε τὸν Κοσμᾶ νὰ σχηματίσῃ μιὰ τέτοια γνώμη, ἀλλ' αὐτὴ ἡ πραγματικότητά. Δυσάγεια καταπληκτικὴ, ποῦ ἂν παρακολούθουσε καὶ τοὺς διαφόρους ἀναμορφωτῆς ποῦ παρουσίασε ὁ 19ος καὶ 20ὸς αἰῶνας τῆς νεοελληνικῆς μας ζωῆς, πόσο ἀλλαγμένη θάταν ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου. Ὁ Κοσμᾶς ξεύρει τίς βασικὲς ἀνάγκες τοῦ λαοῦ καὶ αὐτὲς πασχίζει νὰ θεραπεύσῃ.

*

Μὰ γιὰ νὰ καταλάβουμε τὴ δύναμι ποῦχε τὸ κήρυγμα τοῦ Κοσμᾶ στὰ πλήθη τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, πρέπει νὰ ριξοῦμε μιὰ ματιὰ στὴν κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασι τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὰ χρόνια τὰ πρῶτα καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ μικροσμοῦ τούτου ρασοφόρου.

Καὶ πρῶτα-πρῶτα στὴν Αἰτωλία, στὴν ἴδια τὴν πατρίδα τοῦ Κοσμᾶ, ποῦ ἡ κατάστασι τῆς «ἀγραμματοσίας» τῆς στάθηκε τὸ πρῶτο καὶ βασικὸ κίνητρο τοῦ δραματισμοῦ τῆς ἱερῆς ἀποστολῆς του. Γι' αὐτὴν χαρακτηριστικὰ λέγει⁽¹⁵⁾ ὁ Γιαννούλης ὁ

(11) Σαυφ. Χριστοδουλίδης: Ἀκολουθία καὶ βίος τοῦ ὁσίου καὶ πατρὸς Κοσμᾶ, ἐν Πάτραις 1878.

(12) Περιοδ. Νεολαία, 13—1—1940.

(13) Φ. Μιχαλόπουλος: Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, σελ. 22.

(14) Φ. Μιχαλόπουλος: ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 48.

(15) Κ. Σάθας: Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σ. 239.

Αἰτωλός: «Ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Αἰτωλίας, τῆς ἐμῆς πατρίδος καὶ ἐπὶ πᾶσι σχεδὸν τοῖς περίεξ ἐκείνης κλίμασι ἐξέλιπε πρὸ πολλῶν χρόνων ἅπαν καλὸν καὶ οὕτω συνέβη ἀναλφabethoὺς πάντας γενέσθαι καὶ ἄγαν τρισθαρβάρους. Σπάνιον χρῆμα ὁ ἱερεὺς ἐκεῖ ὁ ἀπλῶς γραμμαίων εἶδησιν ἔχων».

Μὰ καὶ στὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα ἠθικὸ καὶ θρησκευτικὸ σκοτὸς βασιλεύει. «Σ' ὅλη τὴν ὑπαιθρο τῆς Τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδας (10) ἐπικρατοῦσε ἀθλιότης ἀπὸ κάθε ἄποψι. Ἡ ληστεία βασιλεύει παντοῦ. Στὰ ὄρεϊνὰ μέρη οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν σκορπιστὰ σὰν μισοσύριου. Κά τῶπου ὅπως ἀπὸ τὸ Ζυγὸ τῆς Πίνδου ὡς τὰ Ἄγραφα, δὲν τολμοῦσε κανεὶς νὰ τοὺς ἐπισκεφθῆ. Ἱερεῖς δὲν ὑπῆρχαν καὶ ὅσοι ὑπῆρχαν δὲν εἶχαν συναίσθησι τοῦ προορισμοῦ τῶν. Πολλοὶ Χριστιανοὶ πέθαιναν χωρὶς νὰ βαπτισθοῦν ἢ νὰ κηδευθοῦν θρησκευτικῶς». Ἄλλοι ἀλλασσοῦσαν μόνον τοὺς, ὁ Σρον (17) ἀναφέρει μάλιστα καὶ ἱερωμένων ἀλλασσοῦστας.

Γιὰ τὴ διόρθωσι τοῦ μεγάλου τούτου κακοῦ, ὁ ἀπλὸς χριστιανὸς καλὸς ἄγερτος ἐργάστηκε ὅσο κανένας ἄλλος. Μὲ τὸ φτιάξιμο σχολειῶν γιὰ τὰ κοινὰ γράμματα ἀλλάξε τὴν ὄψι τῆς βορείου Ἑλλάδος μέσα σὲ λίγα χρόνια. Ἡ λαϊκὴ παιδεῦσι στάθηκε ἡ μεγάλη του λαχτάρη. Ἔθεσε στὴ λαϊκὴ παιδεῦσι σκοπὸ: Τὸ σχολεῖο στὴν ὑπηρεσίᾳ τῆς Χριστιανικῆς ἰδέας. Κι' ὅχι παιδεία πού νᾶναι ἐπιζήμια γιὰ τὸ Γένος. «Τὰ κακὰ θάρθουν ἀπὸ τοὺς διαβασμένους πού δὲν ἀκολουθοῦν τοῦ Θεοῦ τὸν δρόμο», προφήτεψε κάποτε, καὶ βῆκε ἀληθινός.

Τὰ γράμματα ὠφελοῦν δὲν βοηθοῦν τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀποκάλυψι τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας. «Ἀδελφοί, ἀκούετε τί χαρμόσυνα μυστήρια ἔχει ἡ Ἁγία μας Ἐκκλησία. Μὰ τὴ ἔχει κρυμμένα καὶ θέλουσιν ξεσκεπάσασιν. Διὰ τοῦτο νὰ μάθετε ὅλοι σας γράμματα, διὰ νὰ καταλαβαίνετε πῶς περπατεῖτε» (18).

Δὲν μαθαίνονται ὅμως γράμματα χωρὶς σχολεῖα. «Στὰ σχολεῖα γυμνάζονται οἱ ἄνθρωποι καὶ ἡξεύρουν καὶ μαθαίνουν τί εἶναι Θεός, τί εἶναι ἄγιοι, τί ἄγγελοι, τί εἶναι κακία, τί ἀρετῆ» (19).

Ἄρχισε λοιπὸν νὰ φτιάχνῃ σχολεῖα (20).

Ἦστερα ἀπὸ κάθε του κήρυγμα ἀπαιτοῦσε νὰ συστήσουν σχολεῖο στὸ χωριό. Διάταξε τοὺς πλουσίους ν' ἀνοίγουν τίς σακκοῦλες τοὺς καὶ νὰ προσφέρουν ἀλύπητα, τοὺς φτωχοὺς νὰ ρίχνουν τὸν ὀβολό τοὺς. Ἄπ' αὐτὸν γινώταν ἀρχὴ στὸ δῖσκο καὶ δὲν ἀργοῦσε νὰ μαζευτῆ τὸ ποσὸν πού χρειαζότανε γιὰ νὰ πληρωθῆ ὁ δάσκαλος. Διῶριζε τὴν ἐφοροεπιτροπὴ γιὰ τὸ σχολεῖο, στερέωνε τοὺς πόρους καὶ τότε τραβοῦσε γιὰ τ' ἄλλο χωριὸ παραπέρα.

Σὲ λίγο καιρὸ διακόσια σχολεῖα γιὰ κοινὰ γράμματα καὶ δέκα γιὰ ἑλληνικὰ ἀπέκτησε ἡ ἀγραμμάτη καὶ ἀποθαρβαρμένη Ἠπειρος μὲ τὴν ἐπιρροήν τοῦ Πάτερ Κοσμά. Νὰ πῶς ὁ πρόδρομος τούτος τοῦ Κοραῆ στὴ διάδοσι τῆς Παιδείας, ὅπως τὸν ἀνομάζει ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς (21), ἀναγγέλλει στὸν ἀδελφὸ του Χρῦσαθο τὸ μεγάλο ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν του:

«Τὰ κατ' ἐμὲ καὶ περὶ ἐμὲ φαίνονται πολλὰ καὶ ἀπίστευτα εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ μῆτε ἐγὼ δύναμαι νὰ τὰ καταλάβω. Τόσα δὲ μόνον λέγω σοι, διὰ νὰ δοξάζῃς τὸν Κύριον καὶ νὰ χαρῆς, ὅτι γίνεται ἀρκετὴ μετάνοια εἰς τοὺς ἀδελφοὺς. Εἰς τριάντα ἐπαρχίας περιήλθον, δέκα Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐποίησα, διακόσια διὰ κοινὰ γράμματα, τοῦ Κυρίου συνεργούτος».

Τέτοιους καρποὺς ἀπέδωκε γιὰ τὸ λαϊκὸ σχολεῖο τὸ κήρυγμα τοῦ Κοσμά. Κι' ἦταν τὸ πρόβλημα τὸ σχολεῖο πρόβλημα δυσπεπλιτοῦ, πού κανένας σύγχρονος εκπαιδευτικὸς ἀναμορφωτῆς δὲν τολμοῦσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ.

Ἡ ἀναμορφωτικὴ δύναμι τοῦ Πάτερ Κοσμά εἶχε ἄμεση ἐπίδρασι στὶς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν του. Μὲ τὸ ἀναπλαστικὸ κήρυγμα του ζητᾶ νὰ ἀλλάξῃ τὴ ζωὴ τῶν παραστρατημένων ἀνθρώπων τῶν χρόνων ἐκείνων. «Ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ ἄλλη τοῦ βίου πολιτεία τῶν κατοίκων ἀπήρσαν εἰς τὸν ἱεροκήρυκα, ὅστις συγκεντρώσας τὸν λαὸν ἐν τῇ θέσει ἦτις μὲχρι σήμερον καλεῖται «σταρβὴ», ἐκαυτηρίασε ταῦτα καὶ συνέστησε μετάνοιαν καὶ ἐπιστροφὴν πρὸς τὸν Θεόν» (22).

Ὅπου καὶ ἂν σταθῇ, ἄνθρωπος ζητεῖ νὰ ἡμερεύσῃ. Διαβόητοι λησταὶ μὲ τὸ ἄκουσμα τοῦ κηρύγματος ἔρχονται στὸν Ἰσιο δρόμο. «Μεταξὺ Βονίτης καὶ Μοναστηρακίου θέεις ἀνομαζομένη Λότζα, καὶ Μεσοβούνι. Ἐν αὐτῇ συγκεντρώσας ὁ Ἄγιος τὰ περίεξ χωρία ὑπὸ μίαν πλάτανον ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν ὅποιον παρηκολούθουν καὶ λησταὶ ὄπισθεν θάμνουν

(21) Ἐλ. Βῆμα, 30 Σεπτεμβρίου 1940.

(22) Σωφρ. Παλακιορακοῦ, Περιοδ. «Κοσμάς Αἰτωλός» ἐν Ἀγρινίῳ φυλλ. 220 11 Σεπτεμβρίου 1939 σελ. 100.

(16) Α. Καταφυγιώτης: Πάτερ Κοσμάς σ. 88.

(17) ἀναφέρεται ἀπὸ Μιχαλόπουλον, ἐνθ' ἄνωγ. σελ. 13.

(18) Περιοδ. Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, 1—12—39 σελ. 113.

(19) Κοσμά διδασχῆ (Διοβουνοῦτης) Ἱερός Σύνδεσμος 1 Ἰανουαρίου 1915 σελ. 4.

(20) Ν. Λουκοπούλου: Ἡ θρησκευτικὴ φυσιογνωμία τοῦ Αἰτωλοῦ Κοσμά, Ἑλλην. Γράμματα τόμ. Β' 1928 σελ. 321.

κεκριμένοι. Ἀντιληφθεὶς ὁ Κοσμάς τοῦτο ἐκάλεσεν αὐτοὺς νὰ προσέλθωσιν ἐλευθερὰ πρὸς ἀκρόασιν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Τσοῦτον δὲ ἐπέδρασκεν ἐπὶ τῆς ψυχῆς των ἡ διδασκαλία τοῦ Ἁγίου, ὥστε πάντες μετενόησαν καὶ ὁ ἀρχηγὸς των Πάνος Κούλιας ἠκολούθησεν τοῦτον καὶ μετὰ τὸν μαρτυρικὸν αὐτοῦ θάνατον ἐπίστρεψεν εἰς Μοναστηράκιον, περιερχόμενος δὲ τὰ δάσχη ἐχάραττεν ἐπὶ τῶν δένδρων σταυρούς μέχρ' αὐτὸ θανάτου αὐτοῦ»⁽²³⁾.

Μαστιγώνει τὴν τεμπελιά, τὴν κλειψιά καὶ ἀνυμῶνει τὴν ἐργασία. «Νὰ χαίρεσθε ὅσοι βγάξετε τὸ ψωμί σας μετ' ὀν ἰδρωτὰ σας, διότι ἐκεῖνο εἶναι εὐλογημένον καὶ ἂν θέλης δῶσε καὶ ὀλίγον τῶν φτωχῶν. Μὲ ἐκεῖνο ἀγοράζεις τὸν Παράδεισον»⁽²⁴⁾.

Ἐπιπλήττει καὶ τὶς γυναῖκες τῶν πόλεων γιὰ τὰ λούσα καὶ τὰ σαλιδιά. Μὲ τὸ πέρασμά του καταργεῖ τὴν πολυτέλεια καὶ κάνει τὶς γυναῖκες νὰ πουλᾶνε τὰ κοσμηματὰ τους γιὰ νὰ φτιάχνουν σχολεῖα καὶ γιὰ ἄλλες ἀγαθοεργίας. Καυτηριάζει τοὺς πλουσίους ποὺ ἔχουν σφιχτὸ τὸ χέρι καὶ κηρύσσει τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην.

«Δὲν σὰς ἔδωκε ὁ Θεὸς τὸν πλοῦτον διὰ νὰ πολυτρώγωνε καὶ νὰ κάνωμεν πολῦτιμα φορέματα καὶ παλάτια ψηλά, καὶ οἱ φτωχοὶ νὰ ἀποθάνουν ἀπὸ τὴν πείνα»⁽²⁵⁾.

Ἀνεβάζει τὸ ἐπίπεδο τῆς γυναίκας. Γίνεται πρωτοπόρος καὶ ἀποκασιτᾷ πρὶν ἀπὸ τὰ φεμινιστικὰ κινήματα τῆς θεοῦ τῆς γυναίκας μέσα στὴν οἰκογένεια. Ζητᾷ ἀπὸ τὸν ἄνδρα νὰ τὴν σέβεται: «Πρέπει, ὦ ἄνδρα, νὰ μὴ μεταχειρίζεσαι τὴν γυναῖκα σου ὡσαν σκλάβο, διότι πλάσμα τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ ἐκείνη καθὼς καὶ ἐσὺ—τόσον ἐσταυρώθηκε ὁ Θεὸς δι' ἐσὲ ὅσον καὶ δι' ἐκείνην».

Τὸν συζυγικὸ βίον καὶ τὴν τεκνογονία τὴν ἀνεβάζει ὕψηλά. Ὁ Χριστιανικὸς οἰκογενειακὸς βίος ὑμνεῖται κάθε φορὰ ἀπὸ τὸν Κοσμᾶ. Ὁ Θεὸς εὐλογεῖ τὰ ἀγαπημένα ἀνδρόγυνα, σ' αὐτὰ στέλνει ὀλα τ' ἀγαθὰ τους. Γιὰ νὰ ἔμπνευσῇ στοὺς γονεῖς τὴν ἀγάπην γιὰ τὰ παιδιὰ τὰ δικά τους ἀλλὰ καὶ τὰ ξένα, κάνει συνεχῆ ἀγῶνα στὶς διδασχῆς του. Κάθε ἀνδρόγυνο νὰ παρακαλῇ τὸν Θεὸ νὰ τοῦ δῶῃ τέκνα. Γιὰ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα χρησιμεύουν τὰ τέκνα ὡσαν κρικέλλα, ποὺ ἐνώνει τοὺς δύο τους καὶ δὲν τοὺς ἀφίνει νὰ χωρίζουν. Ὁ καλὸς Χριστιανὸς πρέπει νὰ φροντίζῃ ὅπως γιὰ τὰ δικά του ἔτσι καὶ γιὰ τὰ ξένα φτωχόπαιδα.

(23) Σωφρ. Πατακρυακοῦ, Περ. «Κοσμάς Αἰτωλός» φυλλ. 220 11 Σεπτ. 1939 σελ. 99.

(24) Σωφρ. Πατακρυακοῦ, φυλλάδ. 202 11—3—1939 σελ. 26.

(25) Κοσμᾶ Διδαχῆ. Ἱερὸς Σύνδεσμος, φυλλ. 15 Αὐγούστου 1915 σελ. 1.

«Νὰ ἀγαπᾶς τὰ φτωχὰ παιδιὰ καλλιτέρα ἀπὸ τὰ ἰδικὰ σου, εἶδὲ νὰ ζητᾶς πῶς νὰ δίης τοῦ παιδιοῦ σου νὰ τρώῃ καὶ νὰ πίνῃ καλὰ, νὰ ἔχη εὐμορφία φορέματα καὶ δι' ἐκεῖνο τὸ φτωχὸ τὸ ξυπόλητο, τὸ γυμνὸ, τὸ καταφρονημένον νὰ μὴ σὲ μέλλῃ»⁽²⁶⁾. Συνιστοῦσε τὴν υἱοθεσία. «Δι' ἐκεῖνο τὸ παιδί ὅπου σοῦ γεννᾷ ἡ γυναῖκα σου, δὲν σοῦ χρεωστεῖ ὁ Θεὸς χάριν, μὰ δι' ἐκεῖνο τὸ φτωχὸ παιδί ἔχεις χίλιαις φοραῖς μισθὸν εἰς τὴν ψυχὴν σου».

Ὁ Πάτερ Κοσμάς γιὰ καθαρά θρησκευτικούς λόγους συνιστοῦσε τὴν ἀργία τῆς Κυριακῆς. «Πρέπει ἀδελφοὶ νὰ χαίραμεθα, καὶ περισσότερον τὴν Κυριακὴν. Τὴν Κυριακὴν νὰ σχολάζωμεν καὶ νὰ πηγαίνομεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ νὰ στοχαζόμεσθε». Ἀπαγόρευε τὸ ἐμπόριο τὴν Κυριακὴν καὶ κατάφερε νὰ ἐπιβάλῃ τὴν καθιέρωσιν, σ' ὄλη τὴν Ἠπειρὸν, τῆς ἀργίας τῆς Κυριακῆς. Μὰ τοῦτο ἔβλαψε τὰ συμφέροντα τῶν Ἑβραίων, γιατί μετέφερε τὰ παζάρια ἀπὸ τὴν Κυριακὴν στὸ Σάββατο. Κι' οἱ Ἑβραῖοι ἀσπουνᾶ ἐμίσησαν τὸν Πάτερ Κοσμᾶ γιὰ τὴν ἀργία τῆς Κυριακῆς. Κι' αὐτὸ τὸ μίσος στάθηκε ἡ κυριώτερη αἰτία τοῦ μαρτυρικοῦ τοῦ θανάτου. Οἱ Ἑβραῖοι τὸν συκοφάντησαν στὸν Κούρτ-Πασσᾶ καὶ συνάμα πλήρωσαν ἀνθρώπους νὰ τὸν ἐκκάνουν.

Τὴν 24 Αὐγούστου 1779, σὲ ἡλικία 65 χρονῶν, στὴ θεοὶ Μπουγιαλί κοντὰ στὸν Ἄψο ποταμῖο, μαρτύρησε ὁ Πάτερ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, ὁ θρυλικὸς αὐτὸς καλόγερος, ὁ ἀπλὸς καὶ ἅγιος ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ὁ θρησκευτικὸς ἀναμορφωτὴς καὶ ἰσαπόστολος, ὁ τοῦ Παύλου ζηλωτῆς, ὁ πραγματικὸς χριστιανὸς ἡγέτης.

Ὅταν ἐκλείσει τὰ μάτια του ὁ Κοσμάς, ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ στάθμην τῶν λαϊκῶν στρωμάτων δὲν βρισκόταν στὸ ἴδιο σημεῖο ποῦ τὴν εἶδαμε ὅταν ἄρχισε τὶς περιοδεῖες του. Ἡ θρησκευτικὴ κατάστασις τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ἀνυψώθηκε. Οἱ φοβεροὶ ἐξιολασμοὶ κατέπεσαν.

Ἡ ὄλη κοσμοθεωρία τοῦ Κοσμᾶ στηρίζεται ἐπάνω στὴν πίστι. «Ἡ ἰδεολογία τοῦ Κοσμᾶ», γράφει ἐκτεταμένον στὸ βιβλίον του⁽²⁷⁾ ὁ Φ. Μιχαλόπουλος, «εἶναι βαθύτατα ποτισμένη ἀπὸ τὸ Χριστιανικὸ πνεῦμα τῆς Παλαιᾶς ὄσο καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης». «Ἡ Θεοσέβεια καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον ἦτο ἡ βῆσι ποῦ πάνω τῆς ἐστηρίζετο τὸ σύστημα τῆς ἀναμορφώσεως, καθὼς καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς ἄλλους». «Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν μας Χριστιανῶν ὑπῆρξε τὸ

(26) Κοσμᾶ Διδαχῆ. Ἱερὸς Σύνδεσμος, 15 Αὐγούστου 1915 σελ. 7.

(27) Φ. Μιχαλόπουλος: «Κοσμάς Αἰτωλός», σελ. 32.

κύριον θέμα τῶν διδασκῶν του». «Κάθε ἔργο, κάθε πράξι, κάθε χειρονομία, ἔλεγε, πρέπει νά ἀρχίξῃ ἀπ' τόν Θεόν καί νά τελειώῃ στόν Θεόν».

Αὐτή τῆ διδασκαλία τοῦ Κοσμά ὁ λαός τῆ δεχόταν σάν νάμα σταλμένο ἀπό τόν οὐρανό.

Στό πρόσωπο τοῦ κοντοῦ καλογεράκι ἔβλεπαν οἱ ὁμόδοχοι τόν ἄνθρωπο πού στάλθηκε ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό γιά νά λυτρώσῃ τόν κόσμο ἀπό τά πολλά του βάσανα (28).

Μάθαιναν τόν ἔρχομό του προτοῦ (φθῶση σέ κάθε χωριό. «Ἐτρεχαν ὄλοι καί τόν προσπαντοῦσαν καί μέ κατασκευτική πομπή τόν ὠδηγοῦσαν στά χωριά τους» (29).

Παλλαϊκό συναγεμερό δημιουργοῦσε ἀπ' ὅπου κι' ἄν περνοῦσε. «Ἀπό χωριό σέ χωριό τόν συνῶδευαν 40 ἕως 50 Παππάδες καί χιλιάδες Χριστιανοί» (30).

Δέκα καϊκία γεμάτα ἀπό Κεφαλώνιτες ἀναφέρεται (31) πῶς τόν συνῶδευαν ὡς τῆ Ζάκυνθο, στήν τρίτη του περιόδεια. «Ὅταν σέ κάθε χωριό δίδασκε, μαζεύονταν ὄλοι, ἄνδρες, γυναῖκες, γέροντες καί μικρά παιδιά. Τόν ἄκουαν, καί τά ἅγια λόγια του τά καταλάβαιναν καλά, καί τά κρατοῦσαν θεμελιωμένα στήν καρδιά τους. «Ὅλοι γονάτιζαν καί ζητοῦσαν συγχώρησι, καί πολλοί μεγάλῳφωνα καί στά φόρα ὠμολογοῦσαν τ' ἁμαρτήματά τους» (32). «Κανένας ρασοφόρος δέν ἀπόχτησε τέτοια ἐπιρροή στό ἔθνος, τόν καιρό τῆς Τουρκοκρατίας, ὅσο ὁ Πάτερ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός» (33).

Μέ τίς περιόδους του ἡ κοινωνική ζωὴ ἤμερεῖ. Ἡ ἀφόρητη ἀγριότητα, ἡ βία, ἡ αὐτοδικία μετριάστηκαν. Οἱ Ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ μίλουτ τὴ γλώσσα τους καί οἱ Βλάχοι τὸ ἴδιο. Αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι κι' οἱ Ἀρβανίτες τόν ἄκουαν πηγαίνοντας ἔξω, στίς πεδιάδες, γιά ν' ἀκούσουν, καί μοιράζον τίς περιουσίες των στοὺς φτωχοὺς, ὅταν τοὺς παρακαλεῖ ὁ «Ἅγιος. Κι' οἱ δικοὶ μας οἱ προύχοντες, πού πολλές φορές τοῦ φέρθηκαν ἔχθρικά, ἀνοίγουν τὸ πουργί τους γιά νά φτιάξουν σχολεῖα καί κολυμπήθρες, πού τίς ζητοῦσε ὁ Κοσμάς γιά νά βαφτιζῶνται τὰ παιδιά στά φτωχοχώρια.

Τέσσαρες χιλιάδες κολυμπήθρες, μεγάλες, χαλκωματένιες, ἐκατάπεισε τοὺς πλοῦσιους καί ἀγόρασαν».

Τὸ πέρασμα τοῦ Κοσμά στάθηκε κοσμογονικό στά χρονικά τῆς νεώτερης ἱστορίας μας. Στάθηκε ἕνας σταθμός, ἀπ' τόν ὁποῖο ἀρχίζει ὁ νεοελληνικός μας κόσμος.

«Ὅσο περνάει ὁ καιρός, τόσο ὁ ρόλος καί ἡ δρᾶσι του φωτίζονται. Ἡ μελέτη τῆς ἐποχῆς του ἀποκαλύπτει τόν κοινωνικό ἀναμορφωτῆ πού στηρίχτηκε στή Γραφή. Ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός εἶναι μιὰ καθαρή χριστιανική φυσιογνωμία, πού φωτεινὰ ἀνοίγει τὴν ἱστορία τῆς χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς στό νεώτερο ἐκκλησιαστικὸ καί ἔθνικό μας βίο. Ὑπῆρξε κάποια προσπάθεια νά μειωθῇ ἡ εὐαγγελικότης του καί νά θεωρηθῇ ἕνας ἀπλὸς ἀνακαινιστής. Μά καθαρώτερη χριστιανική φυσιογνωμία ἀπὸ τὴν ἰδική του δέν ἔχουμε νὰ ἰδοῦμε στήν ἐποχὴ του. Ὑπῆρξε πρῶτα-πρῶτα φωτισμένο κήρυκα τῶν Εὐαγγελικῶν λόγων κι' ἔπειτα ὅ,τι δῆποτε ἄλλο. Χριστοκρατικὸ καθαρά τὸ κήρυγμά του τῆ μεγάλης ἀνάγκη τοῦ φωτισμοῦ τῆς ψυχῆς, πρῶτα ἐθεράπευσε.

«Ἐκραξε» μέ μιὰ μεγάλη φωνὴ σ' ὄλο τόν κόσμο πῶς μόνον ὁ Χριστὸς μας εἶναι Θεὸς ἀληθινὸς καί ζωὴ τῶν πάντων. Τὴν ἴδια ἀνάγκη αὐτοῦ τοῦ φωτισμοῦ νοιάστηκαν νά ὑπηρετήσουν καί οἱ μεταγενέστεροι συνεχιστῆς τοῦ ἔργου του, οἱ ἱεροκήρυκες πού ἄρκετά χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὸ 1821 ἀκολούθησαν τὰ χνάρια του, στήν καθαρότητα τοῦ Χριστιανικοῦ κηρύγματος στήν ταπεινότητα τοῦ βίου στὴ θερμότητα τῆς πίστεως στήν ἀφοσίωσι στήν ἐκκλησία μας.

Μιὰ αὐριανὴ μελέτη πού νά δείχνῃ τίς ὁμοιότητες μεταξύ τοῦ Πάτερ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ καί τῶν δημιουργῶν τῆς πρόσφατης θρησκευτικῆς ἱεραποστολικῆς κινήσεως, ὅπως εἶναι οἱ φηφές τοῦ Ἱγνατίου Λαμπροπούλου, τοῦ Φλαμιάτου καί τοῦ Εὐσεβίου Ματθοπούλου, δέν πρέπει νά λείψῃ.

Πολλά τὰ κοινὰ θᾶχε νά σημειώσῃ μιὰ τέτοια μελέτη: τὴν ἴδια πίστι, τὴν ἴδια ἀπλότητα, τίς ἴδιες δυσκολίες, παρόμοιους κατατρεγμούς, τὸ ἴδιο σύστημα ἐργασίας μέ τίς περιόδους καί τὸ κήρυγμα σάν βάση τῆς ὅλης ἱεραποστολῆς.

Ἡ δημιουργία, ὕστερα ἀπὸ κάθε περιόδεια, κύκλων, ἢ προφοδοσία τους μέ ἀπὴλ χριστιανικὴ τροφή καί ἡ παρακολούθησι τους καί, μέ καινούργιες περιόδους, ἀναζωογόνησις τους, ἀποτελοῦν ἐνωτικά σημεῖα, τῶν δύο ἐποχῶν, ἐκείνης τοῦ Κοσμά καί τῆς χθεσινῆς, μέ τὸ κοινὸ πνεῦμα τῶν θρησκευτικῶν ἡγετῶν τους. Ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός φαίνεται πῶς ἀνοίγοντας τὴ νεοελληνικὴ ζωὴ μέ μιὰ τέτοια φωτεινὴ δρᾶσι ὑπῆρξε ὁ πρῶτος τῆς χορείας τῶν φωτισμένων ρασοφόρων πού κλῆρος τους εἶναι, μέ τὴν ἀγνότητα τοῦ Χριστιανικοῦ κηρύγματος τους, νά ἀναζωογονοῦν παντοῦ τόν ταλαιπωρημένο Ἑλληνισμό.

(28) Ν. Λουζόπουλος, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 320.

(29) Α. Καταφυγιώτης, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 98.

(30) Α. Καταφυγιώτης, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 121.

(31) Ν. Λουζόπουλος, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 320.

(32) Καταφυγιώτης, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 321.

(33) Καταφυγιώτης, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 323.

ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟΝ ΑΓΝΩΣΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

Στην πολεμική που χρόνια τώρα η άρνησις είχε σηκώσει έναντιον του Χριστιανισμού, ένα απ' τὰ κυριώτερα όπλα της ήταν ό Μεσαιών. Τόσο ό ανατολικός, όσο κι' ό δυτικός. Πρό πάντων όμως ό δεύτερος. Αυτός έχρησιμοποιήθηκε σαν τό βαρύ πυροβολικό, που θά έκανε συντρίμματα τή χρυσιανική πίστι. Λέμε: έχρησιμοποιήθηκε. Ό άόριστος αυτός δέ μπήκε στην τύχη. Τέτοια πράγματα μόνο για μερικούς άπληροφόρητους μένουσ ακόμη ένεστώτες. Σήμερα οι άτέλειωτες κατακτήσεις τής ιστορικής έρευνας έχουν φέρει στο φώς τέτοιο πολύτο γεγονός και φανερώσανε τόσες λαμπρές σελίδες, που κρυβόντανε άλλοτε μ' έπιμέλεια απ' τὰ μάτια του κοινού, ώστε μόνο σε χρόνους άόριστους και παρωχημένους ανεβάζουμε πιά τήν τάσι να χραιομοποιούνε τό Μεσαιώνα σαν άκαταμάχητο τάχα έπιχείρημα εις βάρος του Χριστιανισμού.

Άλλα, δυστυχώς, έδω στον τόπο μας οι περισσότεροι απ' τους λογίους—δείγμα και τουτό του συγχρονισμού των—μένουν ακόμη έντελεις άθώοι από τέτοιες έπιστημονικές κατακτήσεις. Τό τραγούδι τους συνεχίζεται πάντα κοινό κι' άμετάβλητο, και τό λένε όλοι με τὰ ίδια λόγια και στον ίδιο σκοπό. Ό Μεσαιώνας—σου λένε' έποχή σκοτεινή, γεμάτη δεισιδαιμονία, βαρβαρότητα. Που τὰ κατοπινά φώτα, που ό σημερινός πολιτισμός! Και γιατί αυτή ή αντίθεση; Μά άπλουσάτα: γιατί στον Μεσαιώνα έπικρατούσε ή θρησκεία, που ύπεδούλωνε τό πνεύμα κι' άποτελμάττανε τις ανθρώπινες κοινωνίες. Όταν όμως ή Άναγέννησις σκόρπισε τό πλούσιο φώς της, τότε σημανε ή ώρα τής λευτερίας: τότε οι άλωσιδες που χάλκευε γύρω στο άνθρώπινο πνεύμα ό Χριστιανισμός, έσπασαν μιά για πάντα: τότε ό άνθρωπος άπηλλάγη τέλος από τής ταπεινοφροσύνης και του πάθου τής λυτρώσεως και εύρηκε τήν χαράν, όπως θριαμβευτικά τραγουδάνε οι ιστορικοί των Γυμνασίων μας.

Φυσικά, τόσο μακριά που έχουμε νυχτώσει, μάς είναι άπαραίτητα τὰ φώτα τής

έπιστήμης, και των νέων ιστορικών έρευνών. Με τήν καθοδήγησι τους και με τήν άπαλλαγή μας από προκαταλήψεις, ύπάρχει βάσιμη έλπίδα πως θά μπορούσαμε και μεεις να πάρουμε γρήγορα σωστό προσανατολισμό επάνω σ' αυτό τό σημαντικό θέμα.

ΣΥΓΧΥΣΙ ΣΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ ΚΑΙ ΣΤΑ ΟΡΙΑ

Πολλά πράγματα έχουε συγκεχυμένα στο μυαλό τους όλοι αυτοί που κατηγορούν τον Μεσαιώνα. Και πρώτα-πρώτα, μιλιάνε για μεσαιώνα. Μά που βρέθηκε ό μέσος αιώνας στην Εύρώπη; Ξεχνάμε ότι για όλους σχεδόν τους λαούς τής Εύρώπης, κεντρικής, δυτικής, βόρειας, ό μέσος αιώνας δέν είναι στην ουσία τίποτ' άλλο παρά πρώτος και άρχικός; Γιατί, πραγματικά, ή Εύρώπη στον Μεσαιώνα, απ' τήν άποψι του πολιτισμού, βρίσκεται στην άρχή της. Τότε κάμνει τὰ πρώτα της βήματα. Έντελώς βρεφικός ήτανε ό πολιτισμός τής Εύρώπης στὰ πρώτα χρόνια του Μεσαιώνας. Ό Εύρωπαίος μπαίνει σ' αυτόν άπολίτιστος, βάρθαρς, σχεδόν ανθρωποφάγος. Πρώτη φορά τότε έρχεται σε έπαφή με τον πολιτισμό. Κι' αυτό χάρις στη χρυσιανική θρησκεία. Με τήν υπεράνθρωπη προσπάθεια του Χριστιανισμού, οι Εύρωπαίοι αρχίζουν να ξεμακραίνουσ απ' τήν κατάστασι τής βαρβαρότητας, και σιγά-σιγά να καταλαβαίνουσ τί έστι πολιτισμός. Οι Χριστιανοί Ιεραπόστολοι, αυτοί οι πρώτοι και μεγαλύτεροι οικοδόμοι του Εύρωπαϊκού πολιτισμού, βρήκαν τους Εύρωπαίους να μήν έχουσ τήν παραμικρή ιδέα για μόρφωσι, για γράμματα, για τέχνη. Άναλαβέθητι ήταν ακόμα κι' οι βασιληάδες. Κι' ό Κάρολος ό Μέγας άγράφματος ήταν κι' αυτός. Και λαοί που δέν είχαν ιδέα για τήν ύπαρξι άλφαβήτου, πρώτη φορά απ' τους Ιεραποστόλους έμάθαιναν τί έστι γραφή (1). Αυτό πιά τό ήφερε ακόμα κι'

(1) Βλ. Böhler, Die Kultur des Mittelalters, σελ. 90-92.

ὁ Ροϊδης. Ἀκοῦστέ τον τί λέει στήν περίφημη «Πάπισσα»: «Ὁ σοφὸς Ἀλκούριος ἔβλουεν εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος τοὺς ρυπαροὺς τοῦ Καρόλου ὑπηκόους, ἔκοιπε τὰ κόκκινα τῶν γένεια καὶ τὰ μακρὰ ὄνυχια, καὶ ἀνοίγων αὐτοὺς τῆς ἀνεστραπῆτοῦ σοφίας του τὸν θησαυρὸν, ἐξέριβε τοῦ ἐνὸς τὰ χεῖλη διὰ τοῦ μέλιτος τοῦ ἱεροῦ λόγου, ἔτρεφεν ἄλλον μὲ τῆς γραμματικῆς τὰς ρίζας καὶ τρίτον ἐδίδασκεν ὅτι τῶν χηνῶν τὰ πτερά διὰ τῶν ὁμοίων καθίστα ταχυτέρα τὰ βέλη, ἦσαν καὶ πρὸς γραφὴν ἐπιτήδεια» (2).

Καὶ τὸ πῶς χαρακτηριστικὸ εἶναι τοῦτο: κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδρασι τοῦ Εὐαγγελίου, οἱ βάρβαροι αὐτοί, ὄχι μόνον δέχονται τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ, μὰ καὶ φθάνουν σὲ σημεῖο νὰ θέτουν στὸν αὐτὸ τους ἕνα ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τόσο μεγάλο πού ξαφνιάζει: «Θὰ κάμουμε—ἔλεγαν μὲ τὸ στόμα τοῦ σοφοῦ, πού ἀνέφερε κι' ὁ Ροϊδης, τοῦ Ἀλκούριου—θὰ κάμουμε τίς νέες Ἀθῆνες, πού θάνα ὠραιότερες ἀπ' τίς παλιές, ἀφοῦ θάνα οἱ Ἀθῆνες τοῦ Χριστοῦ».

Ἡ δεύτερη σύγχυσι πού γίνεται συχνά, εἶναι κείνη πού σχετίζεται μὲ τὰ χρονικὰ ὅρια τοῦ Μεσαίωνα. Πολλοὶ πού κατηγοροῦνε τὸν Μεσαίωνα καὶ σπαταλοῦν ἄφθονα ἐγκώμια γιὰ τὴν Ἀναγεννήσι, ἔχουσι γιὰ τὰ χρονικὰ ὅρια πού χωρίζουσι τίς δυὸ αὐτὲς ἐποχές, μιὰ σύγχυσι φοβερή. Ἔτσι τοὺς βλέπετε ν' ἀνάθουσι καὶ νὰ παθαίνονται οἱ ἀνηρωποὶ ἀπὸ ἱερὴ ἀγανάκτησι γιὰ συγχερὰ ἐγκλήματα καὶ φοβερὲς κακουργίες, πού τὰ φορτῶνουν στὸ παθητικὸ τοῦ Μεσαίωνα, χωρὶς νὰ ὑποπευθῶνται κἀν ὅτι μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἀπογυῖλλουσι τὴν καταδίκη τῆς Ἀναγεννήσεως. Τοὺς ἀκοῦτε λόγου χάριν νὰ λένε: Τὰ αἵσχη τῶν Βοργιῶν, τὰ συγχερὰ αὐτὰ ἐγκλήματα τῆς πλεόν μαύρης Μεσαιωνικῆς κακουργίας! Καὶ δὲν τοὺς πᾶει στὸ μυαλό, ὅτι οἱ Βοργιῶν εἶναι ἴσα-ἴσα οἱ πῶς χαρακτηριστικὸ τύποι τῆς Ἀναγεννήσεως, πού ἔζησαν μὲς σ' τὴν καρδίᾳ ὄχι τοῦ Μεσαίωνα, ἀλλὰ τῆς «νέας ἐποχῆς», τότε πού τὸ ἄτομο ἐλευθερώμενο ἀπ' τὰ ἀνυπόφορα δεσμὰ τῆς θρησκείας, «ἐπαγεῖρε τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀρμονικῆς ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δεξιότητων αὐτοῦ!» κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῶν ἑλληνικῶν Γυμνασίων(3).

ΣΕ ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Δυὸ στοιχεῖα, δυὸ ἀντιμαχόμενοι κόσμοι ζητοῦν νὰ κατευθύνουν τὴ ζωὴ καὶ τὴ νο-

στροπία τοῦ Μεσαίωνα. Ἀπ' τὴ μιὰ ἔχουμε τὴ βαρβαρότητα, πού κάτω ἀπ' αὐτὴν χιλιάδες χρόνια ὡς τότε ζοῦσε ἡ Εὐρώπη. Ἀπ' τὴν ἄλλη ἔρχεται ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία, πού ἀργὰ-ἀργὰ, μὲ σύστημα, μὲ μέθοδο, μὲ ὑπομονή, προσπαθεῖ, ἀγωνίζεται νὰ διαπλάσῃ τὰ κακομαθημένα αὐτὰ παιδιά, καὶ νὰ τὰ ὀδηγήσῃ παρ' ὅλες τίς δυστροπίες τους στὸ δρόμο μιᾶς καινούργιας ζωῆς.

Φυσικά, οἱ καρποὶ δὲν μπορούσαν εὐθὺς ἀμέσως νὰ φανοῦν, οὔτε μπορούσε ἡ βάρβαρη Εὐρώπη νὰ πάρῃ ξαφνικά καὶ μὲ τρόπο μαγικὸ μιὰν ἰδεώδη μορφή, πού νᾶταν ἀπόλυτα σύμφωνη μὲ τὴ Χριστιανικὴ διδασκαλία. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημά μας δὲν εἶν' αὐτό. Ἐκεῖνο πού μας ἐνδιαφέρει τώρα, εἶναι νὰ δοθῇ ἀπάντησι σὲ τοῦτο τὸ ἐρώτημα: Ἡ Μεσαιωνικὴ Εὐρώπη, δταν καὶ ὅπου καὶ σὲ ὅσο βαθμὸ ἐφήρμουσε τὴν Χριστιανικὴ διδασκαλία, ὠφελήθηκε ἢ ζημιώθηκε; Δὲν περιμενοῦμε ἀπὸ κανένα ἀπάντησι, γιατί τὴν ἀπάντησι τὴν ἔχει δώσει πιά μ' ἕνα τρόπο ἀποφασιστικὸ κι' ἀναντίρρητο ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη. Αὐτὴ κἀμνε σήμερα τὴν ἀνακάλυψι τοῦ Μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ, πού ἢ ἀντιχριστιανικὴ ἀρνησι τὸν εἶχε κρύψει πίσω ἀπ' τοὺς κἀπνοὺς τῆς συγχύσεως καὶ τῆς συκοφαντίας. Ὅχι μόνον Χριστιανοὶ ἐπιστήμονες, μὰ καὶ ἱστορικοὶ πού βρίσκονται ἔξω ἀπ' τὸν Χριστιανισμό, προσφέρουν συμβολὴ πολυτίμη, γιὰ νὰ γίνουσι τὰ ἀποκαλυπτήρια αὐτά.

Ἐκεῖνο πού τονίζουσι πολύ, τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ Μεσαιωνικοῦ πολιτισμοῦ, πού ὅλοι οἱ ἐρευνητὰ ὑπογραμμίζουσι ξεχωριστά, εἶναι ἡ ἐνότησι. Ἀπ' τὴν κατάστασι τῆς ζούγκλας, ἀπ' τὴν ἀτομιστικὴ μόνωσι καὶ τὴν ἀγρία ἐγαπάθεια, πῆρε τὸν Εὐρωπαῖο ὁ Χριστιανισμός, καὶ τὸν ἔκανε πραγματικὰ «ζῶον κοινωνικόν» τοῦ ἔδωσε τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ὀργανωμένη καὶ πολιτισμένη κοινωνικὴ ζωή.

Τὸ ἰδεώδες τῆς Ἐκκλησίας, πού εἶναι ἡ ἐνότησι ὅλων σάν νᾶναι μέλη ἐνὸς σώματος, ἄρχισε αἰγά-αἰγά νὰ ἐπιδραῖ νὰ γίνεταὶ τὸ ἰδεώδες τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν νὰ διαμορφωθῇ λίγο-λίγο τὸ πρωτόγονο χάος τῆς Εὐρώπης σὲ μιὰ ἐνότητι κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ. Σὲ μιὰ μεγαλοπρεπῆ ἐνότητι. Ἔτσι τὴν ὀνομάζουσι καὶ μὴ χριστιανοὶ συγγραφεῖς(4). Νὰ πῶς ἐκφράζεται γι' αὐτὴν κι' ὁ μέγας φιλόσοφος τῆς ἐποχῆς μας Jacques Maritain στὸ περίφημο βιβλίον του «Humanisme intégral»: «Τὸ πρῶτο ἀπ' τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ Μεσαίωνα εἶναι ἡ τάσις πρὸς μιὰ ὀργανικὴ ἐνότητι μεγίστου βαθμοῦ, πού δὲν ἀπο-

(2) «Πάπισσα Ἰωάννα» σελ. 36.

(3) Ὅπως εἶναι γνωστό, τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνα κι' ἡ ἀρχὴ τῆς Ἀναγεννήσεως τοποθετοῦνται γύρω στὰ 1400.

(4) Bühler ἱδ. βιβλ. σελ. 16, 43, 45.

κλείει ούτε την πολλαπλότητα ούτε την ποικιλία αυτή ζητάει να θεμελιώσει την ένότητα της παροδικής πολιτείας όσο το δυνατόν πιο ψηλά στη ζωή του ατόμου, μ' άλλα λόγια να την θεμελιώσει πάνω στην πνευματική ενότητα... Υπήρχε τότε μια εγκόσμιος χριστιανική κοινότητα, όπου οι έθνικές ρήξεις ήταν οικογενειακές φιλονεικίες και δέν διασπούσαν την ένότητα του πολιτισμού. Υπήρχε μια Εύρωπη Χριστιανική» (5).

Ήτανε μια ένότητα που ποτέ μέχρι τότε δέν την είχε δη ή Εύρωπη, και που δέν την ξαναείδε, δυστυχώς, ποτέ πιά μέχρι σήμερα.

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ, ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΙ, ΣΥΝΤΕΧΝΙΕΣ

Ένα άλλο απ' τά βασικά γνωρίσματα του Χριστιανικού Μεσαίωνα είναι ή κοινωνική οργάνωση, που ξεχωριστή της εκδήλωσι είχε τη συνεταιριστική κίνησι. Πολλοί μιλάνε και γράφουμε σήμερα για την ανάγκη να τονωθ ή συνεταιριστική οργάνωσι. Και μιλάνε ολόενα για την πρόοδο που σημειώνεται σ' αυτό τό σημείο, και τη θεωρούν—δχι άδικα—ένα καύχημα τών καιρών μας. Και όμως για την πρόοδο αυτή θά μπορούσε, πολύ πριν, να καυχηθ ή ο Μεσαίωνας. Οι συνασπισμοί αυτοί είχανε μια έξαιρετική άνθησι στά χρόνια κείνα. Μά θάταν άδικο να λησμονήσουμε σ' αυτήν την εύκαιρία, ότι μια παρόμοια οργάνωσι είχε φανή πολύ νωρίτερα στό Βυζάντιο. Ή δύνامي τών συντεχνιών στη Βυζαντινή κοινωνία ήτανε πολύ μεγάλη. Έδειχνε τη ξεχωριστή δύναμι που κρατούσε στά χέρια του, μέσα στην Έλληνική Βυζαντινή πολιτεία, ο λαός—ο λαός εκείνος που πολλοί έξυμνοί δέν παύουν να τον κατηγορούν για κοιμισμένο, μοιρολάτρη και πολλά άλλα. Μά γι' αυτό τό θέμα θ' άξιζε να γίνη μια ξεχωριστή μελέτη. Έχει να πη κανείς τόσο πολλά και τόσο ενδιαφέροντα πράγματα.

Ανάλογη λοιπόν ήταν κι ή αύξησι τών συντεχνιών στη Δύσι. Ήτανε ή πιο μεγάλη κι ή πιο αποτελεσματική αντίδρασις έναντίον της φεουδαρχικής πλεονεξίας. Απ' τη μια βλέπουμε τις κοινότητες να διοργανώνουν τό εμπόριο τους και να συμβάλλουν μ' αυτό τόν τρόπο στην οικονομική ανάπτυξη της Χριστιανικής Δύσεως, ανάπτυξη που έφθασε σέ ζηλευτό βαθμό γύρω στό ΙΒ' αιώνα. Οι όροι της ά-

γροτικής παραγωγής τροποποιήθηκαν ριζικά, ώστε όχι μόνον να έπαρκη στις ανάγκες του ήγεμόνος και του χωρικού, αλλά να τροφοδοτη και την αγορά της πόλεως.

Έκτός απ' την οργάνωσι της παραγωγής, γίνεται και ή οργάνωσι της εργασίας, που στηρίζεται πρό πάντων στη συντεχνία. Αυτή αυθενώνει τους εργάτες και τους εργοδότες κάθε επαγγέλματος και διατηρεί τό μονοπώλιο της βιομηχανίας. Οι συντεχνίες αυτές έχουνε πάντα και θρησκευτικό χαρακτήρα. Συνοδεύονται από αδελφότητες, που βοηθούν τους άσθενείς ή τους άδύνατους, οργανώνουν έορτές κλπ. Παράλληλα υπάρχει, άν όχι τόσο στό όνομα πάντως όμως στο πράγμα, μια ζηλευτή εργατική νομοθεσία, που χε προσαρμοσθ ή στις χριστιανικές άρχές, ύστερ' από μεγάλους αγώνες της Έκκλησίας. Προστατεύει τόν εργάτη. Του όρίζει για τό χειμώνα έπτά ώρες εργασίας. Του δίνει 80 ως 95 μέρες άργίας τό χρόνο, μαζί με τις ήκυριακές. Όρίζει κατώτερο όριο δικαίου ήμερομισθίου και καταδικάζει την παράνομη κερδοσκοπία. Έτσι προλαβαίνονται κοινωνικές συγκρούσεις, γιατί οι εργοδότες κι' οι εργάτες ήσαν άλληλέγγυοι μέσα στό συντεχνία τους (6).

Άξιοσημείωτο είναι, ότι και τό εμπόριο διοργανώνεται πάνω στις ίδιες κατευθυντήριες γραμμές. Συνασπίζονται κι' οι έμποροι σάν τους τεχνίτες. Σχηματίζουν έμπορικούς συνεταιρισμούς, που έχουν τό μονοπώλιο σέ μια ώριαμένη περιοχή, συντάσσουν κανονισμούς για τις ανταλλαγές και τιμωρούν τις παραβάσεις της έμπορικής ήθικης. Απ' τόν ένατο αιώνα τό εμπόριο σημειώνει μια λαμπρή περίοδο άνθήσεως (7).

Είναι κρίμα που ο χώρος δέν μας επιτρέπει να έκταθούμε περισσότερο άπάνω σ' αυτό τό τόσο σπουδαίο ζήτημα, που γύρω του έχει άναπτυχθ ή μια πολύ πλατεία βιβλιογραφία (8). Ένα μόνο θά θέλαμε να προσθέσουμε εδώ. Ότι ή κίνησι αυτή δυστυχώς καταδιώχτηκε και καταπίγηκε, σέ τρόπο, ώστε τό άτομο, ο πολίτης, ο εργάτης, ο παραγωγός να ξεμοναχιασθ ή, να μείνη άδύνατος, άνυπεράσπιστος μπροστά στόν ίσχυρο και στόν τύραννο. Και ποιος τόν έκανε αυτόν τό διωγμό; Ο Μεσαίω-

(6) A. Fliche, «La Chrétienté médiévale», Paris 1929, σελ. 470 κ. έ.

(7) Βλέπε «La Civilisation occidentale au moyen âge» τών Ακαδημαϊκών Henri Pirenne, και τών καθηγητών της Σοβόνης G. Cohen και H. Focillon, όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

(8) Βλ. Böhler ίδ. βιβλ. σελ. 114, 116, 136, 156-7.

(5) Βλέπε κυρίως τά κεφάλαια: «La Chrétienté médiévale», σελ. 17 έπ., «Chrétienté médiévale et nouvelle Chrétienté» σελ. 151 έπ. και «L' idéal historique de la Chrétienté médiévale» σελ. 156 έπ.

νας», θά βιασθή, όπως πάντα, ν' απαντήσει ή άρνηται. Καί όμως όχι. Αυτή ή θαυμασία συνεταιριστική και συντεχνιακή όργάνωση ήτανε δημιούργημα του Μεσαίωνα —τό πιό άγαπημένο παιδί του. 'Εκείνος που την κατέπνιξε ήτανε ή... «Διαφώτισις».

Ο ΦΤΩΧΟΣ, ΤΟ ΟΡΦΑΝΟ, Ο ΑΔΥΝΑΤΟΣ

Σε μία κοινωνία πρωτόγονη και βάρβαρη, όπως ήτανε αυτή που βρήκε ο Χριστιανισμός στην Εύρώπη, καταλαθαίνει κανείς πόση ήταν ή περιφρόνησι κι' ή άδιαφορία για τόν φτωχό και τόν δυστυχισμένο. Αυτή τήν άδιαφορία, μαζί με τήν άγρια πλεονεκτική τάσι τών βαράνων και τών άλλων άρχόντων εις βάρος τών χωρικών και κάθε άδυνάτου, προσπάθησε νά γιατρέψη με ίδλες του τίς δυνατόεις ο Χριστιανισμός. Σε άλληπαλλήλες συνόδους ύψώθηκε φωνή διαμαρτυρίας, που τήν συνώδευσαν και ανάλογες κυρώσεις τών κανόνων. 'Η κλειψιά, ή άρπαγή, ή καταπίσι του χωρικού στιγματίζονται, καθώς και όλα τά έγκλήματα που γίνονται εις βάρος τής περιουσίας ή τής ζωής τών άλλων. 'Αμειλικτή ήταν ή 'Εκκλησία και για τούς πολέμους που συχνά άνοιγαν μεταξύ τους οι ευγενείς για άτομικούς λόγους και έγωϊστικές επιδιώξεις. Βέβαια, νά τούς καταργήση όλοτέλα δέν ήταν στο χέρι τής. 'Επέθαλε όμως, με τήν ποινη του άφορισμού για τούς παραβάτες, νά σταματήσει κάθε σύγκρουσις τήν 'Ικριακή. 'Αργότερα ή άπαγόρευσι ίσχυε για κάθε έβδομάδα, απ' τήν Τετάρτη βράδυ ως τή Δευτέρα τό πρωί, καθώς και για τίς ημέρεις, που θύμιζαν τό θάνατο, τήν ταφή και τήν ανάληψι του Σωτήρος. 'Ηταν ή «ειρήνη του Θεού». Τό μίσος έσπαζε, οι ψυχές έμαλάκωναν, ήμείρευαν τά ήθη. Τό κήρυγμα τής άγάπης σιγά-σιγά καλλιεργούσε στους άλλους βαρβαρούς έναν ανώτερο πολιτισμό. Πόσο θά ζήλευεν ο είκοστός αιώνας!

Σημαντικώτατη ήταν προς τήν κατεύθυνσι αυτή κι' ή συμβολή τών κατά τόπους επισκόπων, καθώς και πολλών μοναχικών ταγμάτων. 'Οχι μόνο με τό κήρυγμα τής άγάπης, αλλά και με τήν έμπρακτη έξάσκησι τής(10). 'Ετσι λ.χ. βλέπουμε τό τάγμα του Cluny νά πολλαπλασιάζη τίς έστιές θρησκευτικής ζωής, ν' άνοιξη σχολές, και ν' αναπτύσση δράσι κοινωνική, τρέφοντας φτωχούς και φιλοξενώντας ταξιδιώτες και προσκυνητές. 'Αργότερα τό τάγμα του άγιου Φραγκίσκου τής 'Ασιζης, που πήρε μια έκτασι καταπληκτική, βγή-

κε από μία κίνησι φιλανθρωπική. 'Ενας μεγάλος αριθμός από έκκλησιαστικά σώματα βοηθούσαν άρρώστους, αϊχμαλώτους, όρφανά, καθώς και έκθετα παιδιά. 'Υπήρχαν επίσης ειδικές αδελφότητες από άνδρες και γυναίκες, που άφιερώνανε τόν έαυτό τους στην άνακοφισι τής δυστυχίας. 'Απ' αυτές τίς αδελφότητες βγήκε τό μεγάλο τάγμα του Φραγκίσκου, που έργο του ήταν τόσο ή καλλιέργεια τών χριστιανικών γραμμάτων, όσο και τό έμπρακτο κήρυγμα που γίνεται με τά έργα τής άγάπης. Πλήθος από πολύτιμες πληροφορίες μας δίνει ο L. Lallemant στο τετράτομο έργο του για τήν ιστορία τής άγάπης καθώς και άφθονη σχετική βιβλιογραφία(10), όπως επίσης κι' ο S. Reicke στο δίτομο βιβλίο του «τό γερμανικό ξενοδοχείο και τό δίκαιόν του στον Μεσαίωνα»(11). 'Ιδιαίτερη ήταν ή φροντίδα για τούς άρρώστους, και μέλιστα για τούς δυστυχισμένους λεπρούς. Για τήν προστασία τους είχαν χτισθή μεγάλα ιδρύματα. 'Εφρόντιζαν γι' αυτούς κι' ή έκκλησία κι' ή πολιτεία. 'Ετσι λ. χ. ξέρουμε πώς ο Λουδοβίκος Θ' τής Γαλλίας άφησε στη διαθήκη του χρήματα και έντολή για τήν ίδρυσι πολλών λεπροκομείων. 'Επίσης έσχηματίσθηκαν ειδικοί σύλλογοι από κληρικούς και λαϊκούς, που ανέλαβαν τό βαρύ έργο τής περιθάλψεως τών λεπρών μέσα στα λεπροκομεία. 'Οπως ο Λουδοβίκος, και άλλοι έστρεψαν τό ένδιαφέρον τους στους λεπρούς, όπως λ. χ. ο άγιος Κάρολος Βορρομαίος, ο άγιος Φραγκίσκος τής 'Ασιζης, ή άγ. Αικατερίνη τής Σιέννης, και πρό πάντων τό τάγμα του άγ. Λαζάρου(12). Με τόν καιρό τό κήρυγμα τής άγάπης επιδρά γενικώτερα στην κοινωνική ζωή, κι' αυτό συντελεί πολύ και στην καλλίτερουσι τής ζωής των γεωργών. 'Ως τίς άρχές του ΙΒ' αιώνου, οι γεωργοί που καλλιεργούσαν τίς άγροτικές περιοχές, ήσαν σε μία μεγάλη πλειονότητα δούλοι. 'Απ' τή μια μεριά όμως ή επιδρασις του Χριστιανισμού άπάνω στα ήθη τών άρχόντων, απ' τήν άλλη τό γεγονός ότι μέσα στη Χριστιανική 'Εκκλησία οι δούλοι ήταν ίσοι με τόν άρχοντα και μετείχαν έξ' Ισου στα μυστήρια, συντελούσαν ώστε σιγά-σιγά ή κατάσταση νά διορθώνεται. Μάλιστα απ' τά τέλη του ΙΒ' αιώνου, χάρις στην πρωτοβουλία τής 'Εκκλησίας, έγινε μία πολυ ζωρή κίνησι για νά έλευθερωθούν μεγάλες μάζες δούλων, κι'

(10) Histoire de la Charité, Paris 1900-12

(11) Das deutsche Spital und sein Recht im Mittelalter, 1932.

(12) Ludwig Berg «Christliche Liebestätigkeit in den Missionsländern» 1935, σελ. 122.

(9) Bl. Ch. Petit-Dutaillis και P. Guinard: «L'essor des états d'occident» σελ. 46 έξ.

αὐτὸ εἶχε ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία. Ἐπίσης ἡ Ἐκκλησία ἀγωνίστηκε πολὺ γιὰ νὰ περιορίσῃ τὸ ἐμπόριο τῶν δούλων καὶ νὰ προστατέψῃ τὴ ζωὴ τους ἀπ' τὸ δεσποτισμὸ τῶν κυριῶν των. Ἐπέβαλε μάλιστα καὶ ἀφορισμὸ γιὰ ὅποιον γινόταν αἷτιος τοῦ θανάτου ἐνὸς δούλου. Ἡ ζωὴ τῶν δουλοπαροίκων καὶ τῶν χωρικῶν γινόταν συχνὰ πολὺ στενόχωρη, ἀπ' τὶς πολλὰς ἐπιδημίες, τοὺς συχνοὺς λιμοὺς καὶ τοὺς πολέμους ποὺ ἔκαναν οἱ εὐγενεῖς μεταξύ τους. Ἡ Ἐκκλησία ἀγωνίστηκε νὰ περιορίσῃ αὐτούς τοὺς πολέμους κι' ἔλαβε ξεχωριστὴ φροντίδα γιὰ τὴν καλλιτέρευσι τῆς ζωῆς ὄλων αὐτῶν ποὺ δυστυχοῦσαν. Οἱ φροντίδες αὐτὲς ἦταν πολὺ ἐντονώτερες καὶ συστηματικὲς στὴ Γαλλία, καὶ ἦσαν τόσοι οἱ καρποὶ τους, ὥστε ὁ ἱστορικὸς A. Fliche καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Montpellier, ποὺ τὸ ἔργο του χρησιμοποίησαμε καὶ πιὸ πάνω, μιλάει γιὰ «ἐπιτοχὴ πρᾶγματικῆς εὐδαιμονίας, ποὺ ἔφθασε στὸ ἀπόγειό της τὸν ΙΓ' αἰῶνα». Νὰ πῶς περιγράφει ὁ ἴδιος ἱστορικὸς τὴ ζωὴ τοῦ χωρικοῦ τότε: «Ὁ χωρικὸς ἐγνώρισε τότε μιὰ ἀληθινὴ εὐμάρεια. Ἡ κατοικία του εἶναι ἀπλή... Ἡ ἐπιπέλωσις δείχνει κάποιον κομψό... Τὰ ρούχα, χιτῶνες, παπούτσια ἀπὸ δέρμα, γούνες, δίνουν τὴν ἴδια ἐντύπωσι, καὶ τὸ γυναικεῖο ροῦχο δὲν στερεῖται ἀπὸ κάποια κομψότητα. Ἡ τροφὴ εἶναι ἀφθονή... τρῶνε ψωμί ἀπὸ σίκαλι, σκοτώνουν γουρουνόπουλα, τρῶνε κρέας σφαχτό... πίνουν μηλίτη στὴ Νορμανδία, ἀλλοῦ μύρα ἢ κρασί, ... γιορτάζουν πλουσιοπάροχα τὰ μεγάλα περιστατικὰ τῆς ζωῆς, ὅπως τὸ βάπτισμα, τοὺς ἀρραβῶνες, τὸ γάμο, καθὼς καὶ τὰ ἐπίσημα θρησκευτικὰ γεγονότα»⁽¹³⁾. Μὲ μιὰ λέξι, τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, καὶ πρὸ πάντων ἡ ζωὴ τῆς ἀγάπης—τῆς Χριστιανικῆς ἀγάπης—ὕπῆρξε γιὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἡ μεγαλύτερη πηγὴ ἐκπολιτισμοῦ, κι' αὐτὴ ἀνοίξε τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἐξημέρωσι καὶ τὸν εὐγενισμό. Στὴ δύσι πιά τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τότε ποὺ βάρβαρα φύλα κατέστρεφαν ὀριστικὰ ὅ,τι εἶχε χτίσει ἡ ἀρχαιότης, ἦρθε μὲ στοργὴ ἡ θρησκεία τῆς ἀγάπης νὰ καθίσῃ τὸ προσκέφαλο τοῦ ἐτοιμοθανάτου. Κι' ὅπως ὠραϊότατα τὸ γράφει ὁ Dr. G. Uhlhorn, «ἡ Ἐκκλησία καθῆκε βοηθὸς καὶ παρήγορος στὸ νεκρικὸ κρεβάτι τοῦ ἀρχαίου κόσμου, κι' ἐφώτισε τὶς τελευταῖες του στιγμὲς μὲ τὸ ἐσπερινὸ φῶς μιᾶς ἀγάπης, τέτοιας, ποὺ ὅμοια δὲν ἐγνώρισε ἡ ἀρχαιότης μὲ ὅλη τὴν ἀκμὴ της... Στὸ νοσοκομεῖο ἡ ἀγάπη, στὸ μοναστήρι ἡ ἐργασία, αὐτὲς ἦ-

σαν οἱ δυνάμεις ποὺ παιδαγωγοῦσαν... Καμμιά ἐποχὴ δὲν ἔκαμε τόσο πολλὰ γιὰ τοὺς δυστυχομένους, ὅσα ὁ Μεσαίων!» Στὸν ἴδιο τόνο κι' ὁ Dr. Heinrich Mierz γράφει: «Ποῦ νὰ βρῶ χρώματα, γιὰ νὰ παραστήσω τὴ φλογερὴ ἐκείνη ἀγάπη καὶ τὸν διάπυρο ζῆλο καὶ κείνη τὴν ὀρμὴ ποὺ κάνει τὸν ἀνθρώπο νὰ δαπανᾷται καὶ νὰ θυσιάζεται, καὶ μὲ τὴν ὁποῖαν μιὰ σειρὰ ἀληθινῶν ἡρώων καὶ ἡρωιδῶν τῆς αὐταπαρνήσεως ἐθάδισαν ἅπαντα στὰ ἴχνη ἐνὸς Ἰερωνύμου, ἐνὸς Χρυσοστόμου, ἐνὸς Αὐγουστίνου!»⁽¹⁴⁾

Ἐπιπλέον ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, ἐμεῖς ἐξακολουθοῦμε νὰ διαβάζουμε τὴν τελευταία λέξι τῆς ἐπιστήμης, στὰ φιλολογήματα τοῦ Ροῖδη, γραμμένα πρὸ ἀμνημονεῦτων χρόνων. Ἀπ' αὐτὰ πληροφοροῦμεθα ὅτι «ἡ ἐξ ἀνατολῶν εἰσβαλοῦσα θεοκρατία εἶχεν ἐκβαρῶσει (μάλιστα!) τοὺς ὑπηκόους τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.» Ἐπίσης ὅτι «κατὰ τὸν μεσαίωνα «ὁ ἱερὸς κατεχόμενος ὑπὸ ὑπερφυσικῆς νοσταλγίας, θεωρῶν τὸν κόσμον ὡς σκῆνωμα δαιμονίων καὶ τὸν ἀνθρώπον ὡς φύσει πονηρὸν, ἐμενεν ἀνάλογος εἰς τὰς θλίψεις του, προσφέρων ὅς φάρμακον τὴν ἐγκαρτέρησιν καὶ τὴν ἐλπίδα τοῦ θανάτου!» Ἐπίσης ὅτι «ὁ μεσαίων ὑπῆρξεν ἐν τῇ Δύσει πρὸ πάντων ἐποχῆ ἀπειλίσιας: ἡ πείνα, ἡ ἐπιληψία, ἡ λέπρα, ἡ δουλεία, καθίσταν τὸν λαὸν ψωραλέαν ἀγέλην (sic!)». Καὶ τέλος ὅτι, σύμφωνα μὲ αὐτὰ καὶ ἄλλα, ἡ ψυχὴ τοῦ νεο-ἐλλήνου πρέπει νὰ ἐξαναστή μαζὺ μὲ τὸν Ροῖδη κατὰ «τῆς ἠθικῆς ἀποκτηνώσεως ἢν ἐπέβαλεν ἡ Ἐκκλησία τότε!»⁽¹⁵⁾

Ὁ δὲ ἀρθρογράφος τῆς Μεγάλῆς Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαίδειας πληροφορεῖ τοὺς ἀναγνώστες του μὲ χαρακτηριστικὴν ἐνημερότητα. «Αἱ λαϊκὰ μᾶζι εὐρίσκοντο εἰς χαμηλότατον πνευματικὸν καὶ ὕλικόν ἐπίπεδον καὶ δὲν ἐδείκνυν κανέναν σημεῖον προόδου... Ὁλόκληρον τὸ Μεσαιωνικὸν κοινωνικὸν σύστημα ἦτο εἰς τὸ ἔπακρον συνθηρικόν, ἀνευ οὐδεμιᾶς προοδευτικῆς τάσεως»⁽¹⁶⁾. Καὶ μὲν Ἱστορία!

ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ ΧΩΡΙΣ ΝΘΘΕΙΣ

Ἡ Εὐρώπη, ποὺ χαλάει τὸν κόσμο σήμερα γιὰ τὰ δικαιώματά της, καὶ ποὺ νομίζει πὼς στὴ Χριστιανικὴ θρησκεία βρίσκεται τὸν μεγαλύτερο ἀντίπαλο γιὰ τὶς φε-

(14) Στὸ ἴδιο βιβλίον τοῦ Ludwig Berg, σελ. 128.

(15) Ἐμ. Ροῖδου «Μελέται» ἐκδ. Καιροφύλα, σελ. 21, 22.

(16) Τόμος ΙΖ' σελ. 931-932, ἀρθρον «Μεσαίων».

(13) A. Fliche, «La Chrétienté médiévale» σελ. 469.

μινιατικές της επιδιώξεις, θά ήταν μεγάλο πράγμα αν κατόρθωνε να καταλάβη ότι Ισα-Ισα μέσα απ' το Χριστιανισμό ξεπήδησε το μεγαλύτερο, κι ή ρυγίμα σ' τής λευτεριάς της κι' απ' αυτόν έτράφηκαν οι γονιμότερες προσπάθειες για το κοινωνικό και πνευματικό ανέβασμά της. Η συμβολή του περιφρονημένου Χριστιανικού Μεσαίωνα και προς αυτή την κατεύθυνση υπήρξε ανεκτίμητη—και άς το άγνοούνε όσο θέλουν οι άρνηται.

Ας φαντασθούμε πρώτα-πρώτα πόσες δυσκολίες έπρεπε να υπερνικήση ή Έκκλησία, για να έπιβάλλη το γάμο σά μια ισόδια ένωση μέσα σέ κείνα τά βάρβαρα κι' άνυπότακτα φύλα. Η αντίδρασι μάλιστα των διεφθαρμένων άρχόντων ήτανε φοβερή· μά στο τέλος ο θεσμός έπεδλήθη. Μέσα στα Ιερά δεσμά του γάμου ο άντρας έμαθε να δεσμεύη την αυθαιρεσία του. Σύνοδοι που έγιναν στο Anger, Vannes, Agde και στην Όρλεάνη, απ' τά 453 ως τά 533, είχαν σαν ένα απ' τά κύρια μελήματά τους να έπικρατήση ο άδιάλυτος γάμος· άπαγορεύσανε την παλλακεία, και καταδικάσανε κάθε σύνδεσμο εκτός του γάμου. Ότι ή προσπάθεια αυτή ώφελούσε κυρίως τή γυναίκα, ούτε είναι άνάγκη να τό ποούμε. Βέβαια στη μεσαιωνική οικογένεια ή γυναίκα ήξερε πώς ο άντρας είναι ο άρχηγός, μά κι' ο άντρας έμάθαινε μέ τή σειρά του πώς ή άρχηγία ατή δημιουργούσε ύποχρεώσεις. Η έγκατάλειψι γυναικών και παιδιών άπιστοτεύτων, ή θηριωδία άπέναντι τής γυναίκας, ή άδιάντροπη και δημόσια καταπάτησι τής συζυγικής πίστωσης, όλα αυτά τά ώραία πράγματα, που έστόλιζαν τις έπόμενες «χρυσές» εποχές, όπως τό παρατηρεί μέ δλη του την αύθεντία ένας Burckhardt (17) δέν αποτελούσαν χαρακτηριστικά φαινόμενα στο Μεσαίωνα. Παρουσιάζονταν και τότε μά ήταν έγκλήματα, και σαν τέτοια τ' άντιμετώπιζε ή μεσαιωνική κοινωνία. Φθάνοντας μάλιστα στο ΙΓ' αιώνα βρίσκουμε όχι μόνο τον άπλοϊκό άνθρωπο, μά και τον άλλωτε αυθαίρετο, βίαιο και ήδονιστή άρχοντα, να θεωρη σαν μια απ' τις κυριώτερες άρετές του την ίπποτική συμπεριφορά άπέναντι τής γυναίκας. Γι' αυτόν ή σύζυγος που διαλέγει μπροστά στο Θεό, δέν είναι πιά ή ταπεινή δούλη άλλ' ή καλή σύντροφος: Στην άπουσία του αυτή φροντίζει για όλα· άκόμη και για να ύπερασπίση τον πύργο μέ θάρρος ανδρικό, αν ή άνάγκη τό καλέση. Ό σύζυγός της θεωρεί μεγάλη εύτυχία να τής έκδηλώνη όσο μπορεί συχνότερα την αγάπη και

τή στοργή του. Η γυναίκα δέν ήταν πιά ένα άπλο άντικείμενο διασκεδάσεως, όπως την έβλεπαν στα παλιά χρόνια και στην πρώτη μεσαιωνική εποχή.—όπως δά κι' άργότερα, στους αιώνες του φεμινισμού και των φώτων. Τά άλλα, τά σχολιά παρατρέγουδα, που μέ τις περιγραφές τους μάς έχουν αυηθήσει πολλά ίπποτικά μυθιστορήματα, ανήκουν στους ίππότες τής Άναγεννήσεως και όχι των μεσαιωνικών χρόνων. Έπαιξε τό ρόλο της κι' έδώ ή σύγχοσι των χρονικών όρίων, που γι' αυτήν μιλήσαμε και στην αρχή.

Άλλά και στην κοινωνία μέσα ή θέσι που πήρε ή γυναίκα ήταν άνάλογη ή αυτήν που είχε στην οικογένεια. Η συμβολή της μάλιστα στην έξάσκηση τής φιλανθρωπίας και στην έπούλωση τής κοινωνικής δυστυχίας ήτανε κάτι τό έξαιρετικό. Τέλος, άς μη ξεχάσουμε πώς και στην έκκλησιαστική ζωή ή θέσι τής ήτανε πολύ τιμητική. Τά μοναστικά τάγματα γυναικών σημειώνουν αξιόλογη άνησι. Στην ύπηρεσία του Χριστιανισμού συμβάλλουν τό ίδιο άνδρες και γυναίκες. Η Έκκλησία λατρεύει χωρίς προτιμήσεις τις άγιες γυναίκες όσο και τους άνδρες που φημισήθηκαν για την άρετή τους. Και δέν μάς ξεφεύγει βέβαια τό γεγονός, ότι ανάμεσα σέ όλους την πρώτη θέσι την έχει μια γυναίκα: ή μητέρα του Κυρίου.

Εν πάση περιπτώσει, ένα είναι βέβαιο, και θά μπορούσα να στοιχηματίσω, ότι και μιá απ' τις φεμινίστριες που εικοστού αιώνα δέν θά ήταν άντικείμενο ζήλειας για την γυναίκα που έζησε στού ίπποτισμού τά χρόνια.

Ο ΙΠΠΟΤΗΣ

Είναι ή πιο χαρακτηριστική μορφή αυτών των χρόνων. Τους ξέρομε όλοι τους ίππότες του Μεσαίωνα, θά μου πητε ίσως. Τους ξέρομε απ' τά διάφορα μυθιστορήματα, απ' τις κινηματογραφικές ταινίες... Άλλά οι ίππότες αυτοί, δέν είναι ίππότες. Είναι ένας άλλιαγμένος, ένας έκφυλισμένος τύπος, ένας χαλασμένος και γελοίος τύπος ίπποτύου των χρόνων τής Άναγεννήσεως. Ό ίππότης του Μεσαίωνα είναι κάτι άλλο. Είναι μια μεγάλη κι' εδγενειακή μορφή. Είν' ένα πρόσωπο συγχρόνως Ιερό και ήρωικό. Η άποστολή του είναι Ιερή. Άφιερώνει τή ζωή του στην πραγμάτωση ύψηλών σκοπών. Τό Ιδεώδες του είναι ή αυταπάρησησι, που φθάνει ως την αυτοθυσία, είναι ο ήρωϊσμός και μαζί ή σωφροσύνη, ή αυτοκυριαρχία, ή σεμνότης. Δύναμις μαζί και ταπεινοφροσύνη, ανδρεία μαζί και καλοκαγαθία. Μέσα στην κοινωνία του Μεσαίωνα ο ίππότης είναι ο φρουρός τής ήθικής, τό σπαθί τής δικαιοσύνης. Άνα-

(17) Die Kultur der Renaissance in Italien, Ιδίως σελ. 416 έξ. (έκδ. 1940).

ΘΕΤΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΙ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ

Ἡ δημοσίευσίς τοῦ ἄρθρου «Αἱ θετικαὶ ἐπιστήμαι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀσκηθεῖσα προπαγάνδα», εἰς τὸ πανηγυρικὸν τεύχος τῶν «Ἀκτίνων» (1943, σ. 84), ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ γίνουσι πολλαὶ συζητήσεις καὶ διάφορα σχόλια, εἰς δὲ τὸν συντάκτην τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐρευνήσῃ πληρέστερον τὸ θέμα καὶ νὰ ἐνισχυθοῦν ἀκόμη περισσότερον αἱ ὑποστηρικθεῖσαι ἐκεῖ ἀπόψεις.

Ο ΨΥΧΟΡΡΑΓΩΝ ΥΛΙΣΜΟΣ

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς δημοσιεύσεως τοῦ βιβλίου τοῦ ἱατροῦ Σ. Ἀποστολίδου «Αἱ ψυχώσεις», τὸ 1889, ὁ διδάκτωρ τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν καθηγητῆς Θεμ. Γ. Μιχαλόπουλος ποῦ εἰργάσθη πολὺ διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν Φυσικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐδημοσίευσεν ἐπιστημονικὴν πραγματείαν⁽¹⁾ εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεδείκνυεν ὡς ἐσφαλμένα καὶ ἀντιεπιστημονικὰ τὰ θεω-

(1) Θ. Μιχαλοπούλου: Πρὸς τί αἱ ψυχώσεις; Ἀθῆναι 1889.

λαμβάνει τὴν ἀποστολὴν τοῦ μ' ἕναν τρόπον ποῦ θυμίζει τὴ χειροτονίαν πᾶν ἱερέων. Ἐτοιμάζεται μὲ νηστεία καὶ ἀγρυπνία, περνᾷ μίαν νύκτα προσευχῶν μέσα στὴν Ἐκκλησίαν, παρακολουθεῖ τὴ λειτουργίαν, κοινωνεῖ. Ὑστερα ὁ ἐπίσκοπος, δίνοντάς του τὰ ὄπλα, προσεύχεται: «Κύριε, σὲ ἱκετεύομε ἄκουσε τίς προσευχάς μας καὶ εὐδόκησε νὰ εὐλογήσῃς αὐτὸ τὸ σπᾶθι ποῦ θέλει νὰ ὀπλισθῇ ὁ δοῦλος σου γιὰ νὰ μπορῇ νὰ ὑπερασπίσῃ καὶ νὰ προστατέψῃ τίς ἐκκλησίας, τίς χήρας, τὰ ὄρφανὰ καὶ ἄλλους τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ ἀπ' τὴ σκληρότητα τῶν ἀπίστων». Ἰκ' ὁ ἱππότης, παίρνοντας τὰ ὄπλα, ὀρκίζεται νὰ εἶναι γενναῖος, θαρραλέος, τίμιος, νὰ προστατεύῃ τὴ χήρα καὶ τὸ ὄρφανὸ καὶ νὰ τρέχῃ πάντα νὰ βοηθήσῃ κάθε ἀδύνατον καὶ καταπιεζόμενον, κάθε φτωχὸν καὶ δυστυχισμένον. Ἄν τὸ ἰδεῶδες τους δὲν τὸ πραγματοποιοῦσανε στὸν τέλειον βαθμὸν οἱ ἱππότες τοῦ μεσαίωνα,

ριολογήματα τοῦ φρενολόγου-ἱατροῦ. Ὁ Ἀποστολίδης, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὑπεστήριξεν ὅτι οἱ διάσημοι φρενολόγοι ἱατροὶ Moreau καὶ Griesinger εἶναι ὀλιστάει καὶ ὁ Μιχαλόπουλος, παραθέτων αὐτοῦσια κείμενα ἐργασιῶν τῶν ἀνωτέρω, ἀποδεικνύει ὅτι οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἱατροῦ δὲν ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν πραγματικότητά καὶ τὴν ἀλήθειαν. Παρατηρεῖ ἐπίσης ὁ Μ. ὅτι ὁ Α. ἤθελε νὰ μεταδώσῃ εἰς τὴν σπουδάζουσαν ἑλληνικὴν νεολαίαν «δεινὰς ἐπιστημονικὰς πλάνας, εἰς τὰς ὁποίας σήμερον (τῆ 1889), μόνον ὁ ψυχολογὸς Ὀλιβιέρης τῆς Ἐσπερίας ἐξακολουθεῖ ἔτι προσφέρειν τὸ τελευταῖον θυμιάμα (σ. 1)».

Μᾶς πληροφορεῖ ἐπίσης ὁ Μ. ὅτι τὴν διαφήμισιν τῶν «Ψυχώσεων» εἶχον ἀγαλλᾶσαι δύο ἡμερήσιαι ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν, τῶν ὁποίων ὁ Α. ἦτο συνεργάτης, μάλιστα δὲ ἡ μία ἐξ αὐτῶν ὁμολογεῖ, ὅτι διὰ τῶν ἐν λόγῳ δημοσιεύσεων «ἀνεστάτωσαν» τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν! Ὅα μᾶς εἶπουν ἕμως τώρα μερικοὶ, ὅτι ἔλα δὲν ἦσαν προ-

ὄμως πλησίαζον σ' αὐτὸ πάρα πολὺ. Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς τραγοῦθησαν τὰ τραγοῦδια ὄλων τῶν λαῶν, κι' ἡ μορφή τῶν ἱπποτῶν ἔχει ἐπιβληθῆ μὲ σεβασμὸν καὶ μ' ἀγάπην σὲ ὅλην τὴν Εὐρώπην. Μὰ εἴπαμε: μιλάμε γιὰ τὸν ἱππότην τοῦ Μεσαίωνα κι' ὄχι γιὰ τὴν καρικατοῦρα ποῦ μᾶς παρουσίασε κατόπιν ἡ Ἀναγέννησις⁽¹⁸⁾.

Μιλήσαμε μ' ὅλην τὴ δυνατὴ συντομίαν. Μὰ τὸ θέμα εἶναι τόσο πλατὺ. Μένουν τόσα ἄλλα σημεῖα ποῦ οὐτε τὰ θέσαμε κἄν. Μένει νὰ μιλήσῃ κανεὶς γιὰ τὰ γράμματα, γιὰ τὴν τέχνην, γιὰ τὰ πανεπιστήμια, γιὰ τὴν ὅλην πνευματικὴν κίνησιν τοῦ Μεσαίωνα, γιὰ τόσα ἄλλα λακτιπερά, γιὰ μερικά, ἀκόμη, βλῖθερά σημεῖα. Ὅα ἐπανέλθουμε, λοιπόν, σὲ προσεχῆς ἄρθρον.

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

(18) Bühler, ὁ. π. σελ. 180 ἔξ., Fliche id. βιβλ. σελ. 456-459.

παγάνδα, αλλά «καθῆκον» και αντικειμενική ἔκθεσις. Ἦτο βέβαια τὸ «καθῆκον» ποῦ ἐνέπνευσαν αἱ θεωρίαι τοῦ ψυχολογοῦντος ὕλισμου, τοῦ ὁποίου τὸ πτῶμα μᾶς περιέφεραν ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅχι τὸν περασμένον αἰῶνα ἀλλὰ μέχρις ἐσχάτων, διὰ τὴν μᾶς μεταδίδουσιν τὴν σύγχρονον τάχα ἐπιστήμην!

Ἄς ἔλθωμεν ὁμως καλύτερα εἰς τὴν σημερινὴν γενεάν, ποῦ εἶναι πολὺ κοντὰ μας, καὶ εἰς γεγονότα περισσότερον πρόσφατα.

Ἐσημειώσαμεν εἰς τὸ προηγούμενον ἄρθρον τὰ ὀνόματα μερικῶν καθηγητῶν ποῦ ἐκθέτουν μόνον τὴν μίαν πλευρὰν τῶν προβλημάτων καὶ παρασιωποῦν ἢ ἀγνοοῦν τὴν ἄλλην, καὶ ὑπεστηρίζαμεν ὅτι αὐτὸ εἶναι προπαγάνδα καὶ ὅχι ἐπιστήμη. Καὶ δυστυχῶς μία καθηγορία πανεπιστημιακῶν διδασκάλων, μειονότης ἀσφαλῶς, αὐτὸν τὸν δρόμον ἀκολουθεῖ.

Μία μεγάλη μερὶς ἐξ ἄλλου, περιορίζεται εἰς τὴν καθαρῶς ἐπιστημονικὴν ὄψιν τῶν διαφόρων ζητημάτων καὶ ἀποκλειστικῶς αὐτὴν διδάσκει εἰς τοὺς φοιτητάς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Οὐδέποτε ἐσκέφθημεν νὰ τοὺς μεμφθῶμεν εἰς τίποτε. Ὡς παράδειγμα φέρομεν τὸν καθηγητὴν τῆς Ἀνατομίας καὶ Ἀκαδημαϊκὸν κ. Γ. Σκλαβοῦνον, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον⁽²⁾ διακρίνει ἢ ἀντικειμενικότης ὡς πρὸς τὴν ἔκθεσιν τῶν διαφόρων ἐπιμέτρων ζητημάτων. Π. χ. ἀναφέρει τὰς διαφόρους ὑποθέσεις καὶ «δοξασίας», ποῦ κατὰ καιροὺς ἐπροτάθησαν διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου (σ. 300) τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποδίδει εἰς ἑκάστην ἐξ αὐτῶν τὴν ἀξίαν ποῦ ἔχει. Τὸ αὐτὸ κάμνει καὶ ὡς πρὸς τὰ προβλήματα τῆς ὄντογονίας καὶ τῆς πλοκῆς τοῦ κυττάρου.

Ἄλλοι ἐξέρχονται κάπως ἀπὸ τὸ πλαίσιον τῆς αὐστηρᾶς καὶ ξηρᾶς ἐκθέσεως τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων καὶ ἐκφράζουσιν μερικὰς γενικωτέρας σκέψεις, εἴτε εἰς τὰ ἔργα των, εἴτε κατὰ τὴν διδασκαλίαν των. Ἡ τακτικὴ των αὐτὴ δίδει μίαν χρήσιμον ὄθησιν πρὸς γενικωτέρας σκέψεις. Δὲν πρόκειται νὰ καταλήξουν εἰς ὑπερβολάς,

διότι γνωρίζουν νὰ ὑποτάσσουσιν τὰς σκέψεις των, ὑπὸ τὸν αὐστηρὸν τῆς ἐπιστήμης ἔλεγχον, εἰς αὐτὴν θε ἀποδίδουσιν τὴν ἀξίαν ποῦ πράγματι ἔχει. Ἐδῶ θὰ ἠμπορούσαμεν ν' ἀναφέρωμεν τοὺς καθηγητάς: τῆς Φυσικῆς κ. Δ. Χόνδρον καὶ τῆς Φυσιολογικῆς κ. Γ. Καραγκούνην.

Ὅταν π. χ. διαβάσῃ κανεὶς τὸν ἐναρκτήριον λόγον⁽³⁾ τοῦ κ. Χόνδρου, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ σημειώσῃ τὴν ἄκραν ἀντικειμενικότητα καὶ ἀκριθείαν μὲ τὴν ὁποίαν ἐκθέτει τὰς τότε κρατούσας ἐν τῇ Φυσικῇ ἀντιλήψεις. Χωρὶς κανένα δογματισμὸν, ἀντιμετωπίζει τὰ ζητήματα ὡς εἰδικὸς ἐρευνητὴς ποῦ κατέχει τὴν ἐπιστήμην του, εἰς αὐτὸ δὲ τὸ γεγονὸς ὀφείλεται καὶ τὸ ὅτι σήμερον, μετὰ 30 χρόνια, διαβάξεται τὸ βιβλίον τοῦτο μὲ εὐχαρίστησιν, διότι ἔχει καὶ σημερινὴν ἐπιαιτιότητα. Τὸ αὐτὸ ἀκριδῶς ἰσχύει καὶ διὰ τὸν κ. Καραγκούνην, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον ἀνελύθη τελευταίως εἰς τὰς «Ἀκτίνας» (1943, σ. 269-270). Ἡ αὐτὴ σοβαρότης, ἐπιστημονικότης καὶ ὀρθὴ θέσις πολλῶν γενικῶν ζητημάτων ποῦ ἀναπτύσσουσιν εἰς τοὺς φοιτητάς χαρακτηριστικῶς καὶ τὴν ἑλλην δρᾶσιν αὐτῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ἀποτελεῖ, πράγματι, παράδειγμα ποῦ πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ μνημονεύσωμεν. Διότι ὁ ἐπιστήμιων δὲν πρέπει νὰ μεταδίδῃ μόνον ξηρὰν ἐπιστήμην εἰς τοὺς σπουδαστὰς, ἀλλὰ καὶ κάτι ἀνώτερον, καὶ αὐτὸ προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχῃ ἢ παράταξις αὐτῆ τῶν καθηγητῶν.

Οἱ μαθηματικοὶ κατὰ κανόνα ζοῦν μέσα εἰς τὸν κόσμον τῶν σκέψεων ποῦ τοὺς δημιουργεῖ ἢ ἄκριως ἀφηρημένη ἐπιστήμη τὴν ὁποίαν θεραπεύουσιν. Δὲν ἐξέρχονται συνήθως ἀπὸ τὸν κύκλον αὐτόν, καὶ ὡς παράδειγμα ἀναφέρωμεν καθηγητὴν ποῦ ἤκουσεν ἀπὸ συνάδελφον του μαθηματικὸν ὄρειον ποίημα καὶ εἰς τὸ τέλος ἠρώτησεν, ἐν πάσῃ σοβαρότητι σημειωτέον, «Τί ἀποδεικνύει αὐτό;». Ἐχομεν ὁμως καὶ μερικοὺς μαθηματικούς ποῦ ἐζήτησαν διὰ διαλέξεων καὶ δημοσιευμάτων νὰ συντελέσουν εἰς τὴν διάδοσιν κάποιας γενικωτέρας καὶ ὕγιους κοσμοθεωρίας.

(2) Γ. Σκλαβοῦνον: Ἀνατομικὴ τοῦ ἀνθρώπου, Τόμ. Α'. ἔκδ. Γ' 1926.

(3) Δ. Χόνδρου: Αἱ τάσεις τῆς Νεωτέρας Φυσικῆς, Ἀθήναι 1912.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΠΡΟΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΙΝ ΑΛΗΘΕΙΩΝ...

Ότω π. χ. ό πρό τινος άποθανών καθηγητής των Μαθηματικών Ν. Χατζηδάκης, βαθύς έπιστήμων και πολυγραφώτατος συγγραφέυς, έξήτει πάντοτε νά εξυψώση τό έπιστημονικόν επίπεδον των φοιτητών και νά τους έμφυσήση την έφεισιν πρός την μάθησιν. Κατεδίκαζε τάς ύλιστικάς αντίληψεις και ύπεστήριζεν ότι μόνον διά τους μή γνωρίζοντας τά πράγματα, «μεσουρανοῦν σήμερον ύλιστικαί τάσεις». Είς την έπιστήμην έδιδε την άξίαν πού έχει και έλεγεν ότι μόνον «διά τους μή έπιστήμονας, ή έπιστήμη είναι έν είδος ύπερφυσικής ή θείας δυνάμεως και σοφίας, από την όποιαν είναι φυσικώτατον νά ζητήσωμεν την λύσιν των αιωνίων προβλημάτων της άνωρότητας», ένψύ διά τόν έπιστήμονα «δέν είναι τίποτε άλλο παρά μία προσπάθεια πρός κατανόησιν άληθειών» (*). Κάτι άνάλογον δυνάμεθα νά εΐπωμεν και διά τόν καθηγητήν και άκαδημαϊκόν κ. Π. Ζερβόν. Έν αντίθεσει πρός άλλους συναδέλφους των, πού χωρίς κανένα λόγον, από πανεπιστημιακών βημάτων έμπαίζουν κάθε ίερόν και όσιον, περιφρονούντες, καθό άγνωσούντες, τόν πνευματικόν κόσμον, οι της παρατάξεως ταύτης μαθηματικοί, ούδέποτε έξεφράσθησαν άνευλαδώς πρός ό,τι ό άλλος σέβεται, πιστεύει και λατρεύει.

Ό άποθανών καθηγητής της Όρουτολογίας Κ. Κτενάς, τό 1931, έξ άφορμής του θανάτου του διασχήμου Γάλλου γεωλόγου καθηγητού Ρ. Termier κάμνει γενικόν μάθημα πρός τους φοιτητάς της Φυσικομαθηματικής Σχολής του Πανεπιστημίου και λέγει πρός αυτούς ότι «δέν θά παραλείψω νά σάς αναγνώσω χαρακτηριστικάς περικοπάς από τά δημοσιεύματα του Termier, διά νά σχηματίσετε μίαν ιδέαν διά τόν χαρακτήρα και τά αίσθήματα του σοφού αυτού, διά τάς αντίληψεις του περί της Έπιστήμης, του Κόσμου και του Θεού, διότι περισσότερο από την έπιστήμην ένδιαφέρει νά γνωρίσωμεν τόν άνθρωπον» (**).

(4) Ν. Χατζηδάκης: Τά Μαθηματικά εις την πνευματικήν ζωήν, Αθήναι 1910, σελ. 3.

(5) Κ. Κτενά: Πέτρος Τερμιέ, Αθήναι 1931, σελ. 4.

και πραγματικά μās παρουσιάζει με πληρότητα τόν άνθρωπον Pierre Termier. «Η Γεωλογία λέγει ό Termier (σ. 24-25), είναι άδελφή του χρόνου. Αύτή γνωρίζει τό μυστικόν πού δέν ειμπορούμεν νά συλλάβωμεν, της έμφανίσεως της ζωής... Η οικογένεια των ανθρώπων ζή μέσα εις τά άπειρα έρείπια πού σχηματίζουν τό σημερινόν πρόσωπον της γής. Νομίζει ότι ό ήλιος, τά άστρα, ή χέρσος και αι θάλασσαι, οι ποταμοί και αι λίμναι, τά όρη και αι πεδιάδες, ήσαν πάντοτε τά ίδια. Ποτέ δέν έλειψαν οι ποιηταί πού διά νά μās παρηγορήσουν, ύμνησαν την αιωνιότητα της φύσεως. Αλλά όχι, σύ άνθρωπέ της πού περνάς, τίποτε, έκτός από τόν Θεόν, δέν είναι: αιώνιον». Ό Termier δέν παρέλειπεν εις πάσαν έπιστημονικήν όμιλίαν του, νά στραφή πρός τους νέους έρευνητάς, διά νά κατευθύνη την σκέψιν των πρός τόν Θεόν.

Σχετικώς με τά ζητήματα πού αναφέρονται εις τό πρόβλημα της εξέλιξεως των ζώντων οργανισμών και τά όποια συνδέονται άμέσως με τό πρόβλημα της κοσμοθεωρίας εκάστου, πρέπει νά σημειώσωμεν την όρθήν κατεύθυνσιν πού ύποδεικνύουν μερικοί από τους ειδικούς. Ό καθηγητής της Φαρμακογνωσίας και ίατρος κ. Α. Τσακάλωτος, πραγματευόμενος τό ζήτημα του Λαμαρκισμού, εκθέτει με άκρίθειαν και αντικειμενικότητα τάς αντίληψεις του Lamarck, δέν παραλείπει όμως ν' αναφέρει ότι «σήμερον ή θεωρία της εξέλιξεως ύφίσταται σπουδαίαν κρίσιν..., ό τρόπος καθ' όν παρήχθησαν τά είδη συζητείται μεγάλως και αύτή αύτη ή κυρίως Δαρβίνειος θεωρία ήτις άλλοτε έθεωρήθη σαφώς άπόδειξις του τρόπου της παραγωγής των ειδών, καταπολεμείται νυν έντόνως...» (°).

Έξ άλλου και ό καθηγητής της Γενικής Βιολογίας κ. Θ. Βλησίδης, από πολλών έτών παρουσιάζει εις τά διάφορα έργα του άμφοτέρας τάς ύποθέσεις πού έχουν προταθή πρός έρμηγείαν του φαινομένου της εξέλιξεως των ζώντων οργανισμών και πρέπει νά καταταχθή μεταξύ των δεχομέ-

(6) Α. Τσακάλωτου: Περί του Λαμαρκισμού, Αθήναι 1931, σελ. 15.

νων τὴν βιταλιστικὴν ἀποψιν. Τοῦτο φαίνεται σαφέστερον εἰς τὸν κατὰ τὸ 1939 ἐκφωνηθέντα ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ λόγον του (7). Ἐπιφυλάξεις ὅμως θὰ πρέπη νὰ διατυπωθοῦν ὡς πρὸς τὸ σχολικόν του βιβλίον. Ἐπὶ τούτου παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰ γραφέντα εἰς ἄλλα τεύχη τῶν «Ἀκτίνων» (1943, σ. 58 καὶ 217).

Τώρα, ἂν ὑπάρχη τὸ φαινόμενον πανεπιστημιακῶν διδασκάλων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν διδασκαλίαν των, τὰς ἐξετάσεις των καὶ τὴν μετὰ τῶν φοιτητῶν ἀναστροφὴν των ἐξέρχονται τῶν ὁρίων ὅχι μόνον τῆς ἐπιστημονικῆς σοβαρότητος, ἀλλὰ καὶ τῆς αυτοκυριαρχίας καὶ τῆς εὐπρεπείας, αὐτὸ δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν παρούσαν ἔρευναν, τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρευνηθῆ μεμονωμένως. Δι' αὐτὸ κατὰ τὰ εἶχεν ἀσφαλῶς νὰ μᾶς εἴπῃ καὶ ἡ Ψυχανάλυσις... καὶ θὰ ἠμποροῦσε νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ μερικὰ πράγματα...

ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑΝ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΟΝ

Προτὸν κλείσωμεν τὸ σύντομον αὐτὸ ἄρθρον, πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι σήμερον εἰς τὰς τάξεις τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν παρατηρεῖται γενικὴ τάσις πρὸς μεταφυσικὴν θεώρησιν καὶ ἐξέτασιν τῶν διαφόρων φυσικῶν φαινομένων, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς κάθε μας βήμα. Ἀπόδειξιν τούτου ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1926, ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν, ἐξέφρασε παμπηφαί τὴν γνώμην τῆς περὶ τῶν ἁρμονικῶν σχέσεων πρὸς ὑπάρχουν μεταξὺ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θρησκεί-

(7) Θ. Βλησίδου: Τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ψυχῆς ὑπὸ τὸ πρῶτον τῆς νεωτέρας Βιολογίας, Ἀθήναι 1940.

ας (8). Ἀπόδειξιν ἀκόμη αὐτοῦ μᾶς δίδει ἡ πολυάριθμος σειρὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν ἄρθρων πρὸς δημοσιεύονται ἀπὸ φυσικοῦ, χημικοῦ, μαθηματικοῦ, ἀστρονόμου, βιολόγου, ἱατροῦ κλπ., ἐπὶ ζητημάτων μεταφυσικῶν πρὸς σχετίζονται μὲ τὰ φυσικὰ καὶ χημικὰ φαινόμενα. Κατὰ συνέπειαν, θὰ εἰμποροῦσε κανεὶς νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς εἰδικούς νὰ μᾶς κατατοπίζουν ἐκάστοτε ἐπὶ τῶν προβλημάτων αὐτῶν τὰ ὁποῖα ἐξέρχονται ὀλίγον ἀπὸ τὸν στενὸν κύκλον τῆς εἰδικότητός των. Δὲν ζητοῦμεν ὅμως αὐτὸ. Ζητοῦμεν μόνον εἰλικρίνειαν, εὐθύτητα, ἀντικειμενικότητα καὶ ἀκριβολογίαν εἰς κάθε ἐπιστημονικὸν ζήτημα, καὶ ἰδιαίτερος εἰς ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἐπιστήμη δὲν κατέληξεν εἰς θετικά καὶ ἀδιαμφισβήτητα συμπεράσματα.

Ἡ ἐπιστήμη, ἔλεγεν ὁ πολὺς Planck, εἰς τὴν Ἑρωσιακὴν Ἀκαδημίαν, εἰμπορεῖ νὰ ἀνεύρη καὶ αὐτὴ μερικὰς ἠθικὰς ἀξίας καὶ δι' αὐτὸ μᾶς διδάσκει πρὸ πάντων: εἰλικρίνειαν καὶ σεβασμόν. Εἰλικρίνειαν μὲν εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὴν διὰρκῶς ἀυξάνουσαν καὶ ἐπεκτεινομένην γνῶσιν τοῦ φυσικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου, σεβασμόν δὲ, ὡσάκις στρέφομεν ἐταστικὸν τὸ βλέμμα πρὸς τὸ αἰωνίως ἀνεξερευνήτων, τὸ θεῖον ἀληθῶς μυστήριον πρὸς κρύπτεται μέσα εἰς τὸ στήθος μας (9).

ΣΕΡΓΙΟΣ ΠΝΥΛΟΣ

(8) Robert de Flers: Le Sentiment Religieux et la Science, Paris 1928. Τὸ ἴδιον εἰς Ἑλληνικὴν μετάφρασιν ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Μεταλληνοῦ μετὰ τὸν τίτλον: Ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν περὶ τῶν σχέσεων Ἑθνησκειᾶς καὶ Ἐπιστήμης, Ἀθήναι 1932.

(9) M. Planck: Wege zur physikalischen Erkenntnis, Leipzig 1934, S. 127.

ΣΤΟ ΒΩΜΟ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

Διψάει για αγάπη η εποχή μας. Και σάν δόσεις απεινίζει τις ηρωικές μορφές—σπάνιες δυστυχώς—που σηκώνονται πάνω απ' την ατμόσφαιρα των αισθημάτων που κυριαρχούν στις σύγχρονες κοινωνίες, με την απόφαση να αγωνισθούν για τὸ ὑπέρτατο τοῦτο ἰδανικό. Πολύ περισσότερο ὅταν πρόκειται νὰ θυσιασθῶν γι' αὐτό. Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ ὅτι γίνονται ἀνάρπαστα τὰ βιβλία πού συνδυάζοντας τὴ λογοτεχνικὴ χάρι με τὴν ἀξία τοῦ περιεχομένου, ἔρχονται νὰ μᾶς παρουσιάσουν τέτοιες μορφές. Τέτοιο εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ Pierre Croidy, «Le père Damien», Editions Spes, Paris 1937, πού παρουσίασεν ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια μετὰ μιὰ ξεχωριστὴ δύναμι τὴν ὑπέροχην μορφή τοῦ Βέλγου ἱεραποστόλου Damien de Veuster, τοῦ ἀποστόλου τῶν λεπτῶν(!).

ΑΠ' ΤΗ ΦΛΑΝΔΡΑ ΣΤΗ ΧΑΒΑΪ

24 Ἰουλίου 1864. Δὲν ἦταν πολὺς καιρὸς πού εἶχεν ἔρθει ὁ νεαρὸς Βέλγος ἱεραπόστολος ἀπὸ τὸ ἤρεμο Τρεμελό, τὸ χωριὸ τῆς Φλάνδρας, ἐδῶ στὴ μέση τοῦ Εἰρηνικοῦ, καὶ μάλιστα στὴν πῶ ἀπολίτιστη, στὴν πῶ ἀγρία σὲ ἀνθρώπους καὶ σὲ φύσι περιοχή τῆς Χαβάι. Σὲ δυσθεώρητα ὕψη ὕψινονται τὰ ἠφαιστειογενῆ βουνά, ὅπως ἡ Κιλαουέα μετὸν τρομερώτερον κρατῆρα τοῦ κόσμου, βασιλεῖο τῆς θεᾶς Πελέ. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ νησιοῦ ποτισμένο ἀπὸ τὴν πλούσια λάσθα παρουσιάζει μιὰ ἐξαιρετικὴ γονιμότητα. Πυκνότετη ζοῦγκλα σκεπάζει τὰ πεδινὰ μέρη. Τεράστιοι εὐκάλυπτοι, μοσχοκαρφιές μετὰ πολὺ πυκνὰ φυλλώματα, ροδιές κατακόκκινες ἀπὸ ἀνοιθῆ, πάνδανοι καὶ κοκκοφοίνικες ἀγκαλιάζονται σὲ ἀδιάπεραστα δάση. Κι' ἀν' ἡ φύσι εἶναι ἔτσι ἀγρία καὶ πρωτόγονη, δὲν πάει ὅμως πίσω καὶ ὁ πληθυσμὸς σὲ παρόμοια χαρακτηριστικὰ. Οἱ μερικὲς χίλι-

ἀδες τῶν «Κανάκων», πού ἀποτελοῦν τοὺς Ἰθαγενεῖς τοῦ νησιοῦ, εἶναι βυθισμένοι σὸ σκοτάδι τῆς πῶ βαθεῖας ἀγνοίας καὶ εἰδωλολατρείας. Ἄν σ' αὐτὰ προσθέσῃ κανεὶς τὴ μεγάλη τεμπελιά πού μαστίζει τοὺς κατοίκους, θάχῃ πλήρη τὴν εἰκόνα τοῦ Κανάκου.

Θὰ χρειάζονταν ἡ σωματικὴ κρᾶσις ἐνὸς ἀθλητοῦ, ὁ ἠρωϊσμός ἐνὸς μάρτυρος, ἡ καρδιά ἐνὸς ἀγίου, ἡ πίστις ἐνὸς ἀποστόλου, γιὰ νὰ διασχίσῃ κανεὶς τὶς πρωτόγονες ζοῦγκλες καὶ τὶς ἀπόκρημνες πλαγιές, νὰ διαλύσῃ τὶς πλάνες καὶ τὰ σκοτάδια, ν' ἀντισταθῇ στοὺς πειρασμοὺς μιᾶς μαλθακῆς ζωῆς. Ὅλα αὐτὰ τὰ εἶχε ὁ νεαρὸς ἐργάτης τοῦ καλοῦ ἔργου μετὰ τὰ 23 μόλις χρόνια τοῦ!

Τὸ πρῶτον βράδυ τὸ πέρασε ὁ νεοφερμένος ἱεραπόστολος στὴν καλύθα τοῦ Ὁάχου, ἐνὸς χριστιανοῦ Ἰθαγενεῦς. Μέσα στὴν καλύθα ἐνὸς ψαρά. Στους τοίχους εἶναι κρεμασμένα δίχτυα, σειρὲς ἀπὸ ἀγκίστρια κοκκάλινα, καμάκια, μερικὰ τόξα καὶ ὀλόκληρη ἀρμάθα ἀπὸ βέλη. Στὴ θέσι τοῦ λυχνარიοῦ καίει ἕνα κλαρὶ ἀπὸ τὸ ἐλαῖωδες φυτὸ «κουκούϊ». Ἡ γυναίκα τοῦ Ὁάχου φέρνει τὸ φαί: μιὰ γασάθα γεμάτη «πῶϊ», τὸ ἔθνικον φαγητὸ τῶν Κανάκων. Ὅλοι τῶνε μετὰ τὰ δάχτυλα ὁ εὐρωπαῖος φιλοφενούμενος δὲν θέλει νὰ ἀποτελέσῃ ἐξαιρέσι σὸ πολυνησιακὸ αὐτὸ ἔθιμο.

Εἶναι γεμάτος χαρὰ. Πόσες φορές ἀπὸ τὸν καιρὸ πού σπούδαζε σὸ Πανεπιστήμιον τῆς Louvain ἢ ἀκόμα πρὶν, ὅταν καλλιεργοῦσε τὸ πατρικὸν του κτήμα σὸ Τρεμελό, δὲν εἶχεν ὀνειρευθῆ τὴν εὐτυχισμένη αὐτὴ ὥρα!

ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Ἄγῶνας ἐναντία στὴν ἀμάθεια, στὴ μαγεία, στὴν ἐκλυσι τῶν ἠθῶν, στὴν τεμπελιά πού μαστίζουν σάν ἐνδημικὲς ἀρρώστειες τὸν ντόπιον πληθυσμὸ! Αὐτὲς ἦταν οἱ πρῶτες σκέψεις τοῦ χριστιανοῦ σκαπανέως. Ἀλλὰ γιὰ νὰ κἀνῃ ὅλην αὐτὴ τὴν ἐκπολιτιστικὴ καὶ ἀναμορφωτικὴ ἐργασία, χρειάζεται ἕνα κέντρο. Ἐπιτραπέυει δῖλους τοὺς χριστιανοὺς Κανάκους τοῦ Κανόπα-ποῦ, τοὺς χωρίζει σὲ συνεργεία καὶ τοὺς

(1) Δὲν εἶναι τὸ μόνο βιβλίον πού γράφτηκε γιὰ τὸν περίφημον ἱεραπόστολον. Σημειώνουμε ἀνάμεσα σ' ἄλλα τίς βιογραφίες τῶν K. van Kassel (1922), E. Joos (1929), E. Henseler (1930) καὶ R. Yzendoorn (1927), στὴν ἱστορίαν τῶν ἱεραποστολῶν στὰ νησιά τῆς Χαβάι.

βάζει στη δουλειά. "Ένα συνεργείο θά κόβη στο δάσος τὰ τεράστια κανοφόρα, άλλο θά τὰ μεταφέρῃ στο χωριό. Ὁ Δαμιανός ἐπί κεφαλῆς διδάσκει τοὺς ἀμαθούς στη δουλειά ἰθαγενεῖς καὶ συγχρόνως ἐργάζεται αὐτὸς πρῶτος. Μὲ τὰ γερὰ μπράτσα του κόβει τοὺς κορμούς σὲ σανίδες, πλανίζει, καρφώνει, ἀκόμη κι' ὅταν ὁ Κανάκος παραλῶει ἀπ' τὴν κούρασι κάτω ἀπ' τὸν καιπερὸ ἥλιο. Μὲ τὰ ὄλικά καὶ τὰ ἐργαλεία πού ἔγραψε νὰ τοῦ στείλουν ἀπὸ τὴ Χονοβουλοῦ, ἡ δουλειὰ προχωρεῖ θαυμάσια. Ἡ χάρὰ του δὲν περιγράφεται, ὅταν βλέπῃ τὸς Κανάκους του πού δὲν ἤξεραν ἄλλη δουλειὰ ἀπ' τὸ τραγοῦδι καὶ τὸ πιωτό, νὰ χειρίζονται τόσο ἐπιδέξια ἄλλος τὸ σκεπάρνι καὶ τὸ σφυρί, ἄλλος τὸ μυστρί, ἄλλος τὴν πλάνη καὶ τὸ ἀλάδι.

Κάθε βράδυ γυρίζει στὴν καλύβα του κατὰκόπος, μὰ ὀλόχαρος. Τὸν περιτριγυρίζουν ἕνα πλήθος Κανάκοι, πού ἔρχονται ν' ἀκούσουν τὴ διδασκαλία καὶ νὰ κάνουν μαζὶ τὴ βραδυὴν προσευχὴ ἔξω ἀπ' τὴν ψαθωτὴ καλύβα του, ἐνῶ τὸ κύμα τοῦ Εἰρηνικοῦ ὠκεανοῦ σκάει στὴν ἀκρογιαλιά.

Σ' ἕνα ἐξάμηνο ἡ ἐκκλησία εἶναι ἑτοιμὴ. Αὐτὴ θά εἶναι τὸ πρῶτο ἐκπολιτιστικὸ κέντρο. Ἐκεῖ θά διδαχθοῦν οἱ Κανάκοι τὴν ἀλήθεια καὶ θά ἐκπαιδευθοῦν στὴν ἀγάπη. Ἐκεῖ θά μάθουν τὴν ἠθικὴ καὶ τὸ καθήκον. Ἀπὸ κεῖ θά ἀντλήσουν παρηγοριά στὶς δύσκολες στιγμὲς. Ἐκεῖ θά χαροῦν στὶς εὐφρόσυνες μέρες τῆς ἀπλῆς ζωῆς τους. Ἐκεῖ θά γνωρίσουν τὸ Θεό!

Μὰ ὁ ἱεραπόστολος δὲν εἶναι μόνο δάσκαλος καὶ δῶγος ψυχῶν. Εἶναι ἀκόμα καὶ ὁ καλὸς Σαμαρεῖτης. Κάθε μέρα, μόλις τελειώνουν οἱ ἐργασίες του, τὸν βλέπουμε νὰ ἐπισκέπτεται τοὺς ἀσθενεῖς τοῦ Κανοπατοῦ. Τὸς δίνει μαθήματα ὑγιεινῆς καὶ ἱατρικῆς προφυλάξεως. Δὲν ἀργεῖ νὰ γίνῃ αὐτὸς ὁ γιατρός τοῦ χωριοῦ μὲ τὴν λίγη ἱατρικὴ πού ἤξερε. Ἡ ψαθωτὴ καλύβα του γίνετα ἱατρικὸς σταθμὸς καὶ φαρμακεῖο. Καὶ δὲν περιμένει ναρθοῦν ἐκεῖ οἱ ἀρρώστοι. Τρέχει ὁ ἴδιος νὰ τοὺς βρῇ. Πόσες φορές ξεκινᾷ μονάχος μέσα στὶς ζουγκλές γιὰ ν' ἀνακαλύψῃ κανένα λεπρὸ-ἀπόκληρο τῆς κοινωρίας—καὶ νὰ τοῦ χύσῃ λίγο βάλσαμο στὴν ψυχὴ καὶ στὸ σῶμα!

ΤΡΟΜΑΚΤΙΚΟ ΣΥΝΑΠΗΝΗΜΑ

Μιά μέρα ἐνῶ λειτουργοῦσε βλέπει κάτι νὰ σαλεύει ἀνάμεσα στὶς ψηλές φτέρες πού κυκλώνανε τὴν ἐκκλησία. Τί νᾶναι; Ξαφικά προσβάλλει ἕνα ἀνθρώπινο κεφάλι μὲ τὸ χρῶμα τοῦ μπρούντζου, τρομακτικὸ στὴν ὄψι, κι' ἀμέσως ξαναγυρίζει στὶς πικνές φτέρες. Ὁ λειτουργὸς στὸ ἀπροσδόκητο

ἀντίκρουσμα τρόμαξε. Ἀηδέστερη μορφή δὲν εἶχε δὴ ποτὲ τοῦ ἀπὸ τὴν ἀπαίσια αὐτῆ μορφῆ τοῦ λεπροῦ, ποῦχε πλησιάζει φοβισμένος καὶ σούρνοντας τὸ σῶμα του γιὰ ν' ἀκούσῃ τὴ λειτουργία. Τὰ χεῖλη του φουσκωμένα ἀπὸ βρωμερὲς ἐκκρίσεις. Ἡ μύτη του ἔμοιαζε σὰν σάρκινη φουσκάλα. Στὴ θέσι τοῦ δεξιοῦ ματιοῦ ἀπλωνόταν μιά ανοιχτὴ πληγὴ. Ἡ ὄψι ἔδινε μιά ἐξαιρετικὰ ἀγρία ἐντύπωση.

"Ένας λεπρός!

Ὁ Δαμιανὸς ἤξερε πόσο ἦτανε ξαπλωμένη ἡ τρομερὴ αὐτὴ ἀρρώστεια, πού σπάζει ὀλόκληρο τὸ σῶμα καὶ ὀδηγεῖ μὲ τὸν φρικτότερο τρόπο τόσοὺς ἰθαγενεῖς στὸν τάφο. Στὰ νησιά τῆς Χαβάι ὅποιος ἀκούσῃ τὴ λέξι «Μάϊ-Πακέ» πού σημαίνει λέπρα, ἀνατριχιάζει.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἀπεφάσισε νὰ πλησιάσῃ μετὰ τὴ λειτουργία τὸ δυστυχισμένον πλάσμα. Μὰ ὁ λεπρὸς εἶχε φύγει. Ἡ κατοικία του ἦταν στὶς ἐρημιές. Ἀλλοίμονο τοῦ ἀν τολμοῦσε νὰ πλησιάσῃ τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ ἱεραπόστολος ἔμαξε ὅλη τὴ ζουγκλα πού περιβάλλει τὸ Κανοπατοῦ. Πουθενὰ ὁ λεπρός! Οὔτε ἴχνος δικό του! Στὸ γυρισμὸ ἀπὸ τὸ ἀγωνιώδες αὐτὸ ψάξιμο, τοῦ λέει ἕνας ἰθαγενὴς μ' ἕναν ἀφελῆ ἐγωισμό.

—"ὦ! Μακούα, εἴμαστε εὐτυχεῖς πού δὲν βρήκες τὸν Μοάι τὸν λεπρὸ!

—Δὲν ἔχετε ἀγάπη, φίλοι μου, ἀπήνησε ὁ ἱεραπόστολος, "Ὅποια κι' ἀν εἶναι ἡ ἀρρώστεια του, ἄς εἶναι καὶ ἡ λέπρα ἀκόμη, πρέπει νὰ βοηθήσουμε τὸν ἀδελφὸ μας, νὰ τοῦ δώσουμε κουράγιο, νὰ τοῦ δέσουμε τὶς πληγές του.

Καὶ οἱ ἀφελεῖς Κανάκοι ἐσυνέχισαν μόνον τοὺς:

—Φαίνεται ὅτι ὁ Μακούα δὲν ξέρει τί μεγάλο κακὸ εἶναι τὸ «Μάϊ-Πακέ».

Μὰ ὁ καλὸς Σαμαρεῖτης δὲν βασιζόταν. Κι' ἀπ' τὰ πολλὰ, ἐπὶ τέλους τὸν βρῆκε. Διασχίζοντας ἕνα μονοπάτι ἀνάμεσα στὴν πλούσια βλάστησι, ἔφθασε στὴν ἄβλια καλύβα τοῦ Μοάι. Μαργαριτάρι νάβρισκε, δὲν θάταν τόση ἡ χάρὰ του. Ἐπλησίασε τὸ παραμορφωμένον αὐτὸ ὄν, ἔσκιψε στὶς πληγές του, τὶς ἔδεσε μὲ ἐπιδέσμοις, τοῦ ἐκαθάρισε τὰ καρκινώματα πού ἦταν γεμάτα πύον καὶ σκουλήκια. Παρ' ὅλη τὴν ἀπέχθεια πού ἦταν φυσικὸ νὰ αἰσθάνεται γιὰ τὴ βρωμερὴ ἀρρώστεια, τοῦ χαμογέλασε καὶ τοῦ εἶπε γλυκὰ λόγια. Μιά ἀκτινα γλυκοχάραξε στὴν ψυχὴ τοῦ ἀταφοῦ νεκροῦ.

Καὶ ὁ ἐπίλογος αὐτῆς τῆς συγκινητικῆς ἱστορίας: "Ὅταν πέθανε ὁ λεπρός, ὁ Δαμιανὸς μόνος του ἔφτασε τὸ φέρετρό του κι' ἄνοιξε τὸν τάφο του, γιὰτὶ κανένας Κανάκος δὲν ἀνελάμβανε τέτοια ἐπικίνδυνη ἐπιχείρησι.

ΜΕ ΤΗΝ ΠΙΡΟΓΑ Η ΜΕ Τ' ΑΛΟΓΟ

Ἡ πιό εὐχάριστη ἀπασχόλησι τοῦ νεαροῦ σκαπανέως ἦταν οἱ ἱεραποστολικές περιοδεῖες. Σ' ἕνα πλήθος χωριά ἀνάμεσα σέ βουνά καί λαγκάδια, σέ ζουγκλιές καί σαθάνες, χωριά βουτηγμένα στό σκοτάδι, ἔπρεπε νά μεταδῶσι τὸ Φῶς, ἀμνηψώντας κινδύνου. Ἐπρεπε νά σπᾶσι τὸ ἀλυσόδεμα τῆς εἰδωλολατρείας, νά διδάξῃ τὰ παιδιά, νά κατηχήσῃ τοὺς μεγάλους, νά προλάβῃ κοινωνικά καί οἰκογενειακά ἀκίνδουλα.

Τὸ Κανοπατοῦ ἦταν ἡ πρωτεύουσα μιᾶς ὀλόκληρης ἐπαρχίας, τῆς Ποῦνα. Γιὰ νὰ φθάσῃ στό ὄρεινὰ μέρη—μέ τ' ἄλογο—ἔπρεπε νά διασχίσῃ ἀτέλειωτες βουνοσειρές, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡφαιστειογενεῖς καί δύσβατες. Γιὰ τὰ παράλια θάπαιρνε τὴν πιρόγα. Μὰ καί τὰ θαλάσσια ταξείδια δὲν εἶναι ἀκίνδυνα σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη. Ἡ θάλασσα εἶναι γεμάτη ὑφάλους κοραλλιογενεῖς καί ἄφθονους καρχαρίες, ποὺ μ' ἕνα τίναγμα τοῦς μποροῦν ν' ἀναποδογυρίσου τὴν πιρόγα. Ἔτσι τὰ ναυάγια δὲν ἦταν σπάνια. Σ' ἕνα μάλιστα ἀπ' αὐτὰ ἡ πιρόγα μέ τ' ἀναποδογυρισμὰ τῆς πέταξε τὸν ἱεραπόστολο καί τοὺς κλητήρες μέσα σ' ἕνα κοπάδι ἀπὸ καρχαρίες. Μὰ ὁ Θεὸς φύλαξε τὸν τολμηρὸ ἔργατὴ του.

Μιά ἀλλῆ βραδιά σ' ἕνα ταξεῖδι στὴν ὄρεινὴ Κοάλα ἔχει νά παλαίψῃ μὲ τρεῖς πληγές ποῦ τοῦ στέλνει ἡ ἀγρία φύσις. Μετὰ ἀπὸ μιὰ ραγδαία, ἐπίμονη καί καταρρακτώδη βροχὴ σὲ μιὰ γυνὴ ἀπὸ δένδρα βραχώδη ἔκτασι, βρίσκεται μπροστὰ σ' ἕνα κοπάδι ἀπὸ ἀγρία βώδια ποῦ ἀφρίζοντας καί βγάζοντας καπνοὺς ἀπ' τὰ ρουθούνια ἔρχονται καταπάνω του νὰ τὸν καταεσχίσου μὲ τὰ κέρατά τους. Ἀφοῦ γλυτώνει, ὡς ἐκ θαύματος, ἔρχεται νά περάσῃ τὴ νύχτα στὴν πρώτη καλύβα ποῦ συναντᾷ. Σύμπτωσις: Εἶναι ἡ καλύβα ἐνὸς λεπτοῦ. Μετὰ ἀπὸ τὰ δευνοπαθήματα τῆς νύκτας, πῶς νὰ κοιμηθῇ ἔτσι μουσκεμένος καί πλάι στό νῶτο τοῦ λεπτοῦ; Καί μ' ὅλα αὐτὰ, τὴν ἀλλῆ μέρα εἶναι φρέσκος-φρέσκος γιὰ νά συνεχίσῃ τὴν ἐργασίαν του. Μὲ τὴ φρεσκάδα ποῦ τοῦδινε ἡ Πίστις...

ΝΕΑ ΑΠΟΣΤΟΛΗ

Στὸ πέλασμα τοῦ πρώτου χρόνου ὁ Δαμιανὸς καλεῖται ἀπ' τὴν προϊσταμένη του ἀρχὴ νά ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀγαπημένη του ἐπαρχία Ποῦνα καί τοὺς συμπαθητικούς Κανάκους του, γιὰ νά ἐγκατασταθῇ σὲ μεγαλύτερη ἐπαρχία, τὴν Κοάλα. Ἀφήνει τὰ παιδιά του μ' ἕνα ἀναστεναγμὸ: «καὺμένοι μου Κανάκοι!» Σ' ὅλην τὴν ἐπαρχία ἔχει ἀφήσει τὰ ἴχνη τῆς διαθάσεώς του: τέσσερα πνευματικά καί ἀναμορφωτικά

κέντρα, ποῦ μεταδίδουν τὸν χριστιανισμὸ καί τὸν πολιτισμὸ στό πλήθος τῶν Ἰθαγενῶν!

Ἡ νέα του ἐπαρχία περιλαμβάνει τὰ τρία τέταρτα τοῦ νησιοῦ, ἔχει τὰ ψηλότερα βουνὰ τῆς Χαβάι, ὅπως τὴν Μαούνα Κέα μὲ τὴν χιονοσκέπαστη κορφή στό 4.200 μέτρα!

Κι' ἐδῶ ὅπως καί στὴν Ποῦνα ὀργιάζει ἡ ἔκλυσις τῶν ἠθῶν, ἡ μαγεία, ἡ μέθη. Μὲ τίς κοινωνικὲς αὐτὲς ἀρρώστειες ἔχει συμμαχήσει τὸ ἔργο τῆς ἀπουσιόσεως ἢ τρομερῆ σαματικῆ πληγῆ, ἡ ἔλπηρα, μὲ τὴν καταπληκτικὴν τῆς διάδοσι. Ὁ ἀκαταπόνητος ἐργάτης ἀγωνίζεται πρὸς ὅλες τίς κατεθύνουσις μὲ τὸ κήρυγμα, μὲ τὴ συμβουλή, μὲ τὸ παράδειγμα, μὲ τὴν ἐπίτηξι. Ἡ δρᾶσις του εἶναι τόσο πολὺπλευρη! Ἡ καλύβα του δὲν εἶναι μόνον πνευματικὸ καί ὑγειονομικὸ κέντρο. Εἶναι ἀκόμη σταθμὸς γεωργικὸς καί κτηνοτροφικὸς. Στὸ περιβολάκι του καλλιεργεῖ ὅλα τὰ εὐρωπαϊκὰ λαχανικά μὲ συστηματικὴ καλλιέργεια. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ κήπου τὸν σπρώχνει στὴν κτηνοτροφία. Κάνει ἕνα κοπάδι ἀπὸ πρόβατα κι' ἀπὸ τὸ κέρδος τοῦ μαλλιῦ χτίζει ἐκκλησίες καί σχολεῖα. Τὸ ἴδιο ἔκανε κι' ἀπ' τὰ εἰσοδήματα τοῦ περιβολιοῦ.

Αὐτὸς ὁ συνδυασμὸς τῆς πολὺπλευρης δρᾶσεως ἀποτελοῦσε ἕνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα προσόντα τοῦ μεγάλου ἐκπολιτιστοῦ. Ἔτσι μετὰ ἀπὸ 7 χρόνους ἀκοίμητης δουλειᾶς στὴν Κοάλα ἄφηνε πίσω του ἕναν ἐξαιρετικὰ εὐγλωττο ἀπολογισμὸ. Ἐκεῖ ποῦ δὲν εἶχε βρῆ παρά ἕνα ἄθλιο σχολεῖο, ἄφηνε τώρα 5 σχολεῖα μὲ πληθῆος μαθητῶν καί ἐκκλησίες μὲ ὅλα τὰ ἀγαθοεργὰ παραρτήματά τους! «Ὅλα αὐτὰ φτιασμένα ἀπὸ ἕνα μόνον ἄνθρωπο! «Αὐτὰ ὅλα δὲν ἔγιναν μὲ τίποτ' ἄλλο παρά μὲ ἄφθονο ἰδρώτα», θὰ πῆ ἀργότερα.

Μὰ ἡ δρᾶσις τοῦ ἱεραποστόλου γινόταν ἀκόμη ἐντονώτερη στίς δύσκολες στιγμῆς. Ἔτσι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1868 μιὰ πρωτοφανῆ θεομηνία ἔξασπε στο νησι τῆς Χαβάι. Συνδυασμένη ἐπίθεσις ὄλων τῶν στοιχείων τῆς φύσεως—σεισμός ἀγρίου, ἔκρηξις τῶν ἡφαιστειῶν, κεραυνοί, πλημμύρα ἀπὸ τὴ θάλασσα—ἔικαμε τὴν περιοχὴ ἀγνώριστη. Οἱ καταστrophές ποῦ ἔγινον ἔμειναν ἀλησμόνητες στοὺς Χαβανέζους. Μὰ κι' ἡ φροντίδα τοῦ ἱεραποστόλου ἀκόμα πιό πολὺ. Τὴν ἀλλῆ μέρα κιόλα ἀρχισε τὴ δρᾶσι του. Ἀφοῦ ἔθαψε τοὺς νεκροὺς καί περιποιήθηκε τοὺς τραυματίες, ἀνέλαβε, μὲ τὸ σφυρὶ καί τὸ πριόνι στό χέρι, τὴν ἀνοικοδόμησι τῆς ἐπαρχίας του.

ΓΙΑ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΕΣ ΘΥΣΙΕΣ

Ἔνα βράδυ μετὰ τὸ φαγητὸ ὁ Δαμιανὸς, ἕνας συνάδελφός του γειτονικῆς ἐπαρ-

χίας κι' ένας Ιθαγενής δασκαλός διάβαζαν την «Εφημερίδα της Χαβάη» και συζητούσαν πάνω στα γεγονότα.

—Τί τρομερή κόλασις αυτό το λεπροκομείο της Μολοκάι! Διαβάζω ότι απ' τους 797 άρρώστους του πέθαναν 311.

—Ναί, άπήντησε ο Δαμιανός, είναι ή πιο φρικτή απ' τις ανθρώπινες κοινωνίες.

«Εσκυψαν άπάνω στην «Εφημερίδα της Χαβάη» και διάβασαν:

«Άν ένας άγιος χριστιανός ιερέυς, ένας ιεροκήρυξ, μιá αδελφή του έλέους, είχε τόν Ιερών ένθουσιασμό να πάη στο Μολοκάι και να θυσιάση τη ζωή του για να ανακουφίση αυτούς τους δυστυχείς ανθρώπους, θά ήταν πράγματι μιá βασιλική καρδιά, άξια να λάμπη για πάντα σ' ένα θρόνον ύψωμένον από την ανθρώπινη αγάπη».

—Αυτά τά λόγια, έπρόσθεσε ο Δαμιανός, άν και τελειώνουν με μιá εικόνα που δεν μ' άρέσει καθόλου, μου έκαναν όμως βαθειά έντύπωση. Ζητούν έν πάση περιπτώσει να πάη ένας παπάς να θυσιάση τη ζωή του στην υπηρεσία των λεπρών.

—Ναί, έκανε ο συνάδελφος, όλα αυτά είναι πολύ άραϊα, αλλά πάντως είναι ένα άρθρο εφημερίδος.

—Είναι ίσως και μιá κλήσις, έπρόσθεσε ο Δαμιανός, και το ύφος του έγινε πολύ σοβαρό.

Λίγον καιρό άργότερα ο Δαμιανός έφθανε στη βόρεια άκτι της Μολοκάι μ' ένα άτιμόπλοιο που έφερε τρόφιμα έκ μέρους της κυβερνήσεως για τούς 800 λεπρούς του άσύλου. Άπεθιθάσθη, και μαζί με τόν οδηγό πήραν τό δρόμο για την πόλι των λεπρών που βρίσκεται στην ανατολική χερσόνησο του νησιού και χωρίζεται με πανύψηλους γρανιτώδεις βράχους απ' τό υπόλοιπο νησί. Ήταν ένας συνοικισμός από ψάθινες φωληές σκεπασμένες με ξερά φύλλα και κλαδιά κοκκοφοίνικος. Ένα πλήθος παραμορφωμένα όντα άρχισαν να προβάλλουν σάν μερμηγκια άπ' τις φωληές τους. Άνδρες και γυναίκες, κουρελιάρηδες, σασκάτρες, άκρωτηριασμένοι, περικύκλωσαν τόν «Μακούα», αλλά έδισταζαν να του δώσουν τό χέρι. Μέσα στην άποπνικτική αύτη άτμόσφαιρα ο Δαμιανός άρχισε να σκορπίζει «Άλλά» (καλημέρα), χαμόγελα και χειραφίες. Μετά τό πρώτο γεύμα έπισκολλουθεϊ συζητήσεις με τούς πρώτους του έγχώριους συνεργάτες. Ο νέος οδηγός των ένγκατολειμμένων αυτών ανθρώπων ζητεί πληροφορίες για την κατάστασι. Ο γέρο-Άχουιμάνου του δίνει όσο μπορεί περισσότερες, άνασπενάζοντας πότε-πότε:

—Έκτός από μιá έκατοστή χριστιανούς, οί λεπροί είναι ψυχικά ναυάγια, άπελπισμένοι, τρελλοί. Ή έκλυσις και ή άνηθι-

κότης βασιλεύουν σ' όλες τις καλύδες. Σχεδόν όλοι περνούν τόν καιρό τους παίζοντας χαρτιά ή μεθώντας με τό ποτό «κι». Πολύ λίγοι έχουν όρεξι να έργασθούν, άν και ή κυβέρνησις μάς έδωσε χτήματα και έργαλεία για την καλλιέργεια. Ή άπελπισία παρασύρει τούς περισσότερούς. Ή κλεισιά και ο φόνος είναι συχνότατα. Ήταν πιά καιρός νάρθης, γιατί οί λίγες ίσιες ψυχές που άπόμειναν στο Μολοκάι, δεν θά μπορούσαν πιά να φέρουν αντίστασι στο κακό!

Και τελειώνοντας ο γέρος την μαύρη αύτη εικόνα είπε στοχαστικός:

—«Άόλε Καναβάι μά κεία βάχι!» (Σ' αυτό τόν τόπο δεν υπάρχει κανένας νόμος).

Ο Δαμιανός άκούγε τά λόγια αυτά άκόμη πιο στοχαστικός άπ' τό γέρο-λεπρό, και σκεπτόταν ότι δεν θ' άπείχε πολύ απ' την πραγματικότητα, άν έβασε σέ μιá ταμπέλα μπροστά στο λεπροκομείο τά λόγια του Δάντη: «Άφηστε κάθε έλπίδα, όσοι μπαίνετε έδώ μέσα!»

«ΕΙΣ ΠΑΡΟΥΣΥΜΟΝ ΑΓΑΠΗΣ».

Και όμως! Ή κόλασις αύτη έπρεπε να πάη να είναι κόλασις.

Ή δουλειά άρχισε άπ' την αναγνώρισι του έδάφους. Την πρώτη μέρα έπεσεκέφη εκείνο που έλεγαν... «ιατρικό σταθμό», ένα ξεχωριστό σπίτι στην άκρη του συνοικισμού, όπου έμειναν οί βαρύτερα άσθενείς. Έξήντα λεπροί ύφίσταντο εκεί έναν άργό θάνατο. Τά πρόσωπά τους δεν είχαν πλέον κανένα ανθρώπινο χαρακτηριστικό. Τά κορμιά τους δεν ήταν παρά πληγές που πυορροούσαν χωρίς κανέναν έπίδεσμο να άνακόπη την άποσίμβησι τους. Ούτε νοσοκόμος, ούτε φάρμακα ύπήρχαν, για ν' άνακουφίσουν τόν άβάσταχτο πόνο τους. Ποτέ γιατρός δεν είχε πατήσει εκεί.

Συγκινημένος βαθύτατα άπ' την πρωτοφανή αύτη δυστυχία ο Δαμιανός άρχισε να έπισκέπτεται τά κρεβάτια. Έπλυνε τις πληγές, τις έδεσε, έξήταξε τούς άσθενείς σάν γιατρός. Κάτι τόν έτραβούσε προς αυτά τά δυστυχισμένα όντα. «Επειτα ή φωνή του άντηχούσε μέσα στις μεγάλες αβθουσες. Έξήτουσε έπίδεσμους και φάρμακα. Μα δεν ύπήρχε τίποτε. Και τότε ή φωνή του δυναμώς άκόμη περισσότερο. Μπροστά σ' αυτών τόν άνθρωπο που έπαιρνε την ύπερπαισιό τους, οί δύστυχοι λεπροί ζωντάνευαν. Τά μάτια τους καρφώνονταν στον στοργικό Μακούα που άκτινοβολούσε αγάπη.

Γυρίζοντας στην καλύβα του κάθε μέρα ο Δαμιανός έπενοούσε μέσα άπ' τό συνοικισμό των λεπρών. Ένα πλήθος έβγαине να τόν χαιρετήση, να τόν θαυμάση, να τόν άπολαύση. Και τά μικρά, τά δυστυχισμέ-

να ὀρφανά, βλέπανε στὸ πρόσωπό του τὸν στοργικό πατέρα. Τὸν ἀκολουθοῦσαν ἀπὸ πίσω χαρούμενα. Ἐκείνους τοὺς χαμογελοῦσε καὶ τοὺς ἀκόρπιζε τὴν χαρὰ.

Συχνὰ ἔμπαινε στὶς καλύθες γιὰ νὰ ἐπισκεφθῆ κάποιον βαρεῖα ἀρρωστο. Στους χριστιανούς ἔδινε τὴ βοήθεια τῆς θρησκείας. Στους ἄλλους ἐμφανίζοταν σὰν ἄνθρωπος ποὺ θέλει νὰ κάμῃ τὸ καλὸ. Παντοῦ ἦταν εὐπρόσδεκτος. Γινόταν φίλος τοῦ κάθε σπιτιοῦ ἀκόμη κι' ὅταν χρειαζόταν νὰ τοὺς δώσῃ ἕνα σκαμπίλι γιὰ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ καθαρίσουν λιγάκι τὸ νοικοκυριό τους. Πολλὲς φορὲς περιμάζευε κάποιον λεπρὸ, ποδῶν πετάζει οἱ δικοὶ του ἀηδιασμένοι πιά. Ἄν ἦταν τυφλὸς τὸν πῆγαινε ὁ ἴδιος στὸ νοσοκομεῖο. Ἄν ἦταν ἀνάπηρος—ὦ! τότε γινόταν κάτι θαυμαστό—τὸν ἐσήκωνε μὲ τὰ στιβαρὰ μπράτσα του, τὸν ἔβαζε στὴν πλάτη καὶ τὸν κουβαλοῦσε μόνος του στὸ ἀστυλὸ! Κάθε μέρα οἱ λεπροὶ εἶχαν νὰ διηγουῦνται τέτοια περιστατικά.

Ἐπειτα γύριζε στὴν καλύθα του, ἔπαιρνε τὸ λιτὸ του γεῦμα—ρύζι, τσάι, γαλέτες—καὶ δεχόταν σὲ ἀκρόασι τὸ ποιμνίο του. Ἄλλοι ἤθελαν νὰ ζητήσουν τὴ συμβουλή του, ἄλλοι κάποια χάρι. Ἄλλοτε πάλι ἔκανε τὸ δικαστή. Ἐπρεπε νὰ λύσῃ μιὰ διαφορὰ, νὰ συμφιλιώσῃ δυὸ τσακωμένους, νὰ προλάβῃ ἕνα σκάνδαλο.

Δὲν ἔχνοῦσε ὄμοσ καὶ τὴν ἀγαπητὴ του ξυλουργική. Αὐτὴ ἦταν ἡ διασκέδασίς του. Κάθε μεσημέρι τὸ συνεργεῖο τὸν περίμενε: ὁ Ἄχουιμάνου, ὁ Γιολάνι καὶ Σία. Ἐθγαζε τότε τὸ ράσο του κι' ἀρπάζει τὸ περιόνι ἢ τὴν πλάνη. Οἱ ἐργάτες ἦσαν ἐνθουσιασμένοι μὲ τὸ εὐθυμο ἀφεντικό τους, μὲ τ' ἀστεῖα του, μὲ τὰ καλὰ του λόγια, μὲ τὰ τραγούδια του.

Τὸ βραδάκι τοὺς μάζευε ὄλους στὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ τοὺς πῆ λόγια παρηγορητικά κι' ἐνθαρρυντικά: «Ἡ πατρίδα μας εἶναι ὁ οὐρανὸς κι' ἐκεῖ θὰ πῶμε κι' ἐμεῖς οἱ λεπροί—ὦ! αὐτὴ ἡ φράσις πόσα δάκρυα προκαλοῦσε στὸ ἀκροατήριο! Μόνον ποὺ δὲν ἦσαν δάκρυα πόνου!

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΛΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Ἐκεῖνο ποὺ χρειαζόταν πρό πάντων ἦταν νὰ δημιουργηθῆ μιὰ ὕγιης κοινωνικὴ ζωὴ μέσα σ' αὐτὸν τὸν συνοικισμό τῶν λεπρῶν. Ἐπρεπε τέλος πάντων αὐτὰ τὰ πλάσματα νὰ παύσουν νὰ ζοῦν σὰν ζῶα καὶ νὰ μάθουν νὰ ζοῦν σὰν ἄνθρωποι.

Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ πρώτη δουλειὰ ἦταν νὰ γίνουν σπῖτια καὶ δρόμοι. Ὁ Δαμιανός, καθὼς εἶδαμε, εἶχε ἀρκετὴ ἀρχιτεκτονικὴ πείρα. Ἀνέλαθε λοιπὸν νὰ ἐκπονήσῃ ἕνα παλαιοδομικὸ σχέδιο. Στὰ πλάγια κάθε δρόμου θὰ παρετάσσοντο τὰ ἀγροτικά σπι-

τάκια, τὸ καθένα μὲ τὸ περιβολάκι του ἀπαραίτητως. Τὸ ἔργο ἦταν βέβαια γιγάντιο. Χρειαζόταν ξύλα κι' ἐργαλεία. Μὰ ὁ ἀκούρατος ἐργάτης ἤξερε τὸ δρόμο. Ἐγράψε στὴ Χονολουλοῦ, καὶ μὲ τίς συνδρομὲς ποὺ τοῦ ἔσπελναν ἀπὸ διαφόρους ἑράνους κατάρθρωσε νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ κι' αὐτὸ.

Ἐπειτα ἄρχισε ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς. Ἐστρατολογήθηκαν οἱ ἰκανώτεροι κι' ἀρχισαν νὰ καλλιεργοῦν πατάτες, ζαχαροκάλαμο, καφέ.

Ἐνα ἄλλο καλὸ, ποὺ οἱ λεπροὶ τὸ χρωστοῦσαν στὸν «Μακροῦ Καμιάνου», ἦταν ὅτι φοροῦσαν τώρα καθαρὰ ρούχα. Ἐμαθῆσαν νὰ πλένονται στὸ ρυάκι, νὰ πλένουν καὶ τὰ ρούχα τους. Τὸ Καλαθάο δὲν ἦταν πιά ἕνα μπουλοῦκι ἀπὸ βρώμικους καὶ κουρελιῆδες. Ἀργότερα ἔφτιασε ὁ Δαμιανός καὶ εἰδικὸ ὑδροαγωγεῖο γιὰ τὴν ἀποθήκευσι τοῦ νεροῦ.

Ἐταῖ ἀρχισε νὰ οργανώνεται σιγά-σιγά ἡ κοινωνικὴ ζωὴ. Οἱ λεπροὶ ξανάνοιωθαν πὼς εἶναι ἄνθρωποι!

Χρειαζόταν ὄμοσ κι' ἡ ψυχαγωγία. Ἄν γιὰ κάθε κοινωνία εἶναι ἀπαραίτητη, πολὺ περισσότερο γιὰ μιὰ κοινωνία ποὺ τὴν βαρβαίνει ὁ πόνος. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ὀργάνωθηκε μιὰ χορωδία γιὰ τὴν ἐκκλησία. Οἱ λεπροὶ Κανάκοι διωχέτευσαν ὄλο τους τὸ μουσικὸ πάθος στὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσική. Τὸ συγκινητικώτερον ἦταν ὅταν ἔμελλαν «τὸν ὕμνο τῶν λεπρῶν», ποὺ εἶχε συνθέσει ἕνας μουσικὸς χαθωνέζος. Ἐπειτα ὀργανώθηκε καὶ μιὰ... μπάντα μὲ ὄργανα τοῦ ἦρθαν ἀπ' τὴ Χονολουλοῦ. Ὅταν κάθε Κυριακὴ ἢ παράδειξη αὐτὴ μπάντα ἔκανε παρέλασι στους δρόμους τοῦ Καλαθάο, ὄλος ὁ πληθυσμὸς ἦτανε στὸ πόδι.

Ἰδιαιτέρη ἦταν ἡ ἀγάπη του γιὰ τὰ παιδιά. Ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν ὀρφανῶν λεπρῶν, ποὺ ἀποχωρισμένα ἀπ' τίς οἰκογένειές τους ζοῦσαν ἐγκαταλελειμμένα ἀνάμεσα σὲ κάθε λογῆς πειρασμῶ, ἀπασχολοῦσε ζωηρὰ τὴ στοργικὴ του καρδιά. Μετὰ ἀπὸ περάστιες φροντίδες τὸ 1877 κατάρθρωσε νὰ χτίσῃ τὸ πρῶτο ἀστυλὸ γιὰ 30 ὀρφανὰ κορίτσια. Ἐπειτα ἀκολούθησε δεύτερο ἀστυλὸ γιὰ 30 ἀγόρια στὴν ἀρχὴ, ποὺ σὲ λίγο ἔγιναν 200. Ἀργότερα ἀκολούθησε καὶ τρίτο ὀρφανοτροφεῖο γιὰ κορίτσια, καλύτερο ἀπὸ τάλλα. Ἐδῶ ὑπηρετοῦσαν ἀδελφές τοῦ ἑλέως ποὺ τίς εἶχε καλέσει ὁ Δαμιανός. Τὰ καυμένα τὰ ὀρφανὰ κατὰλαβαν ἔτσι ὅτι ἔχει κάποιον νόημα ἢ ζωὴ. Ἀπ' τὸν ἀγαπημένο τους Μακροῦ ἐμάθαιναν γράμματα, τραγούδι, χειροτεχνία.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΠΗΧΗΣΙΣ

Ἡ ζωντανὴ θυσία τοῦ ἀποστόλου τῶν λεπρῶν δὲν ἄργησε νὰ ξεπεράσῃ τὰ περι-

ωρισμένα σύνορα του Μολοκάι. Δεν πέρασε πολλές καιρός και ή έκουσία φυλάκισι του στο λεπροκομείο έγινε αντικείμενο ειδικού άρθρου στις εφημερίδες της Χαβάι:

«Ο π. Δαμιανός, έλεγε μιά άπ' αυτές, έπηρε αυτήν την απόφασι έντελώς άπρετοιμαστα. Δεν έχει ούτε ρουχιισμό, ούτε κατάλυμα, εκτός από εκείνα που του παρέχουν οι λεπροί. Χωρίς να άπασχολούμεθα με τά φρονήματα του ανθρώπου αυτού, τονίζουμε με έλλην μας την δύναμιν ότι είναι ένας Χριστιανός ήρωας».

Μόλις έδημοσιεύθη τό άρθρο αυτό, πλήθος δωρεές εις χρήμα και εις είδος άρχισαν να συρρέουν στην διεύθυνσι του Δαμιανού. Οι άδελφές του έλεύσε της Χαβάι έτοιμασαν ειδική άποστολή με φάρμακα, ρούχα, γλυκά, τρόφιμα.

Σέ λίγο Εύρώπη και Άμερική έμάθαιναν ότι ένας άνθρωπος εκλείσθηκε έβελοντικά στο Μολοκάι, για να βοηθήσει σωματικά και ψυχικά τους άκληρους λεπρούς. Πολλές καρδιές συγκινήθηκαν τότε και μεγάλα ποσά χρημάτων πήσαν τό δρόμο προς τό Μολοκάι. Τό όνομα του Δαμιανού γίνεται τό όνομα της ήμέρας.

Τό δελτίο των Ίεραποστολών ειχε σε κάθε φύλλο του ειδική στήλη για τίς δωρεές που έστέλλοντο στο Μολοκάι. Τό ρεύμα της γενναιοδωρίας κι' από τίς δυο ήπειρούς όλο και μεγάλωνε. Μετά τά δημοσιεύματα του τύπου ήρθε ή σειρά των έπισκέψεων.

Όκτώ χρόνια μετά τόν έρχομό του π. Δαμιανού στην πόλι των λεπρών, τόν έπισκέφη ή Βασιλομήτωρ Λυλίνο Καλάι με τόν πρωθυπουργό τών νήσων Χαβάι. Η έκπληξις της ήταν μεγάλη για όσα, μα πρό πάντων για τήν ύποδοχή που τούς ειχε προετοιμάσει ό έμψυχότης του λεπροκομείου, μιά τελετή που θα την εξήλευσαν πολλές πολιτισμένες πολιτείες: χορωδία, ιμπάντα, τιμητική φρουρά, έξέδρα, άψίδες, ταμπέλες με προσφωνήσεις, σημαίες! Δεν έλειπε τίποτα!

Λίγες μέρες άργότερα όταν ή Βασίλισσα έγύρισε στη Χονολουλού, άπένευμε στον έργάτη του λεπροκομείου τό παράσημο Καλακάουα, τό έπίσημο παράσημο της έπικρατείας της.

Σέ άλλη ευκαιρία, όταν κάποτε ό Δαμιανός ειχε πάει στη Χονολουλού, ό Ιδιος ό Βασιλιάς πήγε να τόν έπισκεφθή, να τόν ευχαριστήση για τή δράσι του και να του πη άν θηλη να του ζητήση καμμιά χάρι. Μπορούσε να ζητήσει άπ' τόν μονάρχη ό,τι ήθελε για τόν έαυτό του. Έκείνος ζήτησε μόνο κάτι για τά παιδιά του: νάρθη τό νερό μιάς πηγής στο λεπροκομείο.

«Άλλο δείγμα της περαστίας φήμης και επιδράσεως που προκάλεσε ή θύσια του Χριστιανού έργάτου ήταν ότι άρχισε να

βρίσκη όχι μόνο θαυμαστάς αλλά και μιμητάς. Χριστιανοί άφωσιωμένοι πούθελαν να θυσιάσουν τή ζωή τους στο βωμό της αγάπης, άφησαν τήν καλοτέραςί τους και ξεκίνησαν ναρθουν να κλειστούν στο μακρυνό λεπροκομείο του Ειρηνικού. Ένας Άμερικανός και ένας Ίρλανδός ήταν οι πρώτοι συγκυνητοί που θαμικωμένοι άπ' τό παράδειγμα του ήρωος της αγάπης ήρθαν ν' άγωνισθούν στο πλευρό του, για ν' άνακουφίσουν τούς άποκλήρους του Μολοκάι.

22Η ΣΤΑΥΡΟΥ

Ένα άπ' τά κυριώτερα προβλήματα που άπασχολούσαν μέρα και νύχτα τόν άκοίμητο Ίεραπόστολο, ήταν ή θεραπεία της λέπρας. Τό θέαμα τόνων ανθρώπων που σάπιζαν κάθε μέρα, τόν συγκινούσε κατάκαρδα. Δεν υπήρχε λοιπόν καμμιά θεραπεία γι' αυτό τό τρομερό «Μαϊ-Πακέ»; Η μόνη του Ιατρική φροντίδα θα είναι μόνο να άπομακρύνη λίγο τόν θάνατο; Τίποτε περισσότερο;

Από τό ακέφι αυτή ξεκινώντας ό π. Δαμιανός άπεράσισε να κάμη ό,τι μπορούσε σχετικά με τή θεραπεία της λέπρας. Και πρώτα-πρώτα έμελέτησε τήν άρρώστια όσο μπορούσε καλύτερα. Έπειτα προσάβησε με τήν καθαριότητα, και με ό,τι φάρμακο συμιστούσαν οι γιατροί της εποχής, να άνακουφισή τό κακό. Άλλοτε πάλι τόν βλέπουμε να έπισκέπτεται τό νοσοκομείο της Χονολουλού για τόν ίδιο σκοπό και να γυρίζει πίσω φέρνοντας μαζί του κιβώτια με φάρμακα.

Κοντά σε όλα αυτά, παρακολουθούσε διαρκώς τήν Ιατρική κίνησι τή σχετική με τή λέπρα. Άκόμη διατηρούσε και άλλη λογραφία με Ίεραποστόλους που ήταν σε μέρη όπου έκανε θραύσι ή λέπρα. Έτσι έλαβε μιά μέρα γράμμα από ένα συνάδελφό του από τίς Άντίλλες που του γνωστοποιούσε τό «Χοάγγ-Νάμ», ένα νέο φάρμακο που χρησιμοποιήθηκε άποτελεσματικά στο Τογγίνο.

Μά ή άρρώστια δεν άστειεύεται. Όσο τήν καταδιώκει, τόσο αυτή σε εκδικείται. Δεν μπορούσε παρά να συμβη αυτό και με τόν π. Δαμιανό, τόν τρομερό διώκτη της. Η συνεχής έπαφή του με τούς λεπρούς, ή μεγαλόκαρδη άφροντισια του μπροστά στον κίνδυνο της μόλυνσεως, δεν μπορούσε να μην έχη συνέπειες, και συνέπειες δλέθριες. Ο π. Δαμιανός τό ειχε πάρει απόφασι και περιέμενε καρτερικά τήν ώρα που θα τόν νικήση ό βάκιλλος του Χάνσεν.

Άπ' τίς πρώτες μέρες της έπαφής του με τούς λεπρούς, αισθανόταν δυνατούς πονοκεφάλους, πρό πάντων όταν έπεφτε στο κρεβάτι, άποτελεσμα φυσικά της αντί-

δράσεως του οργανισμού. Ἀφοῦ πέρασαν μερικά χρόνια, ἄρχισε νά ὑποφέρει ἀπό δυνατούς πόνους στό πόδια. Μετά ἀπό ὀρισμένο διάστημα οἱ πόνοι ἔφυγαν, ἀφήνοντας κάποια ἀναισθησία σ' ἕνα μέρος τοῦ ποδίου. Τό πράγμα δέν τόν ἀνησυχούσε καί πολύ. "Ἐνα βράδυ ὄμως τοῦ Δεκεμβρίου, στό 1884, πού ἐγύριζε κατάκοπος ἀπό μιά περιοδεία δύο ἐβδομάδων στό νησί, πήρε τήν λεκάνη μέ τὸ ζεστό νερό γιά νά κάνει τὸ συνηθισμένο ποδόλουτρο. "Ἐβαλε μέσα τὰ πόδια του, χωρίς νά αἰσθανθῆ καμμιὰ ζέση. Βάζει ἔπειτα τὸ χέρι του γιά νά δοκιμάσῃ, μὰ αὐτὸ κάρηκε. Τὸ νερό ἦταν βραστό καί τὰ πόδια του δέν τὸ ἐνοιῶσαν! Ἀμέσως ἐχλώμιασε. Ἀνατινάχθηκε ξαφνικά. Αὐτὴ ἡ ἀναισθησία τῶν ποδίων του ἔλεγε πολλά πράγματα. Πόσες φορές εἶχε δῆ τοὺς λεπρούς νά κόβουν μέ τὸ ἐργαλεῖο τὸ χέρι τους, χωρίς νά καταλαβαίνουν τίποτε! Δέν χρειαζόταν ἄλλο δαίγμα. Ἦταν πιά λεπρός!

Ἐβγήκε ἔξω τρικλιζοντας. Ὁ ἥλιος καταπόρφυρος εἶχε βυθισθῆ στήν ἀπέραντη θάλασσα. Ἐκεῖνη τῆ στιγμή ὀραματίστηκε τὸν ἑαυτὸ του ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους λεπρούς, παραμορφωμένον κι' ἀγνώριστο νὰ βαδίζει πρὸς τὸν τάφο!...

"Ὅμως τὸ τρομερὸ γεγονός δέν τὸν ἐκλόνησε διόλου. Ἡ μόνη λύπη τοῦ τοῦ ἀπέμεινε στὸ βάθος ἦταν πὼς δέν θά μπορούσε πιά νά ἐργασθῆ πολλὰ χρόνια γιά τὰ ἀγαπημένα του παιδιά. Τὴν ἄλλη μέρα ξανάρχισε τὴν ἐργασία του μὲ ἀμείωτη δραστηριότητα. "Ἐνα γράμμα του πρὸς τὸν προϊστάμενόν του μᾶς δείχνει τὸ ἀκατάδελτο φρόνημά του:

«Μὴ παραξενευθῆτε οὔτε νά στενοχωρηθῆτε μαθαίνοντας ὅτι ἕνα ἀπὸ τὰ πνευματικά παιδιά σας παρασημοφορήθηκε ὄχι μόνον μὲ τὸν Βασιλικὸ Σταυρὸ τοῦ Καλοκάουσα, μὰ ἀκόμη μὲ τὸν κάπως πιὸ βαρὺ καί πιὸ τιμητικὸν σταυρὸ τῆς λέπρας».

Μόλις ἡ εἰδήσις διαδόθηκε στὸ Μολοκάι, δέν ἀκούγε κανεὶς τίποτε ἄλλο ἔκτος ἀπὸ θρήνους. Οἱ δύστυχοι λεπροὶ ξεχνώντας τὸν δικὸν τους πόνο, ἄρχισαν νά κλαίνε γιά τὸν πόνο πού βρῆκε τὸν «Μακοῦα» τους. Οἱ δύο Ἐκκλησίες τοῦ Μολοκάι γέμισαν ἀπὸ εὐσεβεῖς λεπρούς, πού ἐρχόντουσαν παρέες-παρέες νά παρακαλέσουν τὸν Θεὸ γιά τὸν προϊστάτη τους.

Σὲ λίγο τὸ μάθαινε κι' ὁ τύπος. Τὸ

πρῶτο ἄρθρο πού γράφτηκε στὸ Ἱεραποστολικὸ Δελτίο γιά τὴν ἀρρώστεια τοῦ ἥρωος καί μεταφράσθηκε σὲ πολλές ἄλλες ἐφημερίδες, προκάλεσε ἕνα παγκόσμιο ρεύμα θαυμασμοῦ πρὸς τὸν σύγχρονον αὐτὸν μάρτυρα.

Ἡ ἀρρώστεια ἀκολούθησε τὸν κανονικὸ τῆς δρόμο. Πρῶτα ἄρχισαν νά πέφτουν τὰ φρύδια καί τὰ βλέφαρα. Τὸ πρόσωπο σκεπάσθηκε ἀπὸ σπειριά. Ἡ μύτη ἄρχισε νά παραμορφώνεται, τὰ μάτια ἦσαν γεμάτα κηλίδες ἀπὸ αἶμα, τὸ δέρμα ἐξωγκωμένο. Ἐπειτα τὸ πρόσωπο καί τ' αὐτιά ἄρχισαν νά πυρροοῦν. Ἡ πρὶν εὐγενικιά, λεβέντικη μορφή, ἦταν τώρα ἀγνώριστη. Ἡ γλυκεῖα φωνὴ ἄρχισε νά σβύνη. Ἐνας διαρκῆς κατάρρους ἔφραζε τὴ μύτη, ὀλόκληρο τὸ κορμὶ ὑπέφερε ἀπὸ ἀθάσταχτους πόνους.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἐξακολούθησε νά ἐργάζεται, νά κηρύττει, νά χιτίζει, νά γιατρούει... Ἐως δὴς τοῦ ἡ λέπρα, ρίχνοντας τὸ τελευταῖο θῆσ ἀτοῦ, τὸν ἐξάπλωσε στὸ κρεββάτι γιά νά μὴ σηκωθῆ πιά. Ἡ λέπρα εἶχε προσβάλλει τὰ χρησιμώτερα ὄργανα, τὰ πνευμόνια, τὸ στομάχι. Τὰ μάτια του δέν ἔβλεπαν πιά τὸ φῶς τῆς ἡμέρας.

Ὁ π. Δαμιανὸς μπορούσε νά πῆ τὸ «νὺν ἀπολύεις τὸν δοῦλον σου, Δέσποτα!» Ἡ εὐχή του δέν ἄργησε νά εκπληρωθῆ. Τὴν νύχτα τῆς 14 πρὸς τὴν 15 Ἀπριλίου 1889, μετὰ ἀπὸ 25 χρόνια ἱεραποστολικῆς δράσεως, ἐπέφερε τὶς τελευταῖες του λέξεις: «ἀγαπημένοι μου λεπροὶ, καί ἡ μυχὴ τοῦ πέταξε γιά ἄλλους κόσμους, πιὸ ὀμορφους. Κι' ἐνῶ ἔξω ἔπεφτε μιά σιγανὴ βροχή, καμμιὰ ἑκατοστὴ λεπροὶ προσέεχονταν γιά τὸν «Μακοῦα».

Σαράντα ἐπτὰ χρόνια ἀργότερα, στίς 3 Μαΐου 1936, τὸ Βελγικὸ πολεμικὸ «Mercator» ἔφερε τὸ λείψανόν του στήν Ἀμβέρσα, ἀφοῦ εἶχεν ἀναπαυθῆ ἀρκετὰ στὴ ρίζα τοῦ πᾶνδανου, πλάι στήν παλιὰ του καλύβα.

Τυμανακρουσίες, κωδωνοκρουσίες καί κανονισβολισμοὶ ἔδιναν τὸ μήνυμα γιά τὸ γυρισμὸ τοῦ ἥρωος στήν πατρίδα του. Μὲ βασιλικὰς τιμές καί μὲ τὴν παρουσία τοῦ Βασιλέως τοῦ Βελγίου ἐγινε ἡ ταφὴ τοῦ ἥρωος. Τοῦ ἥρωος πού ὑψώθηκε σάν μιά ὄσσις τοῦ Πνεύματος καί τῆς Ἀγάπης μέσα στήν ἀσφυκτικὴ ὀλοκρατία κι' ἐγώλατρεῖα τοῦ αἰῶνος μας.

ΤΑ ΦΛΟΥΡΙΑ

(ΔΙΗΓΗΜΑ)

“Όπως κάθε Τετάρτη έτοι και σήμερα, ή Δήμητρα κι' ή Ξένη, καθισμένες σ' ένα πράσινο πάγκο του Κήπου, κοντά στις κρεμαστές γάστρες, λέγανε τὰ δικά τους. Είχανε τόσα νά πουνε αυτές οι δυο κοπέλλες, οι ξενιτεμένες, πού πάντα δέν τούς έφθανε αυτό τ' απόγευμα γιά τήν κουβεντούλα τους. Κάθε Τετάρτη είχε έξοδο ή Ξένη και κατέβαινε στήν Άθήνα γιά δουλειές και νά δει τήν φίλη της. Έργαζόταν, σάν δασκάλα—σάν νηπιαγωγός—σ' ένα σχολειό γιά άσθενικά παιδιά πούταν σέ μια έξοχη κοντά στήν Άθήνα. Τήν ήξερε τήν Ξένη από τὰ μικρά της ή Δήμητρα. Έκει κάτω στό νησί μαζί πηγαίναν σχολειό, άντάμα πρωτοπαίξαν τὰ πρώτα κοριτσιτσικά παιχνίδια.

Ή οίκογένεια της Ξένης, εκείνα τὰ χρόνια, ήταν από τις πρώτες του νησιού. Καρσσοκύρης, μέ δυο δικά του πλούσιονα ο πατέρας της, είχε πλούτη πολλά. Ήταν από τούς νοικοκυραίους του τόπου, μέ κτήματα και σπίτια κι' άφθονο βίος στά έπαναχώρια και στήν πόλη. Κι' είχε τό άρχοντόσπιτό του γιομάτο άπ' όλα τὰ καλά ό,τι έκλεκτό έβγαζε ό τόπος τόχε μαζεμένο στό σπιτικό του ό Καπετάν-Παυλής ό Νίκουρας, χώρια άπ' τιςπραάπειες πού του κουβαλούσαν άπ' τὰ ξένα οι καπετανέοι του και τὰ σουρμα τών καρσιών του. “Όλοι κι' όλες στό σπίτι του είχαν περηφάνεια γιά τούτα έδω τὰ πλούτη.

Κι' ή μικρούλα ή Ξένη στό σχολειό και στά παιχνίδια της έδειχνε πώς άρχοντοπιανότανε. «Ψωροϋπερφανη» τήν έλεγαν στό κρυφά, οι άλλες κοπελλούδες, πού δέν τήν πολυχανεύαν. Κι' αυτή πού καταλάβαινε αυτές τις κουκουσουρίες, δέν τούς έκανε και πολύ παρέα. Ή άγαπημένη της ήτανε ή Δήμητρα, πού γιά κανένα δέν άκούστηκε νά πει, ποτέ της, ένα κακό λόγο. Είχε βέβαια σάν άγριοκόριτσο πλούσιο πούταν ή Ξένη, τις παρασενιές της, τὰ πεισιματα και τ' άγύριστο κεφάλι, μά δέν ήταν, στόν καιρό του Δημοτικού, ψηλομάτα και φαντασμαμένη. Άπό φυσικό της ήταν περήφανη και λιγάκι σκληρή στόλλα παιδιά του σχολειού. Τό χαρακτήρα της τόν είχαν χαλάσει του σπιτιού της τὰ μεγαλεία, μά αυτό γίνικε άργότερα, όταν μεγαλώσε τό κορίτσι κι' ο πατέρας της έκανε ό,τι ήθε-

λε ή ψυχή της. Ό ίδιος μάλιστα ό Καπετάνιος της είχε και μια φοραδίτσα άγοράσει, και έντυνε άνδρικά τήν Ξένη, γιά νά φαντάζει—μιά πού δέν είχε γιουούς—σάν άρχοντόπουλο και νά τό λέη όλο τό νησί γιά τό λεβεντοκόριτσο του καπετάν-Παυλ ή.

Μά πούταν αυτά τὰ μεγαλεία; Πούναν οι λεβεντιές κι' οι έπιδείξεις! Ή Ξένη τώρα στήν Άθήνα κάνει τή δασκάλα. Άνακατεύεται μέ τὰ «μυζάρικα», όπως ή ίδια λέει. Και καλά πού βρέθηκε κι' αυτή ή θέσι. “Όταν πρωτόρθε άπ' τό νησί, δυο μήνες έμεινε χωρίς δουλειά, άτακτοποίητη, έρημη και άγνοημένη. Κανείς άπ' τούς συγγενείς της δέν νοιάστηκε γι' αυτήν. Ή καυμένη ή Δήμητρα της παραστάθηκε τότε και τήν πήρε μαζί της, τούς δυο αούτους μήνες, άσπου βρέθηκε ή δουλειά του σχολειού. Κάποιος δικαστής, φίλος του θείου της, είχε μλήσει και τήν διορίσαν στό πρεβαντόριο.

Άπό τότες πού καταστράφηκε ο πατέρας της κι' άναγκάστηκε στό γεράματα νά ξαναμπαρκάρη πρώτος μέ τὰ φορτηγά—γιά νά ξεσκάση όπως ειπε ό καπετάν-Παυλ ής—κηδεμόνας της Ξένης ήταν ό άδελφός της μητέρας της. “Ύστερα από τούς πλειστηριασμούς και τὰ ξεπουλήματα, γιά νά πληρωθούνε τὰ χρέη, δέν τό χωρούσε τό νησί τό καυμένο τό κορίτσι. Ζήτησε μόνη της νάρθη στήν Άθήνα γιά νά δουλέψη και νά μη θυμάται. Τής φαινόταν πώς θάταν καλύτερα εκεί, στή μεγάλη τήν πόλη, νά περιμένη ξανά νά γυρίση πλούσιος άπ' τὰ ξένα ο πατέρας, και μαζί νά πάνε πάλι κι' οι δυο στό νησί μέ τήν τιμή και τήν ύπόληψί τους. Στόν τόπο πού γεννήθηκε, μόνο μέ πλοούτη ήθελε νά ζήση! γνώριζε πώς τούς ξεπεσεμένους δέν τούς λογαριάζουν οι νησιώτες. Τήν ίδια τήν είχαν πληγώσει εύθύς μόλις μπάρκαρε ο πατέρας της. Μά στήν Άθήνα ή φτώχεια δέν πολυφαινεται, είναι ύποφερτή. Μέσα στήν τόση άνθρωποθάλασσα, ποιος ξέρει ποιά είσαι; Ποιος γνωρίζει τούς πόνους σου και τὰ βάσανά σου. “Επειτα εκεί όλος ο κόσμος δουλεύει. Πόσα κορίτσια, σάν κι' αυτήν, μέ τόν ιδρώτα δέν βγαίνουν τό ψωμί τους!

Αυτά κι' άλλα τόσα ειπε στό θείο γιά νά της δώσει τήν άδεια νά φύγη άπ' τό νησί. Κι' ό καυμένος ό γέρος πού φοβόταν μήν

άρρωστηση καὶ καταίαση τὸ ὑπερήφανο τοῦτο κορίτσι εἶδε κι' ἀπάειθε κι' εἶπε στὸ τέλος τὸ ναί. "Ἄν ζῶσε βέβαια ἢ συγχωρεμένη ἢ μανά της ἢ ἦταν ἐκεῖ ὁ πατέρας, οὔτε λόγος μπορούσε νὰ γίνῃ πὼς ἕνα εἰκοσάχρονο κορίτσι θάρχόταν μόνου του στὴν Ἀθήνα. Μὰ τώρα ἔτσι ἔπρεπε νὰ γινόνταν, μιά πού εἶχε μείνει μόνη κι' ἔρημη ἡ Ξένη. Τίποτε δὲν μπόραγε νὰ κρατήσῃ στὸ νησί τὴν ἀρχοντομαθημένη κόρη του «καπετάν-Παυλῆ τοῦ Νίκου». Τώρα βέβαια στὸ σχολεῖο γιὰ τὰ παιδιά καὶ τὴν διευθύντρια ἦταν ἡ «Δνὶς Πολυξένη» ἡ ἀπλὴ δασκαλίτσα, μὰ τὴ σημασία ἔχει αὐτὸ γιὰ αὐτὴν πού ἦταν ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους πού εὐκόλα δὲν ρίχνουν κάτω τὸ κεφάλι. Γιατὶ νὰ δειλιάσῃ στὴ δύσκολη στιγμή; Δὲν ἦταν ἀπὸ τίς τυχαῖες κοπέλλες ἡ Ξένη. "Ὅλο τοῦτο τὸν καιρὸ ζῶσε μὲ τὴν προσομνὴ τοῦ καλοῦ νόστου τοῦ πατέρα. "Ὅταν γυρίσῃ πλούσιος ὁ πατέρας, τότε πάνε στὴν πάντα οἱ στενωχῶρες κι' οἱ λύπες. Μὲ τὸν ἔρχομό του θὰ ξαναγυρίσουν τὰ παλιὰ, τὰ εὐτυχισμένα χρόνια. Αὐτὴ ἡ σκέψι τῆς ἔδινε κουράγιο καὶ ἔτρεφε τίς ἐλπίδες της ὅλες. "ἤξερε καλά τὸν πατέρα της, πὺ πάντα του ἀμφιφοῦσε τὸν κίνδυνον καὶ τὸν κόπο γιὰ νὰ πετύχῃ αὐτὸ ποῦθελε. Σ' ἀμπως ὁ ἴδιος μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια δὲν εἶχε φτιάξει τὴν πρώτη του περιουσία; Τί πὼς τώρα εἶναι ἡλικιωμένος; Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ καπετάν-Παυλῆς, ὁ καρῆσιος σκύλος, ὁ πωσ τὸν λέγουν τῆς πρώτης νεότης του οἱ φίλοι, οἱ καπετανέοι ποῦξεραν τὴν ἀξίωσύνη του καὶ τὴν πεποιθῆοί του στὸν ἑαυτὸ του.

Κι' αὐτὸ τὸ Νικουρέϊκο κρατοῦσε ἀλύγιστη καὶ τὴν Ξένη. Μποροῦσε κανένας ν' ἀρηθῆ πὼς ἦταν κι' αὐτὴ παιδί τοῦ πατέρα της; Σ' ὅλες τίς δυσκολίες τοῦ σχολεῖου, στὸς ἔκνευρισμοὺς τῆς δουλειᾶς δὲν τῶθαζε κάτω. Κι' ἦταν πολλές οἱ φορὲς πὺ τὰ παιδιά τῆς ἔδιναν στὰ νεῦρα. Τὰ ἀιώνια παράπονα καὶ κλάματα τῶν παιδιῶν, σ' αὐτὴν τὴν ἀμαθῆ ἀπὸ δουλειᾶ, τῆς φαινόντουσαν νάιναι βουνό. Οἱ ἀτέλειωτες ἐκέϊνες παιδικὲς φωνὲς κι' ἀπαιτήσεις:

—Δεσποινίς, ὁ Τάκης μὲ χτύπησε! Δεσποινίς, ἡ Καίτη μοῦ πήρε τὸ βιβλίο! "Ε-χασα τὸ μολύβι, Κυρία! Δεσποινίς, δόσε μου αὐτὸ πὺ κρατᾶς. Δεσποινίς, βγάλε μου τὴν ποδιά. Κουάπωσε τὸ μανίκι μου!..

Κι' ὅλα αὐτὰ εἶχε τὸ κουράγιο νὰ τὰ παραβλέπῃ μπροστὰ στὸ δικὸ της σκοπὸ. Καὶ μολὺς ἔμεινε εὐκαρῆ ἔκανε παρέα μὲ τὸν ἑαυτὸ της κι' ἀφηνόταν ἐλεύθερα στὶς σκέψεις της καὶ στὰ ὄνειρά της.

Τὸ μυαλό της ταξείδευε ἐκεῖ κάτω στὸ νησί. Τὸ γλυκὸ της νησί, πὺ ἡ φαντασία τ' ὠραιοποιῶσε καὶ πῆκανε νὰ τὴν τραβᾶ ὀλοένα κοντὰ του. Μὲσ' στὴ νοσταλγία ἦταν πολὺ πιὸ ὠραῖο ἀπ' ὅ,τι τὸ γνῶρισε

στὰ πλούσια χρόνια τῆς ἀρχοντομαθημένης ζωῆς της. Ταξείδευε συχνά, στὰ ὄνειρά της, μὲ τίς φρεσκοδαμμένες πρωτοτάξειδες γολέτες τοῦ νηιοῦ της, κι' ἀκούγε τοὺς θαλασσοδαρμένους, μὲ τὰ γελαστὰ πρόσωπα, μούτσους τοῦ πατέρα της, νὰ τῆς λένε παράξενες ἱστορίες γιὰ τίς γοργόνες, τὰ δελφίνα, τὰ θαλασσιὰ πετοῦμενα καὶ τοὺς ἀστερισμοὺς. "Ἐσκυβε στὸν ἑαυτὸ της, αὐτὴ ἡ περήφανη ψυχὴ κι' εὔρισκε μὲσα της τὸ κουράγιο γιὰ τὰ ἐνάντια τῆς ζωῆς.

Καμμιά φορὰ ὅταν τῆς κοβόνταν τὰ γόνατα καὶ λύγιζε τὸ κορμὶ ἀπ' τὴ μοναξιά, τὴ μόνωσι καὶ τὴν μιξέρια, τότε οὔτε καὶ στὴ Δήμητρα ἔδειχνε πὸ τί γινόταν μὲσα της. Δὲν τὰ κατάφερνε βέβαια ὅλως διόλου νὰ κρυφτῆ, γιὰτὶ ἡ ἀγάπη ποῦχε γι' αὐτὴν αὐτὸ τὸ καλὸ κορίτσι τάνωθε ὅλα, μὰ τῆς ἔλεγε δυο-τρία λόγια μονάχα, κάτι ἄκρες-μέσες. Πρὸς τί ἄλλωστε νὰ λῆη καὶ πολλὰ, μιά πὺ ὅ,τι θὰ τῆς ἔλεγε ἡ Δήμητρα, γιὰ παρηγορία της, δὲν θὰ τὰ παραδεχόταν. Τὴν ἤξερε καλά τὴ φίλη της ἡ Ξένη. Καὶ δὲν σοῦ λέω πὼς δὲν ἦταν βέβαια τὸ πιὸ ἐμπιστὸ τῆς πρόσωπο ἡ Δήμητρα, ὅτερα ἀπ' τὸν πατέρα, μὰ εἶχε κάθε μιά τους τὸ δικὸ της κόσμο. "Ἄλλος ἀνθρώπος ὁ ἕνας, ἄλλος ὁ ἄλλος.

"Ἡ Δήμητρα ἦταν ἕνα πονάμυχο ἀπλὸ κορίτσι, γεμάτο καλωσύνη καὶ πίστι, χωρίς ὄνειρα, πὺ ἤξερε νὰ ὑποφέρῃ καὶ νὰ μὴν ἔχῃ πολλές ἀξιώσεις ἀπ' τὴ ζωῆ. Μὲ τὴν ἀξίωσύνη της βέβαια καὶ τὴν ὑπομνὴ πῆτυχε γιὰ καλά. Σιγά-σιγά κατάφερε νὰ καλοσπουδάσῃ καὶ σήμερα εἶναι τελειόφοιτος τῆς νομικῆς, ἐνῶ αὐτὴ εἶναι μιά δασκάλα. "Ὅχι μόνου πὺ σπουδᾶσε χωρὶς μὲσα, μὰ καὶ συντηρεῖ μόνη της, δουλεύοντας, καὶ τὴν μάννα της καὶ τὴν θειά της στὸ νησί. Αὐτὸ ἦταν μεγάλο πρᾶγμα. Γιὰ ὅλα της ἦταν ἀξιοζήλευτη ἡ Δήμητρα, μὰ ὑπομονετικιά καθὼς ἦταν, ὅ,τι καὶ νὰ τῆς λάχαινε ἔλεγε: «Δόξα σοι ὁ Θεός».

Εἰ Αὐτὸ δὲν μπορούσε νὰ τὸ κρατήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸ της ἡ Ξένη. Τῆς φαινόνταν σάν νὰ τὴν ὑποτιμοῦσε. Αὐτὴ πὺ ἔζησε ὅλα της τὰ χρόνια μὲσα σὲ πλοῦτητα καὶ μεγαλεία, δὲν μπορούσε νὰ περιορίσῃ σ' ὅ,τι θὰ τῆς ἔστειλε ὁ Θεός. Δὲν ἦταν γιὰ τὸ σκορὶ της μιά τέτοια στάσι στὴ ζωῆ. "Ἐπρεπε ἀλλοίωτικα αὐτὴ νὰ φερθῆ, νὰ ἀντιδράσῃ. "Ἐνοιῶθε νὰ κρατᾶ ἡ ἴδια τίς τύχες τῆς ζωῆς της. Κι' ἔσφιγγε τὴν καρδιά της, ὅταν ἡ Δήμητρα τῆς ἔλεγε γιὰ ὑπομνὴ, γιὰ ἔγκαρτέρησι, γιὰ ἐμπιστοσύνη στὸ Θεό. "Ἀπόφευγε κάτι τέτοια πὺ μὲ στοργὴ καὶ διάκρισι τῆς συχνοφιθούριζε καμμιά φορὰ ἢ φιλενάδα της. Τῆς ἔρχόταν νὰ βάλῃ τίς φωνὲς. Καὶ θὰ ἔκανε ἕνα τέτοιο, ἂν δὲν θὰ στενωχωροῦσε τὴ Δήμητρα πὺ τὴν ἀγαποῦσε κι' ἦταν γι' αὐτὴν ἕνας θησαυρός.

Γενικά γιὰ τὴν ζωὴ εἶχε ἄλλες ἰδέες ἢ Ξένη κι' ὅ,τι τὴν ἔβγαζε ἀπὸ τὴν δικὴ της ρότα δὲν τ' ἀνεχόταν. Αὐτὴ ζοῦσε μόνον μὲ τὴν ἰδέα τοῦ γυρισμοῦ τοῦ πατέρα της. Δὲν ἤθελε τίποτε ἄλλο νὰ ξέρη, ἐκτὸς πὼς μὲ τὰ πλοῦτριά της ἀπὸ τὰ ξένα θὰ φέρη, θὰ ξαναγυρίσουν ξανά στὴν παλιὰ τους ζωὴ. Τόχε πάρει βέβαια ἀπόφασι, πὼς τώρα, ὡς που νὰ περάσῃ ἡ μπόρα, θὰ κἀνῃ μιὰ ἀναγκαστικὴ ὑπομονή. Μὰ θὰ περάσῃ ὅπωςδήποτε ἢ μπόρα. Σήμερα εἶναι τὸ πέρασμα τῆς δύσκολης στιγμῆς. Χειρότερη καταδίξι ἀπ' τὴν ταρινὴ δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ. Γι' αὐτὸ κι' ἡ φιλία τῆς Δημητρας ἦταν τὸ ξεκούρασμα της. "Ἀνθρώπος ἦταν κι' ἤθελε νὰ βλέπῃ κι' ἕνα δικό της.

Κι' εἶχε τόσα καλὰ ἐπάνω της ἡ Δημητρα, πὺ δὲν τὴν πειράζαν αὐτὲς οἱ μικροῖδες πὺ εἶχε ἀπ' τὸ νησί καὶ πὺ τώρα στὸ οἰκοτροφεῖο τίς εἶχε φουντώσει. Ἀνεκτίμητη ἦταν γι' αὐτὴν ἡ καλὴ της παρὰ. Κάθε βδομάδα πὺ τὴν συναντοῦσε, σάν κάτι νάφευγε ἀπὸ πάνω της. Μόνον νὰ τὴν ἔβλεπε, ξεκουραζόταν. "Ἦξερε καλὰ πόσα χρωστοῦσε στὴν Δημητρα. Ἐδῶ τὸ σχολεῖο καὶ ἐκεῖ στὸ νησί γνώρισε πολλές κοπέλλες. Καμμιά τους δὲν ἔμοιαζε τὴν Δημητρα: "Ἦταν ἕνας ἄγγελος παρηγορίας σωστός γι' αὐτὴν. Καὶ τώρα πούταν καθισμένες στὸ παγκάκι τοῦ Κήπου καὶ τὴν ἔβλεπε λιγάκι στενοχωρημένη τὴν ὥρα ἐτοῦτη τοῦ δειλινοῦ, πέρασαν στὴ στιγμὴ ὅλα αὐτὰ ἀπ' τὸ νοῦ καὶ βάλθηκε νὰ διασκεδάσῃ τὴ φίλη της.

"Ἀρχισε νὰ τῆς λέῃ μιὰ ἱστορία ἐνὸς παιδιοῦ πὺ ἔνα μῆνα τώρα τόχουν στὸ Πρεθαντόριο. "Ἐλεγε αὐτὴ τὴν ἱστορία μ' ἕνα μπριό, πὺ ἔκανε ἐντύπωσι στὴν Δημητρα. "Ἦξερε πὼς ἡ φίλη της δὲν ἀγαποῦσε τὰ παιδιὰ. Τὰ θεωροῦσε πὼς γεννηθήκαν γιὰ νὰ τὴν βασανίζουν. Καὶ, παράξενο, σήμερα ὅλο ἐνθουσιασμούς καὶ μεγάλα λόγια εἶναι γιὰ τὴν Ἄννοῦλα. Γιὰ τὴν Ἄννα της, τὸ κοριτσάκι τῶν ἔξη χρόνων πὺ τόσο φαίνεται νὰ τὴν ἔξη συγκινηθεῖ. «Καλὸ σημάδι» σκέφτηκε ἡ Δημητρα, ν' ἀρχίσῃ ν' ἀγαπᾷ τὴν τὰ παιδιὰ ἢ λίγο σκληρόκαρδη Ξένη, πὺ ποτὲ δὲν νοιάστηκε γιὰ τὰ μικρὰ πλάσματάκια. Εὐκαιρία σήμερα πούνα ἐυδιάθετη, νὰ τῆς πῶ καὶ τὸ δυσάρεστο νῆο γιὰ τὴν «Ναυκρατοῦσα», τὸ καράβι τῆς «πανικυλαδικῆς». "Ὅλο ἄσχημα μοντάτα ἐρχονται τελευταῖα ἀπ' τὸ νησί. Σκεφτόταν ὅλα αὐτὰ καὶ φαίνονταν θλιμμένη ἡ Δημητρα.

"Ἡ Ξένη εἶχε πάρει φόρα κι' ἔλεγε τὴν ἱστορία τῆς Ἄννας:

—Εἶναι ἕνα τοσοδούτικο κοριτσάκι, λεπτοκαμωμένο καὶ μαυριδερό. "Ὅταν γελάει μαζεύει παράξενα τὰ χλωμά του χεῖλη καὶ εἶναι σάν νὰ σοῦ δείχνῃ τὰ δόντια του πὼς τᾶχει φρεσκοπλυμένα. Εἶναι πάν-

τα του σοβαρὸ καὶ πεντακάθαρο. Στὸ τραπέζι, στὴν ὥρα τῆς προσευχῆς εἶναι ἀπόλαυσι μὲ τὴν σοβαρότητα πὺ παίρνει. Σταυρώνει τὰ χέρια του σὲ μιὰ στάσι πὺ εἶναι χάριμα νὰ τὸ βλέπῃς. Μ' ὅ,τι καταπιάνεται τὸ βγάδι πέρα μοναχό του. Καὶ μὲ μιὰ σοβαρότητα σάν νᾶναι μεγάλος. Στὰ παιχνίδια του εἶναι ἥσυχος καὶ ἀπλό. Ποτὲ του δὲν μαλώνει μὲ τὰλλα παιδιὰ. Εἶναι πολὺ ευγενικό. "Ἐχει μιὰ διακριτικὴτητα, πὺ χαρὰ σ' ἐκείνους πὺ τ' ἀναθρέψαν. "Ἐρχεται νὰ σοῦ ζητήσῃ κάτι κι' αἶμα καταλάθῃ πὼς δὲν εἶσαι στὰ κέρια σου, σὲ κυττὰ στὰ μάτια καλὰ-καλὰ καὶ φεύγει μὲ τρόπο σιγά-σιγά χωρὶς νὰ μιλήσῃ. "Ὅταν πάλι κουβεντιάζεις μὲ κάποιον, δὲν σὲ διακόπτει, περιμένει νὰ τελειώσῃ ἢ νὰ τὸ προσέξῃς ἐοῦ, γιὰ νὰ σοῦ πῇ ἐκεῖνο πὺ θέλει. Πιὸ καλόβολο κι' εὐχάριστο παιδάκι δὲν ἔχω δῆ.

Τὸ πρόσεξα ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ. Τόφερ ἐκεῖ πάνω γιὰ πρώτη φορὰ ἡ θεὰ του—ἡ μητέρα του ἔχει πεθάνει ἀπὸ πολὺ καιρό. Ὁ πατέρας του εἶναι φυματικός κι' ἡ θεὰ του, ἡ ἀδελφὴ τοῦ πατέρα του, ἐργάζεται στὴν Τράπεζα—τὸ ἴδιο τὸ παιδάκι εἶναι ἀδενικό κι' εἶπε ὁ γιαιτρός νὰ τὸ θερμομετροῦμε καὶ νὰ τὸ προσέχουμε, ἰδίως τὸν πρώτο καιρό. Σ' ὅλη τὴν παιδιαστικὴ ἀποικία μας ἔδωκε κάτι καινούργιο μὲ τὸν ἐρχομό του. Ἐγὼ εἶμαι ξετρελλαμένη μαζί του. Μ' ἔχει μουρλάει μὲ τίς πρωτοτυπίες του. Νὰ δῆς τί μου κατάφερε. Πρῶτα-πρῶτα ἀρχισε, ὅταν εἴμαστε μαζί καὶ μακριὰ ἀπὸ τὰλλα παιδιὰ, καὶ μὲ φωνάζει «μαμά». "Ἦρθε καὶ μὲ βρῆκε μιὰ ἥσυχὴ ὥρα ἐνὸς πρωϊνοῦ, καὶ χωρὶς περιστροφῆς ἀπροκάλυπτα μοῦ ξεφούρνισε ἐτοῦτη τὴν ἰδιότροπη θέλησί της.

—Ξέρετε, ἐγὼ δὲν ἔχω ὅπως τὰλλα τὰ παιδάκια μαμά. Καὶ θέλω νάχω μιὰ μαμά. Ἐπειδὴ ἐσεῖς εἰσαστε καλὴ καὶ μ' ἀγαπάτε, θὰ σᾶς φωνάζω ἔτσι στὰ ψέμματα, στὰ κρυφὰ, «μαμά». Νὰ μὴν μοῦ πῆτε «ὄχι» δεσποινίς. Σὺμφωνοί; Πὼς εἶστε λοιπὸν, καλὴ μου μαμά;

Πῶς μοῦ πῆρε μὲ τοῦς πρόπους του αὐτὸ τὸ παιδί τὸν ἀέρα, οὔτε μπορῶ νὰ καταλάβω. Στὴν ἀρχὴ ἤθελα νὰ τοῦ βάλω τίς φωνές, ἀλλά δὲν βιάσαζε ἡ καρδιά μου, καὶ παραδέχθηκα νὰ μὲ φωνάζῃ, στὰ κρυφὰ, μαμά. Εἶναι σ' ὅλα του πρωτότυπο καὶ σπιρτόζο αὐτὸ τὸ παιδί.

"Ἀκουσε τώρα ἕνα ἄλλο πὺ θὰ σ' εὐχαριστήσῃ καὶ σένα. "Ἐνα κατόρθωμα τῆς κόρης μου πὺ οὔτε φαντάζεσαι πὼς μπορούσε νὰ γίνῃ μ' ἐμένα: Τίς προάλλες εἴχαμε ἕνα δυστόχημα στὸ σχολεῖο. Ἡ μικρὴ Ρέππα, ἕνα κοριτσάκι τῆς Γ' τοῦ Δημοτικῆ γλύστρησε ἀπὸ τὴν ταράτσα καὶ πῆρε τίς σκάλες κουτρουθάλια. Κατὰ κακὴ τῆς τύχῃ στὸ μέρος πούπεσε ἦταν σπασμέ-

να γυαλιά, πού μπήκανε στα κρεατάκια του. Καί γιάμισε ὁ τόπος ἀπὸ αἵματα. Ἡ διευθύντρια, καί τάλια κορίτσια τοῦ πρωτοπικιοῦ τάχαν χαμένα. Μὲ τὰ πολλὰ αἵματα ὄλοι φοβήθηκαν πολὺ. Τὰ παιδιὰ ἰδίως, καταπρόβαξαν. Ἔγινε μεγάλη ὄχλοβοή. Ἐγὼ σάν ψυχραιώτερη ἀνασκοιμώθηκα. Ἐθγάλα ἀπ' τὸ δέρμα τοῦ παιδιοῦ ὄσα γυαλιά μπόρεσα. Ἐδεσα μὲ γάζες μπαμπάκια κι' ἐπίδεσμος σφιχτὰ τὶς πληγές του. Σταμάτησα ἔτσι τὴν αἱμορραγία. Ἐθάλα τὸ παιδί σ' ἓνα αὐτοκίνητο καί τὸ πήγα γρήγορα στὸ νοσοκομεῖο, γιατί εἶχε χάσει πολὺ αἷμα. Ὅταν γύρισα κι' εἶπα πὼς εἶναι ἡ μικρὴ ἐκτὸς κινδύνου, ὄλων οἱ καρδιές ἤρθαν στὴ θέσι τους. Ἡ κυρία διευθύντρια, πού ὅλη τὴν ὥρα σκεφτόταν τὶς εὐθύνες, ἄρχισε νὰ ἀπακτὰ πάλι τὸ ροδοκόκκινό της χρώμα. Ὅλοι τοὺς ἦσαν ἐνθουσιασμένοι μαζί μου. Ἰδιαιτέρως ἡ Ἄννα, ἦταν κι' ὑπερήφανη γιὰ τὴν μοιά της. Μοῦ τῆσε κατακάθαρα. «Ἀπ' ὄλες τὶς κυρίες δασκάλες ἐσὺ κυρία-μαμά ἔκανες ὅτι πρέπει καί σώθηκε ἡ Κατινίτσα. Μὰ μοῦπε ὅμως πὼς κι' αὐτὴ ὅλη τὴν ὥρα ἔκανε τὴν προσευχὴ τὴν ἀρωγίαν ὁ Θεὸς τοὺς γιατροὺς νὰ γίνῃ καλὰ ἡ καὶ μὲν ἡ Κατινίτσα. Μοῦ τόνισε μάλιστα πὼς ἀπὸ σήμερα δὲν πρέπει νὰ τὴν ξεχνᾶμε στὴν προσευχὴ μας. Γέλασα μὲ τὴν ἀθωότητά της καί τὴν ἔθαλα νὰ παίξῃ μὲ τάλια παιδιὰ. Τὸ μεσημέρι ὅμως τῆς ἴδιας μέρας, κατὰ τὸ σунηθειό μου, εἶχα ξαπλώσει κάτω ἀπ' ἓνα ἀπόμερο δενδράκι, πού ἀπὸ καιρὸ τώρα τῶρα διαλέξει γιὰ τὶς ἡσυχες ὄρες μου. Κρατοῦσα μάλιστα στὰ χέρια μου τὸ βιβλίον πού μοῦδξες δώσει, ἀνοικτὸ χωρὶς νὰ διαβάξω-ρέμβασα κελὴν τὴν ὥρα καί τὸ μυαλό μου πετοῦσε. Ὅτε βρισκόμουν στὴν Ἀττικὴ, ταξίδευα κάτω ἐκεῖ στὸ νησί. Εἶχα πιάσει κι' ὄλας κουβεντούλες στὸ μῶλο μὲ τὰ γλαροπούλια μας κι' ἔκανα μοναχικούς περιπάτους στὸ Κάστρο —Νὰ σου λοιπὸν ἡ Ἄννοῦλα καί μοῦ τραβᾷ τὸ μανίκι. Καθόταν ἀμύλητη δίπλα μου ἀπὸ πολλὴ ὥρα. Τῶχε σκάσει ἡ καλὴ σου ἀπ' τὸ κρεθβατάκι της, καί χωρὶς νὰ τὴν πάρῃ κανεὶς εἰδησι, στὰ κρυφά, ἦρθε νὰ μὲ βρῇ. Μοῦ ἀνεκοίωσε πὼς μ' ἤθελε γιὰ νὰ κάνουμε μαζί προσευχὴ γιὰ τὴν Κατινίτσα. Στὸ σπῆτι τους, εἶπε μ' ἐπίσημη σοβαρότητα, σὲ τέτοιες φασαρίες, σάν τὴν σημερινή, μαζευόντουσαν ὄλοι στὴ σάλα καί κάνουν μαζί προσευχὴ γιὰ νὰ βάλῃ ὁ Θεὸς τὸ χέρι του καί νὰ λιγοστῆμῃ τὸ κακὸ. Ἐτσι λοιπὸν, ὅπως ἔκανε μὲ τὴν θεία της καί τοὺς ἄλλους, ἔπρεπε νὰ γίνῃ καί μὲ τὴν μαμά της σήμερα, μιά πού ἡ Κατινίτσα ἔπαθε τὸ κακὸ.

—Μὰ παιδί μου, τῆς εἶπα, ἐγὼ δὲν ξέρω προσευχές, ὅπως ξέρει, ἡ θεία σου!

—Δὲν γίνεταί νὰ μὴν ξέρης, μαμασκούλα.

Μὲ κύτταξε μ' ἀπορία καί τὰ παιχνιδιάρικα μάτια της στηλωθήκαν ἀκίνητα ἀπάνω μου.—Ἄ! ἔκανε στὸ τέλος. Δὲν πειράζει πού δὲν ξέρεις. Δὲν εἶναι τίποτε. Νά, θὰ λές, μαμά ὅ,τι λέω ἐγώ. Ἄφησε τὸ βιβλίον σου ἐκεῖ χάμω. Τώρα γονάτισε λίγο. Ἄν θέλῃς, σταύρωσε καί τὰ χέρια.

Καί χωρὶς νὰ περιμένῃ νὰ δῇ τί θὰ κάνω, σταύρωσε ἐκεῖνο τὰ χερᾶκια του, ἔκλεισε τὰ μάτια κι' ἔγυρε λίγο τὸ κεφαλάκι του στὸ στήθος. Ἄχ! Δημητρά μου νόμιζες πὼς ἦταν ζωγραφιά. Ὑστερα μὲ ἀπλὰ λογάκια καί πάντα μὲ τὰ ματάκια του κλειστά, ἄρχισε νὰ παρακαλῇ τὸν Θεοῦλη νὰ κἀνῃ γρήγορα καλὰ τὴν Κατινίτσα. Ἐγὼ γιὰ μιά στιγμὴ ἀνατρίχιασα. Ἡμουν ἀπροσετοίμαστη γιὰ τούτη τὴν σκηνή. Δὲν ἤξερα τί νὰ κάνω. Χωρὶς καλὰ-καλὰ νὰ σκεφθῶ ἀρχισα νὰ φελλίζω τὶς πρώτες παιδικές φρασούλες πού ἔλεγε τὸ στοματάκι της. Στὴν προσευχούλα της δὲν ξέχασε νὰ παρακαλέσῃ καί γιὰ τὸν ἀρρωστο πατεροῦλη της, τὴν θείτσα της, κι' ὄλο τὸν κόσμον. Μόλις τέλειωσε τὴν ἀρπαξὰ στὴν ἀγκαλιά μου κι' ἀρχισα νὰ τρέχω μαζί της χωρὶς νὰ ξέρω γιατί. Νά, Δημητρά μου, τί μοῦ κάνει αὐτὴ ἡ Ἄννοῦλα. Εἶναι νὰ μὴν ἀγαπᾷ ἓνα τέτοιο ἀγγελουδί; Ὅλο ἀπρόοπτα ἔχω μ' αὐτὸ τὸ παιδί. Δὲν ξέρω πὼς νὰ φερθῶ μαζί του. Ἄμα δὲν ἔκανα μαζί της προσευχὴ, νόμιζα πὼς θὰ σκότωνε τὴν ψυχούλα της. Νά λοιπὸν πού ἡ Ἄννα μ' ἔκανε ἀναγκαστικά νὰ προσευχηθῶ μαζί της.

—Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ νὰ τὸ κἀνης καί μὲ τὴ θέλησί σου, πεισματάρικα μου, εἶπε γελαστά καί μὲ τρυφερότητα ἡ Δημητρά.

—Δὲν βαριέσαι. Ἡξέρα πὼς κάτι τέτοιο θὰ μὸβλεγες ἐσὺ. Δὲν μοῦ λές, ἔχεις κανένα νεὸ ἀπὸ κάτω, ἀπ' τὸ νησί;

—Ναί, κάτι ἔμαθα, καί εἶμαι λίγο στενοχωρημένη: Λένε πὼς τὸ φορηγὸ τοῦ καπετάν Μυρτήρη ἡ «Ναυκρατοῦσα» βρῆκε σὲ ξέρα.

—Μ' αὐτὸ πούχε μπαρκάρει ὁ θεῖος σου ὁ Νίκος;

—Ναί! μὰ φαίνεται πὼς ὁ θεῖος σώθηκε. Ὁ Θεὸς ἔθαλε τὸ χέρι του καί κανένα ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους δὲν πήρε ὁ Χάρος. Τρεῖς ναῦτες μόνον πληγωθῆκαν κι' ἓνας ὁ λοστρόμος, τέσσερις.

—Πάλι καλὰ. Μὰ πᾶσι τὸ καράβι. Δὲν πειράζει ὅμως. Οἱ Μυρτήρηδες ἔχουν κι' ἄλλο ἓνα. Πολλοὶ φτωγῆνανε τελευταία ἀπὸ τοὺς παραβοκῆρηδες. Ἐτσι δὲν εἶναι Δημητρά;

Τὴν τελευταία φράσι τὴν εἶπε μ' ἓνα πικρὸ χαμόγελο, ποῦκλεισε τὴ συζήτησι αὐτῆς τῆς Τετάρτης. Σηκωθῆκαν ἀπ' τὸ παγκάκι. Κάναν μιά βόλτα μαζί. Κι' ὕστερα ἀπὸ λίγο χωριστῆκαν. Ἡ μιά πήρε τ' αὐτοκίνητο γιὰ τὸ ἐξοχικό της προάστειο κι'

ή άλλη πεζή τράβηξε τόν δρόμο της γιά τὸ οἰκοτροφεῖο.

*

Τὴν ἄλλη Τετάρτη ἡ Ξένη δὲν κατέβηκε στὴν Ἀθήνα. Εἶχε εἰδοποιήσει πὼς ἦταν ἀδιάθετη. Γι' αὐτὸ ἀνέβηκε ἡ Δήμητρα νὰ τὴν συναντήσει ἐκείνη στὸ Πρεσβυτάριο. Στὸ αὐτοκίνητο εἶχε καθίσει δίπλα σὲ μιὰ κοπέλλα, ποὺ τὴν συναντοῦσε συχνὰ στὴν ἐκκλησία. Χαιρετίστηκαν τυπικά, σὰν γνώριμες ἀπὸ τὴν φύσιονομία μονάχα. Ἄλλ' ἔτυχε κι' οἱ δύο τους νὰ κατεβοῦν στὴν προτελευταία στάσι καὶ νὰ πάρουν τὸν ἴδιο δρόμο. Χωρὶς νὰ ξέρουν, πηγαίνουν στὸ ἴδιο μέρος, καὶ περπατώντας σχεδὸν πλάι πλάι ἀρχισαν τὴν συζήτησι. Ἀπὸ τὴν κουβέντα ἔμαθε ἡ Δήμητρα πὼς ἡ κοπέλλα λεγόταν Δνὶς Λυκούρη, ἐργαζόταν στὴν Τράπεζα, κι' ἦταν ἡ θεία τῆς Ἀννούλας. Καὶ καταχάρηκε ποὺ γνώρισε ἐκείνη τὴν κοπέλλα, ποὺ ἔδινε στ' ἀνήψι της μιὰ τέτοια ἀνατροφή. Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἀννούλας ποὺ τῆς εἶχε πῆ ἡ Ξένη, εἶχε ἀρκετὰ καταλάβει γιὰ τὴν θεία της. Κι' ἡ ἴδια ἡ Δνὶς Λυκούρη χάρηκε μὲ τὴν γνωριμία τῆς Δήμητρας. Καὶ ἔτσι εὐχάριστα συζητώντας φθάσαν ἐξουράσασα στὸ Πρεσβυτάριο. Στὴν ἀλλή του χωρίστηκαν. Ἡ θεία τοῦ παιδιοῦ πήγε νὰ βρῆ τὴν Ἀννα, κι' ἡ Δήμητρα τὴν Ξένη στὸ κτίριο τοῦ προσωπικοῦ. Οἱ δύο κοπέλλες εἶπαν νὰ συναντηθοῦν ἀργότερα. Ἦθελε ἡ Δήμητρα νὰ γνωρίσει αὐτὸ τὸ τοσοδούταικο χαριτωμένο παιδί.

Ἡ Ξένη δὲν εἶχε τίποτα σπουδαῖο. Πρὶν ἀπὸ τρεῖς μέρες εἶχε ἕνα πυρετὸ καὶ γιὰ νὰ μὴν ἀρρωστήσει γιὰ καλὰ δὲν εἶχε κατεβῆ στὴν Ἀθήνα. Ἀμέσως μάλιστα, μόλις ἦλθε ἡ φίλη της, τὴν πήρε καὶ κάναν περίπατο στὸ δάσος. Καθὼς περνοῦσαν ἀνάμεσα στὰ πρῶτα ὀψηλόκορμα πεύκα, ἔνοιωσε ἡ Δήμητρα πὼς ἡ φίλη της εἶχε κάτι τὸ δύσθυμο. Δὲν ἦταν ὅπως τὴν ἄλλη Τετάρτη. Κάποια ἀνησυχία τὴν ἔτρωγε. Φαινόταν πὼς κάτι βρασιάνει τὴν ἀγέρωχη Ξένη. Ἐδειχναν οἱ τρόποι της πὼς ἦταν συλλογισμένη αὐτὴ ποὺ ποτὲ τ' ἀνάποδα δὲν σκεφτόταν. «Μήπως ἡ ἱστορία τῆς «Ναυκρατούσας» τὴν εἶχε βάλει σὲ συλλογὴ γιὰ τὸν πατέρα της;» εἶπε μέσα της ἡ Δήμητρα. Κάτι τέτοιο μποροῦσε νὰ συμβαίη. Δὲν ἦταν δυνατό γιὰ σήμερα νὰ κρυφθῆ ἡ Ξένη. Γιὰ μιὰ στιγμή τῆς ξέφυγε μιὰ σκέψι ποὺ ἔδειξε τὴν βαρειά της ψυχῆ. «Ἄν γιὰ ἕνα λόγο, εἶπε, ὁ πατέρας της ἔχανε τὰ ὄσα εἶχε μαζέψει καὶ γύριζε μὲ κουνάμενα χέρια, ἡ ζωὴ της θάταν μαρτύριο». Ἀρχίζει καὶ κουραζόταν μὲ τὴν ζωὴ τοῦ σχολείου. Τὴν πείραξε ἡ μονοτονία κι' ἡ μοναξιά. Ὅλα κυλοῦσαν μονότονα ἐκεῖ μέσα. Τὰ ἴδια παιδιά, τὰ ἴδια πεύκα, οἱ ἴδιες δασκάλες, οἱ ἴδιες γκρίνιες

καὶ παρατηρήσεις τῆς διευθύντριας. Τίποτα τὸ καινούργιο. Ὅλα κυλοῦν ἐδῶ ἀκεφα, βαριεστημένα. Χωρὶς ψυχὴ ξεψυχοῦν οἱ μέρες, γιὰ νὰ φέρουν στὴ θέσι τους ἄλλες, κι' αὐτὲς νάσαι πάλι δίχως ζωὴ, χωρὶς καμμιὰ εὐχαρίστησι. Κι' ἔτσι θάρθουν κι' ἄλλες ἄτονες μέρες, καὶ βδομάδες καὶ μῆνες. Καὶ ἄχαρα θὰ κυλήσῃ ὁ χρόνος. Ἀφόρητη τοῦ σχολείου ἡ μονοτονία. Ἄχ! πότε νάρθῃ ὁ πατέρας νὰ μὲ πάρῃ ἀπὸ ἐδῶ, εἶπε καὶ τῆς ξέφυγε ἄθελα ἕνας βαρὺς ἀναστεναγμὸς.

Τὴν μελαγχολία ἐτούτη τὴν διέκοψε ἡ συνάντησι μὲ τὴν Ἀννα καὶ τὴν θεία της ποὺ ἐρχόντουσαν πρὸς τὸ μέρος τους. Καὶ τί δὲν ἔκανε αὐτὸ τὸ παιδί. Πράγματι χαριτωμένο μικράκι. Ὅσα γλυκὰ τῆς εἶχε φέρε ἡ θείσα τάχε μοιράσει στὰ παιδιὰ κι' ἔδειχνε μὲ σκέρταο τὶς ἀδειες σακκουλες στὴ δασκάλα της. Εἶχε ὁμως φυλάξει μιὰ σακκουλίτσα καραμέλλες γιὰ τὴν Ξένη καὶ τῆς ἔδειχνε πὼς τὶς εἶχε κρυμμένες στὴν ποδιά της.

—Εἶναι γιὰ σένα μα... καὶ κόμπιασε μπροστὰ μας νὰ ἀποτελειώσῃ τὴ φράσι.

—Ἐρέτε, λέγει τότες ἡ Ξένη, ἡ ἀνηψιά σας, Δνὶς Λυκούρη, μὲ φωνάζει στὰ ἀστεία μαμά.

—Μοῦ τάπε ὄλα, δεσποινίς. Χρειάζεται τὸ καύμένο, στοργιῆ. Ἀπὸ καιρὸ ἔχει στερηθῆ τὴν μαννόλα του. Γιὰ ὅ,τι κάνετε γιὰ τὴν Ἀννα, πλοῦσια νὰ εὐλογηθῆτε. Σκέπτομαι μόνο ποὺ θὰ σὰς κουράξῃ, καλὴ μου δεσποινίς.

—Μὰ τί λέτε. Ἡ Ἀννούλα εἶναι σωστὴ χαρὰ γιὰ μένα. Μακάρι ὄλα τὰ παιδιὰ νάταν σὰν τὴν κοροῦλα μου!

Καὶ μέσα σὲ τέτοιες φιλοφρονήσεις καὶ εὐχάριστες κουβέντες φθάσαν στὰ κτίρια τοῦ σχολείου. Ἡ Ξένη πήρε ὄλους στὸ δωμάτιό της γιὰ νὰ τοὺς περιποιηθῆ καὶ κάτι νὰ τοὺς φιλέψῃ. Καὶ πέρασαν ὄλοι μαζὶ εὐχάριστα μιὰ δυὸ ὄρες. Ἡ Ἀννα ἦταν στὰ μέσα καὶ στὰ ἔξω. Ἡ Δήμητρα, καθὼς ἔθλιπε τὴν Ξένη νὰ γελᾷ μὲ τὴν μικρὴ καὶ νάσαι πρόσχαρη σ' ὄλους, διπλὰ εὐχαριστιόταν, γιὰ τὴν εἶχε ἀνησυχήσει ἡ πρωτὴν μελαγχολία τῆς φίλης της καὶ τὰ ὄσα ἄρησε νὰ τῆς ξεψύχουν στὸν περίπατό τους. Ἐτοιμαζόνταν νὰ φύγουνε πιά, ὅταν ἔφθασε λαχανιασμένη ἡ Λεονταρίδαινα ἡ κυρὰ Μαρουσιώ, πατριώτισσά τους ἀπ' τὸ νησί, ποὺ ὁ ἀνδρας της ἦτανε δεύτερος μηχανικός στὸ καράβι, ὅπου ἦταν πρῶτος πλοίαρχος ὁ καπετάν-Παυλῆς. Χωρὶς πολλὰς προεισαγωγὰς ἔβριε σὰν μπόμπα τὸ ἀσκημο μαντάτο: Τὸ καράβι βούλιαξε καὶ δὲν ξέρομε ἀν οἱ ἀνθρώποι σωθῆκαν. Κι' ἡ καυρὴν γυναικοῦλα ὄλαφιασμένη πήρε τὸ δρόμο ἀπ' τὴν Ἀθήνα κι' ἤρθε ἐδῶ πάνω μὴπως μάθῃ τίποτα περισσότερα ἀπ' τὴν κόρη τοῦ καπετάνου.

"Ετσι απροσδόκητα ή Ξένη έμαθε τὸ νέο. Γιά μιὰ στιγμή αὐτὸ τὸ ὑπερήφανο κυπαρίσσι λύγισε. Χλώμιασε καὶ έπεσε στὸ πάτωμα ξερή. "Εμεινε πολλή ὡρα ἀναίσθητη. "Αναγκαστήκανε νὰ φωνάξουν τὸ γιατρό. Εἶπε πὼς δὲν ἦταν τίποτα τὸ πολὺ σοβαρὸ καὶ πὼς θὰ συνέλθῃ. "Υστερα ἀπὸ ὡρα ἀνοιξε τὰ μάτια, καὶ καθὼς ἦταν ξεπλωμένη στὸ κρεβάτι της, ἀνήσυχα τὸ βλέμμα της ἀναζητοῦσε τὴν Δέμητρα. Κεῖνη τὴν στιγμή ἦ Δνίς Λυκούρη έσπρωξε τὴν "Αννα κοντὰ της. Χωρὶς νὰ πῆ τίποτα ἡ Ξένη, έσφιξε τὸ χεράκι τοῦ παιδιοῦ. "Η Δέμητρα ἦταν πάνω ἀπὸ τὸ προσκεφάλὸ της. "Ενα ἀναφυλλητὸ ἀκούστηκε ἀπὸ τὸ μέρος τῆς ἀλύγιστης κοπέλλας. Λυγμοὶ ὁ ένας πάνω στὸν ἄλλο, σάν κύματα μελετημασμένης θάλασσας ξεσπᾶσαν ἀκράτητοι.

—Μὴ κἀνης έτσι, Ξενοῦλα μου, ἐτόλμησε νὰ πῆ ἡ Δέμητρα. Κουράγιο. Γιά τὸ πλήρωμα δὲν ξερούμε τίποτα θετικὸ ἀκόμα. Μπορεῖ νὰ μὴν ἔχουν πάθει οἱ ἄνθρωποι. "Ο Νίκος Μαλέμης, τοῦ πρακτορείου, εἶπε πὼς λεπτομέρειες αὔριο θὰ μᾶς φέρῃ. Τηλεφώνησε τώρα στὸ γραφεῖο καὶ μοῦπανε πὼς γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ὑπάρχουν πολλές ἐλπίδες. Κάνε κουράγιο. "Ελα τώρα στὰ συγκαλά σου.

—"Ο πατέρας μου, Δέμητρα, ὁ γλυκὸς μου πατεροῦλης, ξεσπᾶσε μὲ λυγμοὺς ἡ Ξένη. Πάει γιὰ μένα ἡ μόνη ἐλπίδα. Τίποτα ἄλλο δὲν εἶχα στὸν κόσμο. "Ας εἶναι νὰ ζῆ καὶ τίποτε γιὰ μένα καλύτερο.

—Μὰ παιδί μου, ἠσαύχασε. Σάμπως τις προάλλες ἐγὼ δὲν σοῦπα γιὰ τὸ ναυάγιο τῆς «Ναυκρατούσας» κι' ἄλλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν σώθηκαν; Κάμε ὑπομονή. Αὔριο θὰ δῆς πὺ θὰ μάθουμε πὼς ὁ καπετάν-Παυλῆς ζῆ καὶ βασιλεύει. "Ο Θεὸς θάχει κάνει τὸ θέαμα τοῦ πάλι.

Στὸ ἀκουσμα τῆς τελευταίας φράσεως, ἡ "Αννα, πὺ δὴ τὴν ὡρα ἦταν ἀκίνητη καὶ ζαρωμένη, σάν νὰ ἔγυπνε. Πλησίασε πὺ κοντὰ τὴν δασκάλα της καὶ μ' ἀφέλεια, σάν νάχε μπροστὰ της τὴν κοῦκλα της, τῆς χᾶιδεψε τὰ μαλλιά καὶ μὲ τὴν παιδική της φωνὴ ἀκούστηκε νὰ λῆθ.

—"Ελα μονοῦλα, σάν πάμε στὸ δικὸ σου δεντράκι καὶ νὰ παρακαλέσουμε τὸν Θεὸ-λη γιὰ τὸν μπαμπά σου. Σήκω, νὰ πάμε νὰ κάνουμε προσευχοῦλα.

Γιά μιὰ στιγμή, σάν νὰ ξεπνοῦσε ἀπὸ ταραγμένο ὕπνο ἡ Ξένη, ἀπότομα τινάχτηκε ἀπ' τὸ κρεβάτι καὶ μὲ στοργὴ ἀγκά-

λιασε τὸ μικρὸ κεφαλάκι τῆς "Αννούλας.

"Η Δνίς Λυκούρη ἐγύρισε κι' εἶδε τὴν Δέμητρα. Τὸ βλέμμα της σάν νάλεγε πὼς θάταν καλὸ νὰ τις ἀφήνανε μόνες. Καὶ χωρὶς θόρυβο σιγά-σιγά, βρεθῆκαν κι' οἱ δυὸ ἔξω ἀπ' τὸ δωμάτιο. "Η Ξένη πῆρε τὴν "Αννοῦλα καὶ τραβήχτηκε στὸ πὺ ἀπόμερο μέρος τῆς κάμαρας, ἐκεῖ κάτω ἀπ' τὸ εἰκονοστάσι. Γονάτισε κρατῶντας σφικτὰ τὸ παιδί κι' ἄφησε τὸν περήφανο ἑαυτὸ της πλοῦσια κι' αὐθόρμητα νὰ ξεχυθῆ σὲ προσευχή.

Τί ἦτανε αὐτὸ γιὰ τὴν Ξένη, τὸ καταλάθανε ὕστερα ἀπὸ λίγο, μόλις τις φώναξε νὰ μπουνε καὶ πάλι. Εἶχε βρῆ τὴν αὐτοκυριαρχία της.

—Μόνον ὁ πατέρας νάχη σωθῆ, φώναξε θαρρετὰ. Δὲν θέλω τὰ πλοῦτη καὶ τὴ ζωὴ τῆ μεγάλη. Δέμητρα, μόνον ὁ πατέρας νὰ ζῆ. Δὲν θέλω τίποτα ἄλλο. Θὰ περνῶ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα φτωχικά, χωρὶς παράπονο, μόνον νὰ ζῆ ὁ πατέρας. Γιά ὅ,τι κι' ἄν μου συμβαίνει θὰ λέω ὅπως κι' ἐσύ, Δέμητρα, «Δόξα σοι ὁ Θεός». Θὰ ζῶ ἡσυχὰ κι' ἀπλᾶ ὅπως ἐσύ καὶ τᾶλλα κορίτσια τοῦ οἰκοτροφείου, χωρὶς ἐπιδείξεις καὶ φούμαρα. "Ας πάνε στὸ καλὸ τὰ φλουριά πὺ περίμενα, καὶ τὰ δνεῖρα ποῦκανα γιὰ τὴν πλοῦσια ζωὴ καὶ τὰ μεγαλεῖα. Δὲν θέλω τίποτα ἀπ' αὐτὰ. "Εξ αἰτίας μου τόσους μῆνες χαροπαλεύει στις θάλασσες ὁ πατέρας, καὶ τώρα ἴσως νάνα πιγιμένος. "Ας ἦταν νὰ ζῆ Θεέ μου! Νάνα καλὰ ὁ γλυκὸς πατεροῦλης. Κι' ἐγὼ ἡ κακοτράχαλη, ἡ φαντασμένη, ἡ παθιασμένη, θὰ γίνω ἄλλος ἄνθρωπος, τίποτα δὲν θὰ μὲ νοιάζῃ, οὔτε ἡ φτώχεια οὔτε ὁ πόνος. Θὰ δουλεύω ἐδῶ στὸ σχολεῖο γιὰ πάντα. Θὰ ζοῦμε φτωχὰ καὶ ταπεινὰ μαζὺ μὲ τὸν πατέρα. Θὰ ἀγαπῶ σάν τὴν "Αννα, δὴα τοῦ κόσμου τὰ παιδιὰ, καὶ δὲν θὰ βαρυγκομῶ γιὰ κανένα κόπο...

...Θεέ μου, τώρα πὺ μαλάκωσε ἡ καρδιά μου, κάνε τὸ θέαμα σου. Κάμε νὰ ζῆ ὁ πατέρας!...

Καὶ ἔτσι ἔγινε. "Ενα ἀναπάντεχο τηλεφώνημα, κατωμένο στὴν ὡρα τοῦ, ἀπ' τὸν Μαλέμη—ἄς εἶναι καλὰ τὸ καῦμένο τὸ παιδί πὺ ἀμέσως μόλις ἔμαθε τὴν καλή τὴν εἰδησι τηλεφώνησε—ἔλεγε πὼς «μεταξὺ τῶν δεκαεξ̄ διασωθέντων ἀνδρῶν» ἦταν κι' ὁ καπετάν-Παυλῆς ὁ Νίκουρας.

Η ΕΝ ΤΩ ΑΤΟΜΩ ΤΗΣ ΥΛΗΣ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΣ

Ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν ὁπαδῶν τοῦ ὕλισμου, καθ' ὃν τὸ πᾶν ἐν τῇ γενέσει τῶν ὄντων διέπει ἢ τυφλῇ τύχῃ, ἐδέχθη θανάσιμον πλήγμα ὑπὸ τῶν νέων ἐρευνῶν, αἵτινες παρουσιάζονται διαπιστοῦσαι τὴν σκοπιμότητα κυριαρχοῦσαν ἐν τῷ σύμπαντι, ἀπὸ τοῦ μεγίστου μέχρι τοῦ ἐλαχίστου, καὶ τὴν διαφαινομένην πανταχοῦ ἐνότητα σκέψεως καὶ σκοποῦ, συνδέουσαν τὰ μέγιστα μετὰ τῶν ἐλαχίστων καὶ ἐκδηλουμένην καὶ ἐν τῇ συνθέσει καὶ συστάσει τῶν ἀπλουστάτων καὶ ἀπειροελαχίστων μονάδων τῆς ὕλης ἐξ ἴσου ὅσον καὶ εἰς τὰς μεγάλας τοῦ σύμπαντος μονάδας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρμονικῇ διαρθρώσει τοῦ σύμπαντος.

Πράγματι τὸ ἄτομον τῆς ὕλης, δεικνύει πολὺπλοκον σύνθεσιν καὶ ἀρμονικὴν ἰσορροπίαν τῶν ἐν αὐτῷ ὀφισταμένων ποικίλων δυνάμεων. Ὁ συνδυασμὸς δὲ καὶ ἡ ἀρμονικὴ ἰσορροπία τῶν δυνάμεων τούτων παρουσιάζει τὸ ἄτομον ὑπὸ τινὰ ἔποψιν ζῶντα τισι ὀργανισμόν, σύνθεσιν σκόπιμον, καθιστῶσαν αὐτὸ μικροκοσμὸν τινὰ, ἐμφανίζοντα πλείστα ἀναλογίας οὐ μόνον πρὸς τὴν θαυμαστὴν καὶ πολὺπλοκον σύστασιν τοῦ ζωϊκοῦ κυττάρου, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰ ἔτι τὰ ἡλιακὰ συστήματα τοῦ σύμπαντος. Αἱ ποσότητες ἐνεργείας, αἵτινες ἔχουσιν ἐναποθηκευθῆ εἰς ἐν ἑκάστον ἄτομον, εἶνε ἐπὶ τοσοῦτον τεράστιαι, ὡς γνωστόν, ὥστε, ἐὰν ἐξελύοντο ἀποτόμως, θὰ μετέβαλλον ἑκάστον ἀπὸ τὰ ἀπειροελάχιστα αὐτὰ τῆς ὕλης μερίδια εἰς κέντρον ἐκρήξεων βιαίων, πρὸ τῶν ὁποίων θὰ ἐξεμηδενίζοντο αἱ ἐκρήξεις τῶν πλέον ἰσχυρῶν δυναμιτῶν ἢ βομβῶν. Ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀπειροελαχίστων αὐτῶν μονάδων, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὰ φορτία τῆς ἐνεργείας, ἐκ τῶν ὁποίων εἶνε συνθεσθεμῶν ἑκάστον ἄτομον, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐκ τύχης προελθῶν, οὔτε εἶνε ποτε δυνατόν τὸσον κολοσσιαία δυνάμεις, τῶν ὁποίων ἡ ἐξαπόλυσις θὰ ἐδημιούργει καταστροφάς, νὰ δεσμευθῶσι τυχαίως καὶ κατὰ σύμπτωσιν ἐντὸς τοῦ ἀδιόρατου ἀτόμου τῆς ὕλης ἐν τοιαύτῃ ἀρμονικῇ ἰσορροπία, ὥστε μόνον δι' ἐκσφενδονίσεως μεγάλης ἐντάσεως καὶ ἰσχύος βλημάτων, μόλις καὶ μετὰ βίας καὶ ὑπὸ ἐιδικὰς ἄλλως συνθήκας νὰ ἀποσπῶμεν τμήματα μικρότερα τῶν ὁποίων τὸ σύνολον συναπαρτίζει τὸ ἄτομον.

ΗΛΙΟΙ ΚΑΙ ΑΤΟΜΑ

Πόσον δὲ σκόπιμος ἐμφανίζεται ἡ σύνθεσις τοῦ ἀτόμου ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἀναλογίας, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει πρὸς τὴν σύνθεσιν καὶ ἀρμονικὴν ἰσορροπίαν τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος. Ἐν ἐκάστῳ ἀτόμῳ ὑπάρχει κέντρον τι, ὃ πυρῆν, ὅστις ἀναλογεῖ πρὸς τὸν ἐν ἐκάστῳ ἡλιακῷ συστήματι κεντρικὸν ἥλιον. Πράγματι καὶ τὸ κέντρον τοῦτο τοῦ ὕλικου ἀτόμου εἶνε πολὺ ὀγκωδέστερον τῶν κατὰ τὴν περιφέρειαν ἀπειροελαχίστων μονάδων, τῶν ἠλεκτρονίων, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀπειροελάχισται αὗται μονάδες κινούνται περὶ τὸ κέντρον τῶν τοῦτο δίκην πλανητῶν περὶ τὸν ἔλκοντα αὐτοὺς ἥλιον. Καὶ εἶνε ἡ κίνησις αὐτῆς καμπυλόγραμμος κατὰ τροχιάς, αἵτινες ὑποτίθενται, ὅτι εἶνε ἐλλειπτικαί, ὅπως καὶ αἱ τῶν πλανητῶν. Εἶνε δὲ, ὡς γνωστόν, καὶ αἱ ἀποστάσεις, αἱ χωρίζουσι τὰ ἠλεκτρόνια ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ πυρῆνος, ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀποστάσεις τῶν πλανητῶν ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ ἡλίου. Κατὰ τὴν παρατήρησιν δὲ τοῦ Simpson (1) εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἀνευρίσκονται διαφοραὶ πρῶτον μὲν ἐν τῷ ὅτι τὰ ἠλεκτρόνια εἶνε ἰσομεγέθη καὶ τῆς αὐτῆς μάζης ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν τῷ ἡλιακῷ συστήματι πλανήτας, οἵτινες εἶνε διαφορῶν μεγεθῶν ἔπειτα δὲ καὶ κατὰ τὸ ὅτι τὰ ἠλεκτρόνια δύνανται νὰ πηδῶσιν ἀπὸ τῆς μίαις τροχιάς εἰς τὴν ἄλλην, ἐνῶ οἱ πλανῆται ἀκολουθοῦσιν ἀπαρεγκλίτως τὰς ἐξ ἀρχῆς διαγραφείσας ὑπ' αὐτῶν τροχιάς. Παρὰ τὰς διαφοράς ὅμως ταύτας αἱ ὅμοιότητες καὶ ἀναλογίαι, αἱ διαπιστούμεναι μεταξὺ τῆς συνθέσεως τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς συνθέσεως οὐροῦ ἢ ποτε ἡλιακοῦ συστήματος, εἶνε ὑπεραρκεταὶ ν' ἀποδείξωσιν, ὅτι ἐν τῷ σύμπαντι τὸ βασικὸν σχέδιον τῆς συνθέσεως καὶ κατασκευῆς εἶνε αὐστηρῶς τὸ αὐτὸ τόσον ἐν τῇ συνθέσει τοῦ ἀπείρως μικροῦ, ὅποιον εἶνε τὸ ἄτομον τῆς ὕλης, ὅσον καὶ ἐν τῇ συνθέσει τοῦ ἀπείρως μεγάλου, ὅποιον εἶνε ἕν ἑκάστον τῶν ἡλιακῶν συστημάτων.

(1) James Young Simpson, Nature: Cosmic Human and Divine, 1929 σελ. 23-24.

Καὶ μόνον θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐπαναλάβῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοὺς λόγους τοῦ Παύλου: «ἀστὴρ ἀστέρως διαφέρει ἐν δόξῃ». Τὰ άτομα τοῦτέστι τῆς ὕλης διαφέρουσι μὲν ἀπὸ τὰ ἠλιακὰ συστήματα τοῦ σύμπαντος ἐν δόξῃ μεγέθους καὶ λαμπρότητος καὶ χρώματος καὶ ποσοτήτων ἐναποθηκευμένης ἐνεργείας, κατὰ βάθος ὁμοῦς εἶνε καὶ ταῦτα καὶ ἐκεῖνα ὁμοῖαι συνθέσεις καὶ κατασκευαί. Ἐπὶ πλέον ἢ δύναμις, ἢ ὁποῖα κινεῖ τὰ ηλεκτρόνια εἰς τὰς ἑλλειπτικὰς τροχιάς των γύρωθεν τῶν πυρῆνων τῶν ἀτόμων, εἶνε κατ' οὐσίαν ἢ αὐτὴ πρὸς ἐκείνην, ἥτις κινεῖ τοὺς πλανήτας γύρωθεν τοῦ ἡλίου καὶ μεταδίδει τὸ φῶς καὶ τὴν θερμότητα ἀπὸ τοῦ ἡλίου εἰς τὴν γῆν μας (*).

Ἄλλὰ καὶ αἱ διαφοραὶ, αἵτινες διακρίνουσι τὴν σύνθεσιν τοῦ ὕλικου ἀτόμου ἀπὸ τῆς συνθέσεως τοῦ ἠλιακοῦ συστήματος ἐπιμαρτυροῦσιν ἔτι μάλλον τὴν σκοπιμότητα, ἥτις κυριαρχεῖ ἐπὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀτόμου, καὶ ἀνατρέπουσι ριζικώτερον τὴν ἐκδοχὴν τοῦ ὕλιστικοῦ ἀτομοῦ, κατὰ τὴν ὁποῖαν τὰ άτομα τῆς ὕλης δὲν διαφέρουσιν ἀλλήλων, ἀλλ' ὁμοῖα πρὸς ἀλλήλα συγκρούονται μεταξὺ των ἐξ αἰτίας τῆς πτώσεως των εἰς τὸ κενόν, ἐκ τῆς ἐντεῦθεν δὲ προερχομένης ἀναταραξέως τούτων συντελοῦνται αἱ ποικίλαι συνθέσεις αὐτῶν.

ΔΙΑΦΟΡΑΙ ΚΑΙ ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ

Πράγματι ἐκτὸς τῶν σημειωθειῶν ἀνωτέρω κατὰ τὸν Simpson διαφορῶν θὰ ἠδύνατο καὶ ἄλλαι τινές νὰ καθορισθῶσιν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐμφαίνεται, ὅτι τὰ άτομα τῆς ὕλης ταξιθετοῦνται εἰς διαφορα εἶδη, ἕκαστον τῶν ὁποίων προσορίζει τὰ διακριτικὰ αὐτοῦ γνωρίσματα καὶ τὴν προσιδιάζουσαν εἰς αὐτὸ εἰδικὴν οὐσίαν, ὅπως ἀκρίβῶς καὶ ἐν τῷ ζωϊκῷ ἢ φυτικῷ κόσμῳ τὰ εἶδη περιφράσσονται ἐντὸς ὀρίων ἀκαταλύτων καὶ ἀπαραιτήτων. Τῷ ὄντι ἐνῶ ἐν ἐκάστῳ ἠλιακῷ συστήματι ὁ ἥλιος ἔλκει πρὸς ἑαυτὸν ἀδιακρίτως πάντας τοὺς πλανήτας καὶ τοὺς ἀστεροειδεῖς, χωρὶς ν' ἀπώθῃ οὐδὲν τούτων, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔλκονται ἀμοιβαίως, ἐν τῷ μικροκόσμῳ τοῦ ὕλικου ἀτόμου συμβαίνει διάφορόν τι. Αἱ ἀπειροελάχιστοι μονάδες, ἐκ τῶν ὁποίων συντίθενται τὰ άτομα τῆς ὕλης δὲν ἔλκονται ἀδιακρίτως, ἀλλὰ τὸ ποζιτρόνιον ἔλκει μόνον ἠλεκτρόνιον, οὐχὶ δὲ καὶ ποζιτρόνιον. Τούναντίον τὰ ποζιτρόνια ἀπώθουσι ἀλλήλα, ὅπως καὶ τὰ ἠλεκτρόνια ἀπώθουσι τὸ ἐν τὸ ἄλλο. Πυ-

ρῆνες ἀτόμων ὠθοῦμενοι ἔξωθεν εἰς γειτνίασιν, ὅταν προσεγγίσωσιν ἀλλήλους πέραν ὀριαμένου τινὸς ὀρίου, ἀπώθουνται μετὰ βιαιότητος. Ἡλεκτρόνια ἀπὸ ἠλεκτρονίων, ποζιτρόνια ἀπὸ ποζιτρονίων, πυρῆνες ἀπὸ πυρῆνων ἀπώθουνται ἀπ' ἀλλήλων καὶ καθίσταται ἀδύνατος ἡ συνένωσις αὐτῶν.

Ἐπὶ πλέον ὁ ἥλιος ἔλκει πάντα τὰ πρὸς αὐτὸν γειτνιάζοντα σώματα. Ἐφ' ὅσον μάλιστα θ' ἀπορροφήσῃ τινὰ ἐξ αὐτῶν καὶ ὁ ὄγκος του ἐντεῦθεν αὐξηθῇ, ἡ ἔλξις του καθίσταται ἐντονωτέρα. Ὅσαδήποτε δὲ σώματα καὶ ἐάν ἀπορροφήσῃ, δὲν κορέννεται ποτέ. Δὲν συμβαίνει ὁμοῦς τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τῷ πυρῆνι τοῦ ἀτόμου. Ἡ ἔλξις τοῦ πυρῆνος τούτου κορέννεται ὑπὸ ὀρισμένου ἀριθμοῦ ἠλεκτρονίων καὶ ὅταν προσλάβῃ ἐν τῷ ἀτόμῳ αὐτοῦ τὸν ἀριθμὸν τούτων τῶν ἠλεκτρονίων, παύει πλέον ὁ πυρῆν νὰ ἔλκῃ πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἄλλα ἠλεκτρόνια. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος τῶν ἠλεκτρονίων ποικίλλει παρά τοις ἀτόμοις ἐκάστου στοιχείου τῆς ὕλης, εἰς τρόπον ὥστε ἄλλον ἀριθμὸν ἠλεκτρονίων ἀπαντῶμεν παρά τῷ ἀτόμῳ τοῦ ὕδρογόνου, ἕτερον παρά τῷ ἀτόμῳ τοῦ ἡλίου, ἄλλον παρά τῷ ἀτόμῳ τοῦ ραδίου κλπ. Εἰς τὴν διαφορὸν δὲ ταύτην οὐσίαν τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης ὀφείλεται καὶ ἡ διαφορὰ τῶν στοιχείων ἢ ἀπλῶν σωμάτων τῆς ὕλης, καθὼς καὶ αἱ εἰδικαὶ τάσεις τῶν διαφόρων ὕλικῶν οὐσιῶν, ὅπως καὶ ἡ ἀντίστασις, τὴν ὁποῖαν ἐκαστὴ κατ' εἰδικὸν τρόπον ἀντιτάσσει κατὰ τῆς διαίρεσεως ἢ διαλύσεως αὐτῆς, καθὼς καὶ κατὰ τῆς συνθέσεως αὐτῆς μετ' ἄλλης οὐσίας.

Πράγματι, ὡς ἤδη διεπιστώθη πειραματικῶς, ἄλλαι μὲν ὕλικαι οὐσίαι ἔχουσι ταύτην τὴν τάσιν, ἄλλαι δὲ ἄλλην. Ἐκάστη ἐκ τούτων ὑποστηρίζει τὴν ἀκεραιότητα καὶ οὕτως εἰπεῖν τὴν ἀτομικότητα αὐτῆς καὶ προσαρμύζεται καθ' ὀρισμένον καὶ ἴδιον τρόπον πρὸς τὰς ἐν τῇ φύσει μεταβολάς. Ἐξ ὡσαύτως ἐκάστη ὀρισμένον βεθμόν συνοχῆς καὶ ἐντὸς ὀρισμένου δι' ἐκάστην ὀρίων ἀνθίσταται κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῆς τρόπον κατὰ τῆς διαίρεσεως. Ἐπὶ πλέον ἐκάστη οὐσία διαλύεται ὑπὸ ὀρισμένου ὄρου καὶ κατὰ χημικοῦς ἢ φυσικοῦς παράγοντας προσιδιάζοντας πρὸς αὐτήν. Οὕτω ἴνα καὶ διὰ παραδειγμάτων ὁμιλήσωμεν, τὸ ἥλιον δὲν καίεται, ὅταν ὑπάρχῃ ὀξυγόνον, ἐνῶ ὅλως τούναντίον συμβαίνει εἰς τὸ ὕδρογονον. Τὸ ἀζωτον πάλιν δὲν διαλύει τὸ ἰωδιούχον ὕδρογονον, ἐνῶ ἡ χλωρίνη διαλύει αὐτό. Ἡ ἄσιν μάλιστα τῆς χλωρίνης νὰ ἐνοῦται μετὰ τοῦ ὕδρογόνου εἶνε ἐκτάκτως ἐκλεκτικὴ καὶ διακριτικὴ εἰς τρόπον ὥστε καθίσταται δι' αὐτῆς ἀπτή καὶ ἀποδεδειγμένη ἡ χημικὴ συγγένεια ἢ συνδέουσα πρὸς ἀλλήλους καὶ δια-

(2) Simpson ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 42.

κρίνουσα ἀπ' ἄλλων τούτους ἢ ἐκείνους τῶν τύπων τῶν οὐσιῶν⁽³⁾.

Ἄλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεταστοιχείωσει τῆς ὕλης δὲν κατέστη δυνατόν μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον νὰ συγχύσῃ τὰ ὄρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων περιφράσσεται οἰοεὶ ἀπαραθιάστως ἕκαστος τῶν τύπων τούτων τῶν ὀλικῶν στοιχείων. Μεταστοιχειοῦται ἐπὶ παραδείγματι τὸ ράδιον, ἀλλὰ τὸ στοιχεῖον, ὅπερ μετὰ τὴν ἐκπομπὴν τῆς ραδιενεργοῦ ἀκτινοβολίας ἀπομένει, εἶνε πάντοτε μόλυβδος. Ἡ μεταστοιχείωσις δηλαδὴ κινεῖται ἐντὸς ὀρισμένων γραμμῶν, αἵτινες καθίστῳσιν αὐτὴν σχετικὴν καὶ περιορισμένην. Ἀξιοσημείωτον δὲ τυγχάνει, ὅτι ἀφομοιωτικῇ μεταστοιχείωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὀρισμένον τι στοιχεῖον οἰοεὶ ἀπορροφᾷ καὶ ἀφομοιοῖ πρὸς ἑαυτὸ ἄλλο στοιχεῖον, δὲν ἐσημειώθη μέχρι τοῦδε.

ΠΑΝΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΝ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ

Οὕτω ἐξετάζοντες ὑπὸ τὰς διαφόρους πλευρὰς αὐτοῦ καὶ αὐτὸ τὸ ἀπειρολάχιστον ἄτομον τῆς ὕλης διακρίνομεν σαφῶς καὶ εὐκρινῶς σκοπιμότητα ἐν αὐτῷ. Εὐρίσκομεν ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ ἁρμονικὸν μικρόκοσμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀλληλεπιδροῦν ἀψοφητῆ κολοσσιαῖαι δυνάμεις. Ποῖος συνεκράτησε καὶ ἐχαλιναγάγησε καὶ ἐτακτοποίησε καὶ συνήρμοσε μετὰ τῆς σκοπιμότητος τὰς δυνάμεις ταύτας; Ποῖος ἐγκαθίδρυσε μεταξὺ αὐτῶν τὴν τῶσπν ἁρμονίαν, ὥστε νὰ μὴ καθίσταται οὐδ' αἰσθητὴ κἄν ἡ ὑπαρξίς τῶν δυνάμεων τούτων; Ἐάν πρὸς στιγμὴν ἐξαπελῳύοντο αἱ εἰς τὴν ὕλην μόλις λόφου τινὸς ἐγκρυσπτόμεναι δυνάμεις, θὰ ἐσημειοῦτο ἀναστάτῳσις καὶ συγκλονισμὸς καὶ ἀνατροπὴ, τῆς ὁποίας τὴν εἰκόνα δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ ἡ ἀνθρωπίνῃ διάνοια. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι τεράστια καὶ δυσεξαριθμητὰ ποσὰ ὕλης, διδεκατομμύρια ὄλα οὐρανίων σφαιρῶν καὶ σωμάτων, καὶ εἰς τὰ ὀλικά ἄτομα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σύγκειται ἡ ὕλη μιᾶς ἐκάστης τῶν σφαιρῶν τούτων εἶνε ἀποθηκευμένα τεράστια ποσότητες ἐνεργείας. Καὶ ὄλα διατηροῦνται ἐν ἁρμονίᾳ καὶ ἐν τάξει. Καὶ τὰ πάντα ἐκτυλίσσονται κανονικῶς καὶ σκοπικῶς. Καὶ εἶνε συνηρμοσμένα τὰ πάντα καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ πρὸς ἄλληλα μετὰ τῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας, ὥστε πανταχοῦ νὰ διακρίνεται τὸ αὐτὸ σχέδιον καὶ ἡ αὐ-

τὴ κεντρικὴ γραμμὴ. Ὡς ἄλλος τεράστιος ὄργανισμὸς ἐμφανιζόμενος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ σύμπαν ὀλόκληρον, παρουσιάζει τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα αὐτοῦ, τὰ διάφορα πλανητικὰ συστήματα, ὡς μέλη προκατηρητισμένα, ὅπως συναρθρωθῳσιν εἰς τὸν τεράστιον τοῦτον ὄργανισμὸν καὶ συναποτελέσωσι διὰ τῆς μετ' ἀλλήλων ἁρμονικῆς συνθέσεως τὸ σύνολον αὐτοῦ. Ἄλλὰ καὶ καθ' ὅσον προχωροῦμεν πρὸς τὰ κάτω καὶ φθάνομεν μέχρι τοῦ ἀπειροελάχιστου ὀλικῶ ἀτόμου, ἀνευρίσκομεν πάλιν τὸ αὐτὸ σχέδιον καὶ τὴν αὐτὴν κατασκευὴν. Καὶ τὰ ἀπειροελάχιστα ταῦτα τμήματα τοῦ ὀλικῶ κόσμου, τὰ ἄτομα τῆς ὕλης, παρουσιάζονται ἀνάλογα πρὸς τὰ πλανητικὰ συστήματα, οἰοεὶ καὶ ταῦτα μέλη προκατηρητισμένα, ὅπως συνθέσωσι τὸν ἁρμονικὸν τοῦτον καὶ γιγάντιον ὄργανισμὸν. Ἐπαναλαμβάνεται δηλαδὴ καὶ ἐνταῦθα ὁ,τι καὶ εἰς πάντα ζῳντα ὄργανισμὸν, τοῦ ὁποῖου τὸ θαῦμα τῆς σκοπιμότητος καὶ τῆς καταπληκτικῆς συνθέσεως ἐπανευρίσκομεν καὶ εἰς ἐν ἕκαστον τῶν ἀπειραριθμῶν κυττάρων, οἵτινες τὸν συναποτελοῦν. Ἐκαστον τῶν μικρῶν τούτων καὶ διὰ μόνου τοῦ μικροσκοπίου διακρινόμενων σωμάτων ἀποτελεῖ ζῳντα καὶ αὐτοτελεῖ καὶ ἁρμονικὸν ὄργανισμὸν, ἐντασσόμενον θαυμασιῶς εἰς πολυπλοκώτερον καὶ θαυμασιώτερον σύνολον, ἵνα οὕτω ἐν τέλει ἀπαρτισθῇ ὁ ὄλος ὄργανισμὸς. Ἄλλὰ καὶ ὁ οὕτω ἀπαρτιζόμενος ὄργανισμὸς ἐντάσσεται πάλιν εἰς ὀρισμένην ὀμάδα, ἵνα ἀποτελεσθοῦν οὕτω αἱ οἰκογένειαι καὶ αἱ κλάσεις καὶ ὀμοταξίαι καὶ τὰ βασίλεια.

Βεβαίως ἡ φιλοσοφικὴ προκατάληψις καὶ αἱ ἐξ ὀλιστικῶν προϋποθέσεων δημιουργούμεναι προλήψεις ἐμποδίζουν πολλοὺς εἰς τὸ ν' ἀντιληφθῳσι τὴν σκοπιμότητα ταύτην. Οἱ ἀπροκατάληπτοι ὅμως δὲν δυσκολεῳονται νὰ διακρίνωσι τὴν ἐνιαίαν γραμμὴν καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ σχεδίου, ἅτινα κρατοῦσι ἀπὸ τοῦ μεγίστου μέχρι αὐτοῦ τοῦ ἐλαχίστου ἐν τῇ κατασκευῇ, τῇ συνθέσει καὶ τῇ συναρθρωσει τοῦ σύμπαντος. Βλέπουσιν ἐν αὐτῷ ἀπὸ τοῦ μεγίστου μέχρι τοῦ ἐλαχίστου τὴν αὐτὴν σκέψιν κυριαρχοῦσαν, ἡ ὁποία προϋποθέτει ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Νοῦν πανσόφως ἀπὸ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν μέχρι τῶν γενικῶν γραμμῶν τοῦ συνόλου τὰ πάντα καθορίζοντα καὶ διὰ πανσοθενὸς χειρὸς τὰ πάντα εἰς τὸ σχέδιον αὐτοῦ καθυποτάσσοντα καὶ ὑπὸ ἁρμονίαν ἀδιατάρακτον χαλιναγωγοῦντα.

(3) Mc Williams, Cosmology, σελ. 192-193.

ΚΟΥΡΑΓΙΟ ΑΔΕΡΦΙΑ!

Χαρισμένο στους οικοδόμους
τῶ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ

Τὸν πύργο χτίζουμε ὅλοι ἀντάμια
καὶ στὸ Χριστὸ κάνουμε τάμια
κανένας μας νὰ μὴ σταθῆ,
ὄσπου ἢ δουλειά μας νὰ τελειώσῃ,
στὸ βράχο ὁ πύργος νὰ ριζώσῃ
κι' ἴσα μὲ τ' ἄστρα νὰ ὑψοθῆ.

"Ἄλλοι ἀγκωνάρια πελεζᾶνε,
κι' ἄλλοι τ' ἀσδέστι κουβαλᾶνε
καὶ φτιάνουνε πηλὸ ἀπ' τῆ γῆ.
Καθεὶς τὸν κόπο του θὰ βάλῃ,
κι' εἶναι μικροί, κι' εἶναι μεγάλοι,
κι' ἄλλοι μαστόροι, ἄλλοι πουργοί.

Χιλιάδες γύρω μας χαζεύουν,
ἄλλοι γελοῦν κι' ἄλλοι παινεύουν,
—εἴμαστε φρόνιμοι ἢ τρεῖλοί;
"Ἄν σταματήσουμε κι' ἂν ποῦμε:
δὲ θέλουμε ἄλλο ἢ δὲ μπορούμε,
ἄλλοι σ' ἐμᾶς καὶ τρισαλλοί!

Δὲ ζοῦμ' ἐμεῖς μέσα στὸ ψέμα
καὶ στὴν ἀπάτη τῶν δνεύρων.
Μέσα μας τρέχει ἡρώων αἷμα.
Εἴμαστε ἀπόγονοι μαρτύρων!
Μέσα στοὺς τάφους τῶν ἀνθίζει
ἡ πίστις ἐντὶ πού μᾶς φλογίζει.

Λαμπάδες στὸ Χριστὸ οἱ ζωές τους.
Γύρω μας σύννεφο οἱ ψυχές τους.
Κι' ἔτσι ἀπαλὰ πού μᾶς ἀγγίζουν,
τὸ θεῖο παλμό τους μεταγγίζουν
ὡς μέσα στὰ καταβάθια μας
καὶ φλόγα ἀνάβουν στὴν καρδιά μας.

Χτίστες κι' ἐμεῖς καθὼς ἐκεῖνοι,
θέμε τὸν κόσμο νέος νὰ γίνῃ.
Κι' ὅλο πασκίζουμε ν' ἀνοίξουν
καινούργιοι δρόμοι στὸν καιρὸ μας.
Οἱ ἄπιστοι τὰ δόντια ἄς τρίξουν:
Εἰν' ὁ Χριστὸς μας στὸ πλευρό μας!

Παιδιά! Ὁ Χριστὸς εἶναι μαζί μας
καὶ χτίζει πάντα καὶ θὰ χτίζῃ.
Ἐκεῖνος εἶναι πού γεμίζει
χαρὰ καὶ φῶς τὴν ὑπαρξί μας,
καὶ πλούσια δύναμι μᾶς δίνει,
ὄσπου ὁ σκοπὸς ἔργο νὰ γίνῃ.

Τὸν πύργο χτίζουμε ὅλοι ἀντάμια.
Κουράγιο ἀδέρφια γιὰ τὸ τάμια
ποῦχομε κάμει στὸ Χριστὸ.
"Ὅλοι μὲ κέφι ἄς ἐργαστοῦμε
καὶ μὲ χαρὰ ἄς ἀγωνιστοῦμε
γιὰ νὰ τὸ κάνουμε σωστό.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Απόψεις

ΘΕΑΤΡΙΚΑ

Στις διάφορες ούρες που έξω από τα καταστήματα πρώτης ανάγκης έδημιούργησε ή τωρινή ανώμαλη περίσταση, προστέθηκε τώρα τελευταία και μια ιδιόρρυθμη ούρα, έξω από τα ταμεία των αθηναϊκών θεάτρων. Πράγμα που φανερώνει, ακόμα και στο μη θεατρόφιλο κοινό, πως πολλές κόσμος συχναζει στο θέατρο. Στην διαπίστωση όμως του φαινομένου δεν κρύβεται τίποτα το ανεμνήνευτο, όταν συλλογιστή κανέναν, πως στην περίοδο αυτή διπλασιάστηκε ο πληθυσμός της πρωτεύουσας και με τις συγκοινωνιακές δυσχέρειες που εμποδίζουν τις μετακινήσεις και την έξοδο προς τις έξοχες και τα προάστεια, το θέατρο, για το κοινό εκείνο που πάντα αγάπησε τα θεάματα, με το κλείσιμο μάλιστα των άλλων κάθε λογής ποικιλιών, απόμεινε ή μοναδική του διασκεδάσι. Κι' όταν λέμε ο κόσμος πηγαινει στο θέατρο, εννοούμε το θέατρο πρόζας, γιατί το επιθεωρησιακό περνάει σήμερα τις σκοτεινές του στιγμές κι' αγνοείται σχεδόν απ' το μεγάλο κοινό. Η τελευταία λεπτομέρεια δείχνει πως και στην ψυχραγαγία του ακόμα ο κόσμος, στην εποχή μας, ζητάει κάτι καλύτερο και ουσιαστικώτερο. Αυτή την τάση του κοινού για κάτι βαθύτερο έγκαιρα όσφράνθηκαν οι άνθρωποι του σοβαρού λεγομένου θεάτρου κι' έφρόντισαν να προσαρμωθούν σ' αυτή τη ζήτηση. Έτσι το ρεπερτόριο των αθηναϊκών θιάσων δυο χρόνια τώρα παρουσιάζεται φορτωμένο από έργα που, γι' αυτά άλλωστε υπήρχε μόνον ο χαρακτηρισμός «βαρύ έργο», κι' από δραματογράφους που τα δνόματά τους έχουν κάνει θόρυβο στο έξωτερικό και στον τόπο μας. Δεν υπάρχει θιάσος πρόζας από τους όκτώ, με το καλό, που παίζουν τώρα στην Αθήνα, που να μην έχη να επιδείξη μεγάλα όνόματα και βαρύγδουπα έργα.

Μια ματιά λοιπόν στα έργα, στα δνόματα και στην κίνηση του θεάτρου της τελευταίας διετίας, δεν θάταν άσκοπη από μέρους μας.

Παλιότερα στο ρεπερτόριο του θεάτρου μας είχε επικρατήσει ή συνήθεια, που ο

Φώτος Πολίτης στην πρώτη περίοδο του Έθνικού είχε καθιερώσει, να παρουσιάζονται στο ελληνικό κοινό, εκτός από τους αρχαίους τραγικούς και τους αξιολόγους νεοελληνας και έργα των καθιερωμένων ξένων συγγραφέων, για να να η μόρφωση του κοινού αυτού γενικώτερη και να χη μπροστά του και την αξιολογη ξένη κλασσική δραματογραφία. Με την τακτική αυτή του «Έθνικού» που την ακολουθήσαν, όσο τους ήταν δυνατό, κι' οι άλλοι θεατρικοί οργανισμοί, διδαχθήκανε στην αθηναϊκή σκηνη μεθοδικά και με κάποια τάξη. Σαίξπηρ, Ίψεν, Μολιέρος, Σώλλερ, Όστρόφκι, Νταουντίσι, Σόου, Ο Νήλ, Πιραντέλλο κλπ. Έδλετες δηλαδή καθαρά πως ή παρουσίαση των έργων του ξένου δραματολογίου ακολουθούσε μια τακτική, που, άσχετα προς τις προτιμήσεις και τα γούστα σκηνοθέτου και ήθοποιών, είχε κάποιο σκοπό καθωρισμένο. Ξεκινούσε απ' τις ελληνικές ανάγκες κι' αυτές πάσχιζε να θεραπεύση. Η έκλογη των έργων δεν ήταν αυθαίρετη και ιδιωματική υπόθεσις.

Την τελευταία όμως διετία, με την δημιουργία πολλών θιάσων με κάποια άρτια συγκρότηση, και το ντεμπιούταρισμα και την καθιέρωση πολλών σκηνοθετών που φέρνουν να τις ακόμα στην εργασία τους τις επιδράσεις της έξωελλαδικής αισθητικής τους μορφώσεως, έσπασε αυτή ή παράδοσι. Σήμερα βλέπουμε πως το ανέθισμα των έργων δεν ακολουθεί καμιά άρισμένη γραμμη. Είναι αποκλειστικά άτομική υπόθεσις των αισθητικών και ιδεολογικών πεποιθήσεων των σκηνοθετών, που προσπαθεί να εξυπηρετήσει τις αισθητικές ανάγκες μάλλον των ήθοποιών παρά τις ουσιαστικές ανάγκες του κοινού. Πολλές φορές ανεθάζονται έργα μόνο και μόνο έπειδη οι ρόλοι τους ταιριάζουν στα γνάρια των ήθοποιών που απαρτίζουν τους θιάσους. Καμιά προσπάθεια δεν καταβάλλεται, έστω και για τους τύπους, ή έκλογη του δραματολογίου να πλαισιώνεται στις βασικές γενικώτερες ανάγκες του λαού μας. Μια τέτοια αντιμετώπιση των θεατρικών μας πραγμάτων αποτελεί αυθαίρεσις που καμιά αισθητική θεωρία δεν μπορεί να την αντισταθμίση. Δεν μπορεί σαν δικαίωσι των απόψεών μας, των αισθητικών ή των άλλων, να προβληθη το ότι οι αβθουσες των θεάτρων είναι γεμάτες από κόσμο. Άλλοίμονο, αν κρινεται μ' αυτή την άποψη, που μάλλον την γνώμη του θεατρικού επιχειρηματία αντιπροσωπεύει, ή

ἀκμή τοῦ θεάτρου μας. Ἀλλοίμονο ἀν τὴ γνώμη αὐτῆ συμμεριστῆ καὶ μ' αὐτὴν συνταυτισθῆ κι' ὁ ἄνθρωπος πού, ἀπὸ τῆ θέσι του, πρέπει νὰ νοιάζεται γιὰ τὶς οὐσιαστικώτερες καὶ ὑγιέστερες ἐκδηλώσεις τοῦ πολιτισμοῦ μας.

*

Ὅλα αὐτὰ ἐσημειώθηκαν, γιὰ νὰ υπογραμμισθῆ πῶς, παρ' ὄλες αὐτὲς τὶς φαινομενικότητες ἀκμῆς, δὲν ἀποτελεῖ ἐλπιδοφόρο σημεῖο γιὰ τὸ θέατρο τῶν ἡμερῶν μας, τὸ γεγονός πῶς ὀλόκληρη ἡ τελευταία θεατρικὴ του διέττα χαρακτηριστικά ἔχει προσανατολισθῆ καὶ στρέφεται γύρω ἀπὸ τοὺς ἀστερισμοὺς τοῦ Ἴψεν καὶ τοῦ Ὀσκαρ Οὐάιλντ. Γύρω ἀπ' τὰ δύο αὐτὰ ὀνόματα πού δὲν τὰ διακρίνει μόνον αἰσθητικὴ καλλιέργεια καὶ ποιησι, παρά καὶ καθωρισμένη μὲ φανατισμὸ κοσμοθεωρία, πού τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν ἀνθρώπων πού κατοικοῦν σ' αὐτὸ τὸν τόπο δὲν τὴν σηκώνουν, ματαιοδόξα προβάλλει σὰν πεπραγμένο ἡ πίστι τῶν ἀνθρώπων τοῦ θεάτρου μας. Στὶς διαλέξεις, στὶς εἰσηγήσεις τὶς διαφωτιστικὲς στὸν τύπο καὶ στὰ προγράμματα τῶν θεάτρων, καταδύλλεται κάθε προσπίθαινα νὰ πεισθῆ τὸ ἑλληνικὸ κοινόν, πῶς οἱ συγγραφεῖς πού μὲ τὴν θεατρικὴ τους ὄντοτητα καὶ ἀφθαστὴ τεχνικὴ τους εἶναι τὸ πᾶν γιὰ τὸ θέατρό μας, εἶναι ὁ Ἴψεν καὶ ὁ Οὐάιλντ καὶ μόνον αὐτοί. Γιὰ τὸν Ἴψεν μάλιστα γίνονται στὴν Ἀθήνα φεστιβάλ, διαλέξεις, συστηματικὲς καὶ πολλαπλῆς ἐκδόσεις. Θόρυβος στὶς ἐφημερίδες, στὰ περιοδικά, ρεκλάμες πολυχρώμες στοὺς τοίχους, ἐνῶ ἀσφαλῶς οὔτε στὴν ἴδια τὴν πατρίδα τοῦ Νορβηγοῦ δραματογράφου δὲν θὰ γίνονται τέτοιες φέστες σήμερα σὲ καιροὺς πολεμικῶν γεγονότων. Φέτος, μέχρι τῆς στιγμῆς, ἔχουν ἀνεβασθῆ πέντε ἔργα τοῦ Ἴψεν. Ἐχουν δοθῆ τρεῖς διαλέξεις. Ἐχουν ἐκδοθῆ γνωστά κι' ἀγνωστά θεατρικὰ του ἔργα καὶ πολὺ μελάνι ἔχει χυθῆ στὶς στήλες τῶν περιοδικῶν καὶ τῶν ἐφημερίδων. Πέρσει παίχτηκαν ἄλλα τόσα ἔργα του, καὶ μάλιστα ἀπὸ τρεῖς διαφορετικοὺς θιάσους σχεδὸν ταυτόχρονα εἶχαν ἀνεβασθῆ τρία ἱψενικά ἔργα. Φέτος ἕνας ἀπὸ τοὺς θιάσους κωμωδίας γιὰ χάρι τοῦ Ἴψεν μεταβλήθηκε πρόχειρα καὶ εὐτράπελα σὲ δραματικόν, χαρακτηρίζοντας μὲ εὐχέρεια—στὸ τυπωμένον πρόγραμμα—τοὺς ἀλλοτρίους—ἕνα δράμα σὰν «κοινωνικὴ ἀτύρα».

Μὲ τὸν Οὐάιλντ ἔγιναν ὠραιότερα πράγματα. Ἀνακαλύφθηκε ὁ σοβαρὸς κ. Ἐρνέστος κι' ἔπρεπε ὀπωδήποτε νὰ ἐπιβληθῆ. Ἐπιλουτίστηκε πρόχειρα μὲ μερικὰ κομμάτια τοῦ Ντόριαν Γκριέυ καὶ ἀναγγέλλθηκε μὲ ἀξιώσεις καλλιτεχνικοῦ γεγονότος. Γιὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ του ἐπιβολὴ

ἔγινε ἐπιτραπέυσι γιὰ νὰ μεταφραστῶν, τῶν λογιῶν ἠθοποιοῦν, τῶν νὰ δώσουν, μιά διὰ μέρος πρῶν ἀπὸ τὴν παράστασι, τὶς διαφωτιστικὲς τους ἐπεξηγήσεις καὶ παρεκλήθησαν οἱ φίλοι κι' ὀπαδοὶ τοῦ ποιητοῦ στὴν Ἑλλάδα νὰ δημοσιεύσουν στὶς σελίδες κανενὸς φιλολογικοῦ περιοδικοῦ ὅ,τι ἀποσπάσματα μποροῦσαν ἀπὸ τὸ πιὸ ἀνοῦσιο βιβλίον τοῦ Ζίντ γιὰ τὶς ἀναμνήσεις του γύρω ἀπὸ τὸν Οὐάιλντ. Καὶ μ' ὅλα αὐτὰ ἐξοχίνεται πῶς οἱ ἰδέες πού ζήτησαν νὰ μᾶς κηρύξουν ὁ Οὐάιλντ καὶ ὁ Ἴψεν, ἰδέες πούταν πρωτοπορησιακὲς γιὰ τὴν ἐποχὴ τους κι' ἔχουν κάνει τόσο θόρυβο γύρω τους στὰ παλιότερα χρόνια, σήμερα εἶναι ὀλότελα ξεπερασμένες. Οἱ καθ' ὅλα ποιητικοὶ καὶ δραματικοὶ τύποι τοῦ Ἴψεν, σὰν ζωντανοὶ ἀνθρώποι δράσεις καὶ σὰν πολέμοι τῶν οἰκογενειακῶν θεσμῶν τοῦλάχιστον, φαίνονται στὶς ἡμέρας μας ἀσυγχρόνιστοι. Καὶ τοῦτο γιὰ τὶς χρόνια πού πέρασαν, ἀπὸ τότε πού γιὰ πρώτη φορὰ ἀνέθηκαν στὴ σκηνὴ τὰ ἱψενικά δράματα μέχρι τὶς ἡμέρας μας, ἡ ἀνθρωπότης εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ δῆ ὀλόκληρον τὸ χάος πού δημιουργήθηκε στὶς κοινωνίες μας (ἀπὸ τὶς θεωρίαι αὐτῆς). Τὸ ἀβγαλτὸ κορίτσι ἢ ἡ ἐξελιγμένη γυναικα πού σὸ ἔργο τοῦ Ἴψεν μὲ πάθος ἀγωνίζεται νὰ σπᾶσῃ τὰ δεσμά πού τὴν κρατοῦσαν σκιάβα στὸ σπίτι, στὰ χρόνια μας ἔζησε καὶ παραέζησε τὴν μεγάλῃ τῆς τούτῃ ἐλεύθερη ζωὴ καὶ γεύτικη ὄχι τὴν εὐτυχία, ὅπως δραματιζόταν ὁ Ἴψεν, παρά τὴν καταφρόνησι καὶ τὸ προμερώτερον γιὰ τὴν γυναικα στραπατσάρια. Αὐτὴ τὴν διαπίστωση τὴν βροντοφωνοῦν ὄλες οἱ ἐκδηλώσεις τῆς σύγχρονης ζωῆς, τῆς κριτικῆς καὶ τῆς τέχνης. Καί, ἐπὶ τέλους, τοὺς «Βρυκολάκες» τοῦ Νορβηγοῦ συγγραφέα τοῦ σῶζῃ πάντα ἢ ποιητοῦ του, μᾶ τὸ βρυκολάκισμα τῶν ἰδεῶν του ἀπὸ τοὺς ἑλλήνας θεατρικογράφους, μὲ τὴν τελευταία θεατρικὴ παραγωγὴ πού εἶδαμε, τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τὸ σῶσῃ. Οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Ἴψεν μ' ὄλο του τὸ κύρος μπορεῖ νὰ κινή τίποτε γιὰ τὸν χωρίς ποιησι συνεχιστῆς τῶν ἰδεῶν του στὴν Ἀθήνα. Αὐτὴ φαίνεται ἡ κοινὴ τύχη ὄλων τῶν ἀνερματιστῶν νοσηρῶν θεατρικῶν κατασκευασμάτων. Ἄν οἱ ἰδέαι τοῦ Ἴψεν δὲν ἦσαν ντυμέναι μὲ τὴν μεγάλῃ του ποιησι καὶ τὴν πρωτοφανῆ σὲ δημιουργία δραματικὴ του πνοή, δὲν θὰ γινότανε σήμερα συζήτησι γι' αὐτῆς, οὔτε καὶ τὸ ἔργο του θὰ παιζόταν, ὅπως παιζέται στὸ σημερινόν θέατρο. Χάρις στὴν ποιησι τοῦ Ἴψεν, ὁ χρόνος δὲν ἔχει παρασύρει στὴν ἀφάνεια τὸ ἔργο του, ὅπως ἀκριβῶς ἔγινε μ' ἄλλους συγγραφεῖς πού τὸ ἔργο τους χωρὶς νάχη τίς χάρες τοῦ ταλέντου τοῦ Ἴψεν, εἶχε μόνον τὶς ἰδέαι του. Γι' αὐτὸ ἡ μελέτη τῶν ἰδεῶν τοῦ Ἴψεν καὶ τῆς βιο-

φιλοσοφίας του είναι σήμερα περισσότερο υπόθεσι διαβάσματος σε ήσυχη βιβλιοθήκη παρά ανέβασματος στη σκηνή. Ο Ίψεν είναι μεγάλος ποιητής, μα δεν στέκει σάν κοινωνικός αναμορφωτής.

Τά παλιότερα χρόνια, για να γνωρίσουμε την ποίησι του Ίψεν, τὰ ἀθηναϊκά θέατρα ἀνέβασαν ἕνα διὸ ἔργα τοῦ Νορβηγικοῦ δραματοῦργοῦ καὶ ὁ Ίψεν ἔπαινε τὴν θέσι του δίπλα στοὺς ἄλλους ἀξιόλογους συγγραφεῖς τοῦ ξένου δραματολογίου. Μὰ ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ μέχρι τῆς ἱμενοποιίας τῶν ἡμερῶν μας ὑπάρχει ἀπόστασι σημαντική. Ἐδῶ μὲ τις σειρές παραστάσεων καὶ μὲ τὸ νὰ διδάξουν πᾶν ἄπὸ δέκα ἱφενικά κοινωνικά ἔργα, οἱ ἄνθρωποι τοῦ θεάτρου μας πήσαν, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε κ' οἱ ἴδιοι ἀσφαλῶς, θέσι προπαγανδιστοῦ τοῦ κοινωνικοῦ περιεχομένου τοῦ ἱφενικοῦ ἔργου.

*

Μ' αὐτὴ τους τὴν ἐξάλγη ἀγάπη πρὸς τὸν Ίψεν, τὸν Οὐάιλντ καὶ τοὺς κάθε εἶδους ἀρνητὲς καὶ δραματογράφους τῆς καθυστερημένης πιά διανόησης, φοβόμαστε μήπως οἱ ἄνθρωποι τοῦ θεάτρου μας, χωρὶς νάχουν κ' οἱ ἴδιοι ἴσως συνείδησι τῆς τακτικῆς τους, θέλουν στὸν τομέα τοῦ θεάτρου, πού σήμερα εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ ἀνοιχτὰ μπαλκόνια ἐκλαϊκώσεως ἰδεῶν, νὰ παίξουν τὸν ρόλο ποῦπαιξαν στὸν τόπο μας, τὰ παλιότερα χρόνια, οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἐπιστήμη. Φοβόμαστε μήπως τὴν θέσι τῆς πανεπιστημιακῆς ἔδρας, τις στήλες τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ καὶ τῆς μπροσούρας, ἔχει πάρει ἡ σκηνὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ θεάτρου. Ἴσως βέβαια μὰ τέτοια συμμαχία μὲ τὴν «ἀρνησι» νὰ μὴν εἶναι, λέμε, συνειδητὴ. Ἴσως οἱ ἐκδηλώσεις νὰναι διαφορετικὲς ἀπὸ τις προθέσεις. Μὰ ὅταν οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς κάνουν ζημίαι στὸν τόπο, στὴν σημερινὴ ἐποχὴ δὲν μποροῦν νὰ μὴν ἔχουν ἐπίδρασι στὴν οὐσιαστικὴν ὑπόστασι τοῦ θεάτρου μας.

Πρέπει δὲ νὰ τονισθῇ μὰ ἀλήθεια, πού δὲν δόθηκε ἀφορμὴ νὰ σημειωθῇ ποτὲ, πὼς τὸ ἑλληνικὸ θέατρο στὴν ἄλη του ἱστορία, ἀν ἐξαίρετους μερικὰ ἔργα πού μετριοῦνται στὰ δάχτυλα, ποτὲ του δὲν φιλοξένησε στὴ σκηνὴ τοῦ ἔργα μὲ χριστιανικὲς ἰδέες καὶ ἀγνόησε ὀλότελα τὸ πλοῦσιο χριστιανικὸ θέατρο τῆς Δύσης. Σήμερα πού στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ πολλοῦ παίζεται στὸ Παρίσι τόσο ζωηρὰ Κλωντέλ καὶ στὴν Ἀθήνα, στὸ Γαλλικὸ Ἴνστιτούτο, ἀναλύεται τὸ θεατρικὸ τοῦ ἔργου καὶ πού σ' ἄλη τὴν Εὐρώπη ἀπὸ τις στήλες τῶν σοβαρῶν περιοδικῶν συζητιέται ζωηρὰ τὸ θέατρο τοῦ μεγάλου χριστιανοῦ αὐτοῦ ποιητῆ, στὸν τόπο μας ὑπάρχει βαθύτατη ἀγνοια καὶ παραγνωρίσι. Οὔτε μπορεῖ νὰ ἐπικαλεσθῇ κανένας τὸ φετεινὸ ἀνέβασμα τῶν «Θαμπῶν

τζαμιῶν» γιὰ νὰ ἀντικρούση αὐτὴ μας τὴ γνώμη. Δὲν ξέρομε τί ἔκαμε νὰ ἀνεβασθοῦν τὰ «Θαμπὰ τζαμια». Ἴσως νὰβελαν νὰ παρουσιάσουν στὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ κ' ἕνα ἔργο μὲ θρησκευτικὴ ἀτμόσφαιρα πού νάναι ὁμῶς κομμένο καὶ στὰ χνάρια τῶν ἡθοποιῶν τοῦ θιάσου. Μὰ στίς προθέσεις τους αὐτὲς δὲν ἀνταποκρίθηκε τὸ ἔργο ἑνὸς συγγραφέα πού μὲ κάποια δολιότητα ἐκμεταλλεύεται τις ἐξωτερικότητας μόνο μίᾳ βαρεῖας θρησκευτικῆς ἀτμόσφαιρας γιὰ νὰ δημιουργήσῃ στὸ φόντο μίᾳς θρησκευτικῆς ἀλληγορίας πού σηκώνει πολὺ νερὸ, ἀνθρώπινους τύπους κάθε ἄλλο παρὰ μὲ χριστιανικὸ περιεχόμενο. Ξέρομε πὼς κ' αὐτὴ μας τὴ γνώμη δὲν θὰ συμφωνήσουν πολλοὶ πού εὐχάριστα εἶδαν τὸ ἔργο καὶ ὠφελήθηκαν ψυχικά ἀπ' αὐτὸ καὶ πού νομίζουν πὼς ἡ χριστιανικὴ πρόθεσι στάθηκε ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθῇ. Γιὰ τὸ μάτι πού μὲ κάποια συνέπεια καὶ ἐρευνητικότητα ἐξετάζει καὶ δὲν προσελκύεται ἀπὸ τις ἐξωτερικότητες τῶν φαινομένων, τὸ ἔργο αὐτὸ πρέπει νὰ καταταχθῇ στὰ θρησκευτικῆς φύσεως ἀντιχριστιανικά ἔργα. Ὑποῦλο, λόγῳ ἀκρίβως τῆς τέχνης του, μὲ τὴν ὅποια ἐνδέχεται νὰ ἐξαπατήσῃ, κάθε ἄλλο παρὰ ἐκπροσωπεῖ τὴν διαύγεια καὶ τὴν αἰσιοδοξία τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Ὁ τρόπος δὲ μὲ τὸν ὅποιο ἀνεβάστηκε τὸ ἔργο, ἔδειχνε πὼς δὲν ἀρκεῖ ἡ τέχνη τῶν ἡθοποιῶν πού, ἀκόμη κ' ὅταν παίζουν ἔργα μὲ βαρεῖα χωριάτικη σλαβικὴ ἀτμόσφαιρα, δὲν μποροῦν νὰ ξεχάσουν τοὺς τρόπους τῆς ἀτμόσφαιρας τοῦ σαλονιοῦ κ' ἐνοχλεῖ τὴν ἀποψι πὼς κάθε ἄλλο παρὰ θρησκευτικὴ ἀνάτασι καὶ χριστιανικὸς σκοπὸς ἐξυτηρήσαν τὰ «Θαμπὰ τζαμια». Ὁ κόσμος, βέβαια, προσελκυσμένος ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη ἐξωτερικὴ ἀτμόσφαιρα ἐγέμισε τὴν αἴθουσα τοῦ θεάτρου, πράγμα πού ἀνάγκασε καὶ τὸν γειτονικὸ θεατρικὸ συναγωνισμό νὰ ἐπιταχύνῃ τὸ ἀνέβασμα τοῦ δευτέρου μὲ θρησκευτικὴ ἀτμόσφαιρα ἔργου πού εἴχαμε φέτος. Καθαρώτερο στίς προθέσεις καὶ στίς πηγές του, μὰ κάπως ξένο καὶ ψυχρὸ στὴν νοοτροπία τοῦ λαοῦ μας, δὲν στάθηκε ἱκανὸ μὰζὶ μὲ τὸ προηγούμενο νὰ ἀποτελέσῃ οὔτε τὴν παράφωνη νότα στὸ τόσο ἀσυγχρόνιστο προσκίημα τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου τῆς τελευταίας διετίας γύρω ἀπὸ τὸν Ίψεν καὶ τὸν Οὐάιλντ.

Δὲν ξέρομε τελικὰ ἀν αὐτὴ ἡ ἱμενολατρεῖα ἢ Οὐαλδομανία θὰ ὠφελήσῃ ἢ θὰ βλάψῃ τὸ ἄμεσο μέλλον κ' αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸ θέατρο. Φοβόμαστε πὼς θὰ συμβῇ τὸ δεύτερο. Ἐπειτα, δὲν ξέρομε τί γίνεται αὔριο μ' ἕνα κοινὸ, πού στίς σημερινὲς συνθήκες τῆς κοσμοπολιτικῆς σκηνῆς Ἀθήνα, κατάφερε νὰ κλεισθῇ 4-5 θιάσους ἐπιθεωρήσεων πού οἱ ἡθοποιοὶ τους σήμε-

ρα δὲν ἔχουν οὔτε τὴν δυνατότητα ἀνασυγκροτήσεως τῶν θιάσων των, λόγῳ τοῦ γενικοῦ μπουκοταρίσματος τοῦ κοινοῦ, ἀντὶ τὴν ἴδια στάσι τήρησι καὶ γιὰ τὸ θέατρο πρόξας, πού δὲν μιλάει στὴν ψυχὴ του μετὶ τίς ἐξεζητημένες Ουαϊλδικές τροφοδοσίες του.

Μιά τέτοια κρίσι δὲν θά σταθῆ μόνο στὸ οἰκονομικὸ ἐπίπεδο, παρὰ θάναι βαθύτερη καὶ οὐσιαστικώτερη καὶ ἴσως παρυσώρη γιὰ πολλὰ χρόνια πίσω τὸ ἑλληνικὸ θέατρο. Παντοῦ σήμερα, στὴ σκηνὴ καὶ στὶς ἐφημερίδες, οἱ ἄνθρωποι τοῦ θεάτρου μας, κολακεύονται πὼς κάνουν «ὑψηλὴ τέχνη» με ἀξιώσεις πνευματικῶν ταγῶν. Σκεφθῆτε τί θά γίνῃ ἀν' οἱ ἴδιοι αὐριο γιὰ νὰ ζήσουν μεταδληθούσιν—ἔτσι θά γίνῃ στὴν οὐσία—σὲ κείνους πού θά ἀναλαμβάνουν νὰ διασκεδάσουν τὸν κόσμον πού θά συχνάζῃ στὰ θέατρα γιὰ νὰ κἀνῃ «χάξι», ὅπως παλιότερα ἔλεγε χαρακτηριστικὰ ὁ Ζαμπέλιος. Τότε πάντε θά ὄνειρα, πάνε κι' οἱ κόποι. Πρέπει νὰ πάρουμε εἰδῆσι πὼς δὲν εἶναι στὸ χέρι μας νὰ κάνουμε δῆθεν τέχνη ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ ἀποτελέσματα. Πρέπει νὰ ξέρωμε πὼς ζοῦμε στὴν Ἑλλάδα κι' ἀνάμεσα στὸν ἑλληνικὸ λαό, πού τὸν παλμό τῆς πνευματικῆς του ζωῆς, τὴν νοσηρότητα του καὶ τίς γενικώτερες ἀπαιτήσεις του γιὰ τὴν πνευματικὴ παραγωγή δὲν μπορούμε ν' ἀγνοήσουμε.

T. ΠΑΡ.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΓΑΛΛΙΔΕΣ

*Ἀξιότιμη κύριε Διευθυντά,

*Ἦταν πραγματικὰ ἀναγκαῖο καὶ ἐπίκαιρο τὸ τελευταῖο ἄρθρον τῶν «Ἀκτίνων» σχετικὰ μετὶ τὴν πνευματικὴν θέσιν τῆς συγχρόνου Γαλλίδος διανοουμένης.

Πρέπει ἐπὶ τέλους νὰ μάθωμε ὅτι ἡ Γαλλία δὲν εἶναι πλέον ἡ χώρα τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως πού μᾶς στέλνει τὰ περίφημα φρούτα τῆς ἀρνήσεως καὶ τοῦ ἐκφυλισμοῦ (κατὰ τὴν γνωστὴν δικαιολογίαν: αὐτὰ συμβαίνουν καὶ εἰς Παρισίους), ἀλλὰ πὼς καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, ὅπως καὶ ἀπὸ παντοῦ, μᾶς ἔρχονται τὰ ἐπιδοφορὰ μηνύματα γιὰ μὴ πνευματικὴ ἀνῆσι, γιὰ μὴ ὑπεροχὴ ἀναδημιουργικὴ κίνησι μετὶ πρωτοεργίας τοῦ ἀναστήματος ἑνὸς Κλωντέλ, ἑνὸς Μωριάκ κλπ.

*Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ὁ περισσότερος μορφωμένος κόσμος ὄχι μόνον ἀγνοοῦσε ἀλλ' οὔτε κἀν ὑποπτεύετο τὴν ὑπαρξίν χριστιανῶν λογοτεχνῶν. Γιὰ τοῦτο τὰ δυνατὰ καὶ μελετημένα ἄρθρα τῶν συνεργατῶν τῶν «Ἀκτίνων» πού ἐξεκαθάρισαν τὰ πράγματα καὶ διεφώτισαν τὸ ἀναγνωστικὸν των κοινόν, ὡς πρὸς τὴν

στάσιν ὀρισμένων ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους πνευματικοὺς ἡγέτας τῆς συγχρόνου Γαλλικῆς διανοήσεως, ἦσαν κατ' ἐξοχὴν ἐπιτυχητὸς ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον των, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα καὶ τὴν ἐπίτησιν πού εἶχαν εἰς τοὺς ἀναγνώστας των.

*Ἐχρηιάζετο ὅμως καὶ τὸ τόσο προσεκτικὰ καὶ μετὶ τόση πλατεῖα ἔκτασι γραμμένο ἄρθρον τῶν τελευταίων «Ἀκτίνων», γιὰ νὰ μᾶς γνωρίσῃ καὶ τὴν θαυμασίαν γυναικειαν ἐπίδοσιν στὸν ὄρατον αὐτὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπικράτησιν καὶ διάδοσιν τῆς Ἀληθείας.

Θά παρακαλέσω νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ ἡ ἀξιότιμος συντάκτις τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ, νὰ προσθέσω καὶ μίαν ἄλλην φωτεινὴν μορφήν τῆς Γαλλικῆς πνευματικῆς κινήσεως τὴν ὅποιαν, ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν φωτισμένων ἐργατῶν τοῦ λόγου καὶ τοῦ περιορισμένου χώρου ἑνὸς ἄρθρου μᾶλλον πληροφορικοῦ, ἠναγκάσθῃ νὰ παραλείψῃ. Πρόκειται γιὰ τὴν γνωστὴν γαλλίδα πεζογράφου Madeleine Chasles, τὴν φλογερὴ αὐτὴ ψυχὴ, τὴν γεμάτην ἀπὸ τὴν ἀκτινοβόλον λάμπριν τοῦ θείου φωτός. Τὰ ἔργα τῆς πού διαπνέονται ἀπὸ μίαν ποιητικὴν πνοὴ καὶ μοιάζουν σὰν πεζοτράγουδα εἶναι ἀγαπητὰ στὸ γαλλικὸ κοινὸ καὶ ἕνα ἀπὸ αὐτὰ ἔχει βραβευθῆ ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν.

Θά ἦταν εὐτύχημα, ἐάν ὑπῆρχε γιὰ τοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστας μίση μετάφρασις τῶν ἔργων τῆς καὶ ἰδιωτέρως τοῦ τελευταίου βιβλίου τῆς «La joie par la Bible». Ἀπὸ κάθε σελίδα τοῦ θαυματοῦ αὐτοῦ βιβλίου ξεπηδάει σὰν χεῖμαρρος ἡ πνευματικὴ χαρὰ πού γαλβανίζει τὴν ὑπαρξίν τῆς, ἡ ἁρμονία μιᾶς καρδιάς εἰρηνικῆς καὶ χαρούμενης, πού προσπαθεῖ νὰ στάσῃ τὰ δεσμὰ τῶν συντρόφων τῆς μέσα σ' αὐτὴ τὴ φυλακὴ πού εἶναι ὁ κόσμος μας, ὁ πονεμένος κόσμος μας.

Μετὰ δύναμι καὶ διεξοδικότητα μᾶς παρουσιάζει τὴν χαρὰ νὰ ξεχειλίῃ ἀπὸ κάθε γραμμῆ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὴν ὑπερόσμια χαρὰ, τὴν εἰρήνην «τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν» καὶ μᾶς ὀδηγεῖ μέσα ἀπὸ τοὺς ἀνθισμένους πνευματικοὺς λειμῶνας πρὸς τὴν ἀστείρευτη Πηγὴ τῆς χαρᾶς.

Μετὰ ὑφος σπάνιον καὶ εὐγένεια καθυπὸ γυναικειᾶ, μᾶς δειχνεῖ πῶς δυνάμι καὶ πῶς ποιεῖ θεσάυους εἰρήνης κροβεται μέσα σὲ μίαν φλογερὴ καὶ χωρὶς σύννεφα πίστι, σ' αὐτὴ τὴν πίστι πού τόσο ἐναγῶνια ποθοῦσε νὰ ἀποκτήσῃ ὁ Ἑρνεστος Ψυχάρης πρὸ τῆς τελείας μεταστροφῆς του, καὶ πού τόσο ὄρασι τὴν ζωγραφίζει εἰς τὸ περίφημον «Ταξεῖδι τοῦ Ἑκατοντάρχου».

*Ἀληθινὰ αὐτὸ τὸ βιβλίον ἀξίζει νὰ διαβασθῇ καὶ νὰ γαρισθῇ μεταφρασμένο στὸ ἑλληνικὸ ἀναγνωστικὸ κοινόν, πού πραγματικὰ διψᾷ γιὰ τέτοιον εἶδους βιβλία καὶ πού θά τοῦ ἔκανε τὴν πῖθ ἐνθουσιώδη ὑποδοχῆ.

*Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου τὸ βιβλίον αὐτὸ μᾶς κἀνει νὰ νοιώσωμε βαθειὰ τὴν πνευματικὴν σῦρα πού ἀρχίζει νὰ θωπεύῃ ἀνάλαφρα τίς καρδιὰς

προωποῦντες μιὰ λαμπρὴ καὶ καρποφόρα ἀπόδοσι.

Μὲ λαχτάρα κι' ἀγωνία μαζί περιμένουμε τὴν εὐλογημένη μέρα πού ἡ ζωογόνος αὐτὴ πνευματικὴ πνοὴ θὰ πνεύσει καὶ στὸν τόπο μας, σαράνοντας τίς προκαταλήψεις καὶ χαρίζοντάς μας πνευματικὲς ἐργατρίες σὰν τὴν Madeleine de Chasles καὶ ἔργα σὰν τὸ «Joie par la Bible».

Μὲ ἐξαίρετον τιμὴν
Θεοδώρα Κ. Λιβδαῖ

Πληθώρα ἐκτενῶν ἐπιστολῶν μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἀναβάλωμεν τὴν δημοσίευσίν των δι' ἐκόμενα τεύχη καὶ νὰ παρακαλέσωμεν αἱ ἐπιστολαὶ νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν συντομώτεραι. Πρέπει δὲ ἀπαραιτήτως νὰ φέρουν τὸ ὀνομαστικὸν καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀποστολέως, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται νὰ δημοσιευθῶν ἀνώνυμος ἢ μὲ ψευδώνυμον.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ε. Γ. Σ α θ θ ο π ο ὕ λ ο υ, «Ἐκπαίδευση καὶ Κοινωνία», Ἀθήναι 1943. Ὁ συγγραφεὺς διαβαστέος πολὺ, προικισμένος καὶ μὲ ὄχι μικρὴ παρατηρητικότητά, εἶναι ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους πού παρουσιάζουν ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν καλύτερευσί τῆς ἐκπαιδεύσεως στὸν τόπο μας. Βλέπει μὲ πόνο τὸ χάος, ὅπου ἔχει καταστήσει ἡ ἐκπαίδευσις τὰ τελευταῖα ἰδίως χρόνια: «τὸ ἐκπαιδευτικὸ μας σύστημα, τὰ ἐκπαιδευτικὰ μας προγράμματα παρὰ τίς διαρκεῖς τους μεταρρυθμίσεις, παραπαίουν καὶ ἀγνοοῦν τίς πραγματικὲς ἐκπαιδευτικὲς ἀνάγκες τῆς ὑπαίθρου καὶ τῶν πόλεων. Δὲν ἔχομε σύστημα, δὲν ἔχομε κτίρια, δὲν ἔχομε σχολικὰ ἐργαστήρια... καὶ τὸ χειρότερο δὲν ἔχομε ἱκανοὺς ἀνθρώπους, πού ἂν τυχόν τοὺς βρούμε τοὺς ἀφήνομε νὰ φυτοζωοῦν» (σελίς 21). Δημοτικὴ καὶ μέση ἐκπαίδευσις δὲν ἐκπληρῶνουν ὅπως πρέπει τὴν ὀπιστολή τους καὶ δὲν κατορθώνουν νὰ μορφώσουν τοὺς νέους. Στὰ πανεπιστήμια παραμελεῖται τελείως ὁ ἀνθρωπισμὸς γιὰ νὰ δημιουργηταί ἔτσι ὁ ἐπιστημονικὸς ἀρριβισμὸς καὶ τυχодиωκτικισμὸς, τὸ διανοητικὸ προλεταριάτο, καὶ νὰ ἐπιδεικνύεται ἡ κοινωνικὴ ἀναρχία.

Σ' αὐτὰ ἔχει δίκην ὁ συγγραφεὺς. Γιατὶ δυστυχῶς ὡς τώρα ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες κάναμε πειραματισμοὺς ἢ καλύτερα ἀπομιμήσεις. Κάθε φορὰ πού διαβάζαμε ἢ ἀκούγαμε κάτι νέο σχετικὰ μὲ τὴν ἀγωγή, χωρὶς νὰ ἐξετάσωμε ποιὸς εἶναι ἐκείνος πού τὸ ἔγραψε, ἂν ἐφαρμόσθηκε πουθενά καὶ τί ἀποτελέσματα ἔφερε, καὶ πρό παν-

τὸς χωρὶς νὰ τὸ ἀντιπαραβάλωμε πρὸς τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητά, τὸ φέρναμε ἀτόφιο στὴ χώρα μας. Ἄρκοῦσε ἓνα ὀποιοδήποτε ἔξενο ἄνομα νὰ μᾶς κάμῃ νὰ θαυμάσωμε μπροστὰ στοὺς πιὸ παράτολμους ἀφορισμοὺς τῆς ὀποιασδήποτε παραστρατημένης ἀγωγῆς. Τὶς τελευταῖες μάλιστα δεκαετίες πελαγοδρομοῦσαμε γιὰ νὰ βρούμε τὸ σκοπὸ καὶ τὰς μεθόδους τῆς ἀγωγῆς. Κρηνίζομασ χωρὶς νὰ ξέρωμε τί καὶ πῶς θὰ οἰκοδομησοῦμε. Καὶ ἀπόδειξις ἡ πληθώρα τῶν πολυωνύμων ἡμεροβίων σχολείων πού δημιουργήσαμε, ἡ ἀσυνέπεια κι' ἡ ἀρρυθμία πού παρουσιάζουν μεταξὺ τους αὐτὰ καὶ τὰ μαθήματα ἀπὸ ἀπόψεως εἰδους καὶ ὕλης, τὰ μπαλώματα πού κολλᾶμε κάθε φορὰ πού ξανοίγονται χάσματα στὰ ἔτη τῆς φοιτήσεως καὶ στὴν ὕλη τῶν μαθημάτων, οἱ πολυώνυμες ἐπιτροπές γιὰ τὴ διευκόλυνσι ἐκείνων πού θέλουν νὰ πάρουν ἓνα χαρτί ὅπως-ὅπως, ἀπὸ ὀποιοδήποτε τύπο σχολείου κι' ἂν προέρχονται, καὶ τὰ τόσα ἄλλα. Καὶ μὲ ἴδια αὐτὰ κατωρθώσαμε δυὸ πράγματα: πρῶτα νὰ μὴ δώσωμε στὸ παιδί καμμιὰ σχεδὸν μορφωσι' καὶ δεύτερο, νὰ τοῦ ὑπερβρούμε τὸν ἐγωισμὸ καὶ νὰ τὸ κάνουμε νὰ πιστέψῃ ὅτι τὰ ξέρει ὅλα καὶ ὅτι εἶναι ἱκανὸ γιὰ ὅλα. Ἐδημιουργήσαμε ἀποτυχμένους ἀνθρώπους. Δυστυχῶς δὲν ἔχομε ἀκόμα ξεκαθαρίσει καλά-καλὰ τὸ σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς. Μὲ τὸ νὰ λέμε ὅτι θὰ μορφώσωμε τὸ παιδί ὥστε νὰ τὸ κάνωμε ἱκανὸ γιὰ τὴ ζωὴ, λέμε μιὰ ἀκαθόριστη γενικότητα κάτω ἀπ' τὴν ὅποια μπορεῖ νὰ κρυφτοῦν οἱ πιὸ παράδοξες κι' οἱ πιὸ ἀντίθετες κατευθύνσεις, ἀνάλογα μὲ τίς ἀντιλήψεις πού ἔχει ὁ κάθε παιδαγωγός, ὁ κάθε δάσκαλος, γιὰ τὴ ζωὴ. Καὶ ξέρομε τί ποικιλία ἀντιλήψεων ὑπάρχει ἀπάνω στὸ σπουδαιότατο αὐτὸ θέμα. Ὅστε πάλι εἶναι ἄρκετο νὰ ποῦμε ὅτι σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς εἶναι νὰ κάμῃ τὸ παιδί ἠθικὸ, χωρὶς νὰ δώσωμε καὶ ἓνα πιὸ συγκεκριμένον περιεχόμενον στὴν ἔννοια ἠθικῆ. Γιατὶ κι' ἐδῶ πάλι οἱ ἀντιλήψεις συγκρούονται. Καθένας σύμφωνα μὲ τὴν κοσμοθεωρία του φτιάνει καὶ μιὰ ἠθικὴ, πού μπορεῖ μὲν νάχη μερικὰ στοιχεῖα ἀντικειμενικῶς καλά, ἀλλὰ συγκρούεται πρὸς τὴν ἠθικὴ τοῦ ἄλλου καὶ τῶν ἄλλων. Καὶ συμβαίνει ὥστε ὅ,τι γιὰ τοὺς ἄλλους εἶναι ἠθικῶς ὀρθό, γιὰ τὸν πρῶτον νὰ εἶναι ἠθικῶς ἐπιλήψιμο.

Κι' ἀπάνω στὸ σπουδαῖο αὐτὸ ζήτημα θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν πιὸ κατηγορηματικὸς καὶ πιὸ σαφὴς ὁ συγγραφεὺς. Τονίζει μὲν ὁ κ. Σ. ὅτι πρέπει νὰ καλλιεργήσωμε στὸ παιδί τὴ φιλοτιμία, τὴν ἀλληλεγγύην, τὸ συναίσθημα τῆς τιμῆς, τὴν εὐγενὴ ἀμύλλα, τὴν πρωτοβουλία, τὴν ἀγάπην πρὸς τὴ φύσιν, τὴν ἀντίταξι τῆς λογικῆς στὸν κόσμον τοῦ πάθους καὶ τῶν αἰσθήσεων, τὴν ἠθικὴ

χρηστότητα, επίσης ὅτι ὁ δάσκαλος πρέπει νὰ εἶναι «τὸ ζωντανὸ ἠθικὸ παράδειγμα γιὰ τοὺς μαθητὰς», ἀλλὰ ὅλες αὐτὲς τίς ὠραίες ἰδέες τίς ἀφήνει χωρὶς βᾶσι. Κάνει κάτι πού καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἔκαμαν. Αὐτὲς τίς ἠθικὲς ἀλήθειες πού συγκινοῦν πάντοτε τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, τίς ἐτόνισαν πολλοὶ καὶ τίς ἔθεσαν σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς σὲ διάφορες ἐποχές. Ἄλλὰ ἔτσι μὲ ξεκρέματους ἠθικοὺς ἀφορισμοὺς δὲν μπορεῖ νὰ θεμελιωθῆϊ στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ καὶ γενικώτερα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὀλόκληρο τὸ ἠθικὸ οἰκοδόμημα. Χρειάζεται καὶ κάποιο ἄλλο ἐξαιρετικὰ πολῦτιμο θεμέλιο. Καὶ αὐτὸ τὸ ἄλλο τὸ διαισθάνεται ὁ συγγραφεὺς ἀλλὰ δὲν τὸ λέει, τὸ ἀφήνει νὰ ὑπονοηθῆϊ, ἀλλὰ δὲν τὸ θέτει καθαρὰ καὶ ἐξάστερα. Στὶς 51 σελίδες τοῦ βιβλίου του ἐνῶ ἀναφέρει ἑκατὸν ἐξήντα καὶ πλεόν πολῦστιχες γνώμες ὑπερεκατὸ συγγραφέων—μερικῶν μάλιστα ἀπὸ αὐτοὺς γνωστῶν ὡς ὀλιστῶν καὶ ἀθήρησκων—ἀποφθεύγει νὰ τονίσῃ τὴ βᾶσι τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς. Καὶ βᾶσις δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη παρὰ ἡ πίστις, ἡ χριστιανικὴ πίστις. Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ τὴν ἀγνωσῶμε αὐτὴν τὴν πίστι ἢ, ἂν τὴν ξέρωμε, νὰ μὴ θέλωμε ἀνδρικά καὶ ἀνεπιφύλακτα νὰ τῆς δώσουμε τὴ θέσι πού τῆς πρέπει σὸ μεγάλο αὐτὸ ζήτημα τῆς ἀγωγῆς. Οἱ σημερινοὶ καιροὶ μὲ τίς νέες καταστάσεις πού δημιουργήσαν καὶ θὰ δημιουργήσουν, δὲν ἀφήνουν τόπο γιὰ δισταγήσεις καὶ ταλαντεύσεις. Ζητοῦν ἀποφασιστικότητα καὶ θάρρος. Ζητοῦν ἀπὸ καθέναν πού πονεῖ γιὰ τὴ σημερινὴ ἠθικὴ καὶ ποικιλῶνυμη ἀπαθλῶσι καὶ ποθεῖ μιὰ καλύτερη αὐριο γενικά γιὰ τὸ ἔθνος καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὴν ἐκπαίδευσι, νὰ ἀγωνισθῆϊ μὲ ὅλη του τὴ θύναμι γιὰ τὴν ἐπιβολὴ καὶ ἐπικράτησι τῶν ἀληθινῶν ἰδανικῶν. Ἄν πιστεύωμε τὴν ἐκπαίδευσι σάν ἓνα ἰερό ἔργο, πρέπει νὰ τὴν συνδέσωμε σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἠθικὴ ἐξέψωσι, μὲ τὸ κατ' ἐξοχίην ἱερό—μὲ τὴν χριστιανικὴ ἀλήθεια. Καὶ θὰ ἔπρεπε ἐπίκαιρα νὰ θυμηθῶμε τὸν Förster ὁ ὁποῖος στὴν ἀρχὴ μὲν εἶχε ἰδῆ τὴν ἀγαγὴ σάν κάτι τὸ ξεχωριστὸ ἀπὸ τὴ θρησκεία, ἀλλὰ τὰ πράγματα τὸν ἔκαμαν νὰ ἀλλάξῃ γνώμη καὶ νὰ γράψῃ: «Ἔσπερα ἀπὸ πολλὴ ἐσωτερικὴ πείρα καὶ παρατήρησι τῆς ζωῆς καὶ παιδαγωγικὰ πειράματα καθὼς καὶ ψυχολογικὰ καὶ κοινωνιολογικὰ πορίσματα ἔφθασα ν' ἀναγνωρίσω τὴν τέλει ἀνεπάρκεια κάθε ψυχικῆς ἀγωγῆς πού δὲν βασίζεται ἀπάνω στὴ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ὅτι εἰ ριζικὴ καθοδήγησι τῆς ἀνθρώπινης θελήσεως μόνον στὴ χριστιανικὴ θρησκεία μπορεῖ νὰ βρεθῆ» (Religion und Charakterbildung σελ. 5 καὶ 12). Ὁ σ. ἐκφράζεται μὲ μεγάλῃ ἐμπιστοσύνη γιὰ τὴ δύναμι τῆς ἐκπαίδευσως. Καὶ ἔχει πολὺ δίκιο. Ἄν δὲν εἶναι

παντοδύναμη—ὅπως φαίνεται ὅτι τὴν πιστεύει—εἶναι ὅμως πολυδύναμη. Ἡ ὀρθὴ ἐκπαίδευσις «βελτιώνει καὶ ἐξυψώνει τὸν ἄνθρωπον καὶ χαράζει τὴν πρόδο μιᾶς χώρας. Ἐκλεπτύνει τὸ πνεῦμα, μορφώνει τὸν χαρακτήρα... Μὲ αὐτὴ θὰ μάθουμε τοὺς ἀνθρώπους νὰ συνεργάζωνται ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο. Θὰ τοὺς ἐφοδιάσωμε μὲ τὰ κατάλληλα ἠθικά, πνευματικὰ καὶ κοινωνικὰ προσόντα, ὥστε νὰ βελτιώσουν τὴν ὅλη τους διαβίωσι» (σελ. 12). Ὅλα αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα εἶναι δίκαια καὶ σωστά. Ἄλλὰ—εἴπαμε—ὅπὸ ἓνα δρον: ὅτι ἡ παιδεία πρέπει νὰ σταθῆ ἀπάνω σὲ γενρὰ, ἀτρύταχτα θεμέλια καὶ νὰ πᾶρη τὴν πρέπουσα θέσι καὶ προσαρμογὴ στὴν κλίμακα τῶν ἀξιών.

I. Θ. Κ.

Νικολάου Β. Τωμαδάκη. «Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ Ἀρχαῖοι» (Ἀθήνα, 1943). Στὴν κριτικὴ ἐργασία πού ἀναπτύχθηκε τίς τελευταῖες κυρίως δεκαετίες γύρω ἀπὸ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ, ὁ κ. Τωμαδάκης ἔχει προσφέρει ἐπανειλημμένως τὴν ἀξιόλογη συμβολὴ του. Ἡ τελευταία του αὐτὴ μελέτη, τμῆμα εὐρύτερης ἐργασίας γιὰ τὴ γνωριμία τοῦ ἔθνικο ποιητοῦ μὲ τίς ἀρχαῖες φιλολογίες καὶ τὸν νεώτερο εὐρωπαϊκὸ κόσμον, ἦρθε νὰ συμπληρώσῃ ἓνα κενό. Πρόκειται γιὰ μελέτη γραμμένη μὲ ἐπιστημονικὴ φιλεργία καὶ εὐσυνειδησία. Παρουσιάζεται στὸν ἀναγνώστη, μὲ πλουσία στοιχεῖα, ἢ βαθεῖα κλασικὴ μὀρφωσι τοῦ Σολωμοῦ, ἢ γνώσι τῶν ἀρχαίων ἐπικῶν, ἰυρικῶν, τραγικῶν καὶ πεζογράφων, κί ἡ ἀντίστοιχη ἐπίδρασι τοὺς ἐπάνω στὸ ἔργο του. Ἰδιαίτερα πλούσιο σὸ μέρος αὐτὸ εἶναι τὸ κεφάλαιο τὸ ἀφιερωμένον στὸν Ὀμηρον πού, ἄλλως τε, ὁ ποιητὴς τόσο πολὺ τὸν ἐκτιμοῦσε. Ἐπίσης ἀξιόλογο καὶ τὸ κεφάλαιον τὸ ἀναφερόμενον στὴ Γραφή. Θὰ μπορούσε ἴσως τὸ ὀλικὸ του νᾶχη κάποια καλύτερη ἐπεξεργασία. Κί ἔτσι ὅμως πού εἶναι, δείχνει λαμπρά, πόσο γιὰ τὸν ἔθνικόν μας ποιητὴ ἢ ἅγια Γραφή χρησίμειε πάντα ὄχι μόνον σάν ἀνάγνωσμα καθημερινόν, μὰ καὶ σάν πηγὴ γιὰ ὑπέροχες ἐμπνεύσεις, πού πλουτίσανε τὸ μεγάλο του ἔργο κί ἄπ' τὴν ἀποψι μορφικῆς ἐντέλειας, μὰ πρό πάντων ἀπ' τὴν ἀποψι οὐσίας καὶ βάθους. Στὴν ἐποχὴ μας, πού, δυστυχῶς, τοὺς λογοτέχνες μας, κατὰ κανόνα, χαρακτηρίζει παχυλὴ ἀγνοια τῆς Γραφῆς, ἦταν ἀνάγκη νὰ τονισθῆ πῶς τὸ μεγαλύτερον ποιητικὸ ἔργο τῆς νέας Ἑλλάδος βαφτίστηκε στὰ ζωπαρόχα νάματα τῶν θεϊκῶν πηγῶν, καὶ πῶς γόνιμο κί εὐεργητικὸ ὄπῆρξε τὸ βάφτισμα ἐκεῖνον. Τὸ βιβλίον συμπληρώνεται μὲ μιὰ διαφωτιστικὴ μελέτη γιὰ τὰ γενε-

αλογικά τοῦ Σολωμοῦ, μιάν ἄλλη γιὰ τὴ μεταφράστρια τοῦ ποιητοῦ Ἀγγελικὴ Πάλλη, καὶ μιὰ πρῆτη γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Σολωμοῦ μὲ τὸν συγγραφέα τοῦ «Βασιλικού» Ἀντ. Μάτση.

Ὁ κ. Τ. μᾶς ὑπόσχεται κι' ἄλλες ἐργασίες του γιὰ τὸ Σολωμό. Ἀξίζει νὰ συνεχίσῃ τὴν ἔρευνά του πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτῆ, μὲ τὴν ἴδια φιλεργία, προσοχὴ, καὶ εὐσυνειδητὴ μελέτη τῶν πηγῶν. Κάθε τέτοια μελέτη, σχετικὴ μὲ τὴ μεγαλύτερη μορφή τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως, εἶναι ἓνα σίγουρο κέρδος γιὰ τὴν ὅλη φιλολογία μας.

Ἄ. Λαμπρ.

*

«Κύκλος ἔργων Τέχνης»: Δέκα βιβλία μὲ καλλιτεχνικά θέματα. Μιά σειρά ὥραίων σὲ ἐμφάνισι βιβλίων μᾶς ἔδωσε τελευταία ὁ ἐκδοτικός οἶκος Herder μὲ τὴ συνεργασία, γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐκδοσι, τοῦ οἴκου Κ. Κακουλίδη. Δέκα καλλιτεχνικά βιβλία γύρω ἀπὸ διάφορα θέματα τέχνης. Κάθε τομίδιο περιλαμβάνει εἰκοσιπέντε ὁλοσέλιδους πίνακες—καθιερωμένα ἔργα τέχνης—ποῦ ἀναφέρονται στὸ ἴδιο θέμα καὶ ἔχουν ἐπιλεγῆ μὲ γούστο καὶ προσοχὴ. Τὰ θέματα εἶναι ἀπ' ἐκεῖνα ποῦχουν γενικὸ ἐνδιαφέρον καὶ ποῦ μ' αὐτὰ ἀνέκαθεν καταπίστικη ἢ τέχνη κι' εἶναι ἀντικείμενο μελέτης τῶν καλλιτεχνῶν ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους μέχρι σήμερα. Πρὶν ἀπ' τοὺς πίνακες σὲ κάθε τόμο προτάσσεται συνοπτικὸ ἐμπεριστατωμένον κείμενον ποῦ σάν εἰσῆγησι ἐρμηνεύει τὰ ἔργα καὶ δίδει μιὰ ἀόρη καὶ καλοδεμιγμένη ἀνάλυσι, ποδιὰ συνάμα καὶ φιλοσοφημένη ἀναδρομὴ στὶς πηγὰς τῆς ζωῆς ποῦ στάθηκαν ἀφορμὲς γιὰ τοὺς τεχνίτες νὰ ἐμπνευστοῦν τὰ γύρω ἀπὸ τὸ θέμα ἔργα τους. Ἡ ὅλη σειρά τῶν βιβλίων ποῦ φέρνει τὸν τίτλον «Κύκλος ἔργων Τέχνης», ἔχει ἐκλαϊκευτικὸ καλλιτεχνικὸ χαρακτήρα καὶ ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀμύητον νὰ νοιώσῃ τὸ ἔργον τῶν μεγάλων τεχνιτῶν καὶ τὸν μεμημένον νὰ χαρῆ τὶς ιδέες καὶ τὶς χάρες ποῦ κάθε ἔργον μέσα του περικλείει. Στους σκοποὺς αὐτοὺς βοηθεῖ πολὺ καὶ ἡ ἐξαιρετικὴ ἐκτύπωσι ποῦγινε στὶς περιόψεις ἐγκαταστάσεις τοῦ οἴκου Herder τῆς Freiburg. Ἡ ἄλλη παράθεσι τῶν τίτλων τῶν ἔργων δείχνει τὸ καθολικώτερον ἐνδιαφέρον τους. Τὰ πρῶτα βξ ὀφείλονται στὸ γούστο καὶ στὴν πένα τοῦ Heinrich Litzeler, ποῦ διευθύνει ὁλόκληρη τὴν σειράν. Εἶναι δὲ τὰ ἀκόλουθα: «Τὰ Χριστούγεννα στὴν τέχνη», «Χαρὰ καινούργιας ζωῆς», «Μόνιμες χάρες», «Νέα κορίτσια», «Τὸ παιδί» καὶ «Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ ζῶα». Τὰ ὑπόλοιπα τέσσερα σὲ διαφόρους ἄλλους. Ἔτσι τὸ

«Παλληγκάρι» ὀφείλεται στὸν Reinhold Schneider, τὸ «Ρόδον τὸ ἀμάραντον» στὴν Hilde Herrmann, ἡ «Γένεσι τοῦ σύμπαντος» στὸν Richard Sattelmair καὶ τὸ «Ἀπ' τὴ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων» στὸν γνωστὸν στὸν τόπον μας Oskar Peterich. Τὰ κείμενα τῶν δέκα αὐτῶν βιβλίων ἔχουν ἀριστοτεχνικὰ ἀποδοθῆ στὰ ἑλληνικά ἀπὸ διαφόρους Ἑλληνας μεταφραστάς μὲ μιάν εὐσυνειδησίαν ἐξαιρετικὴν. Ἡ στρωτὴ δημοτικὴ γλῶσσα δέχνει κάθε ἄλλο παρὰ προχειρολογίας. Ὅσοι ἔξερουν τὶς δυσκολίες γιὰ ν' ἀποδοθοῦν καλλιτεχνικοὶ ἔροι καὶ κείμενα ποῦ δὲν ἐπιτρέπουν ἐκτροπὴ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέα καὶ τὸν αὐστηρὸ καθοδηγητικὸ χαρακτήρα τοῦ κειμένου, μποροῦν νὰ ἐκτιμῆσουν περισσότερο τὴ δουλειὰ ποῦ δὲν φαίνεται ἴσως στὸν καθένα.

Ἐχομε λοιπὸν στὴ γλῶσσα μας μιὰ δεκάδα ἐκλαϊκευτικῶν βιβλίων γύρω ἀπὸ τὴν Τέχνη ποῦ πιστεύομε πως θὰ φέρῃ πρὸ κοντὰ τὸ κοινὸ μας στὰ μυστικά τῆς τέχνης καὶ θὰ ὀφελῆσῃ κατὰ κάποιον τρόπο. Εὐκόλα διακρίνει ἄλλωστε ὁ καθένας ποῦ θὰ ριξῇ μιὰ ματιά στοὺς περισσότερους ἀπ' τοὺς 250 πίνακες ποῦ παραλαμβάνουν πῶς ἡ μεγάλη τέχνη δὲν εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ κοσμοθεωρία. Μεγάλια ὀνόματα, ἑξακοσοὶ καλλιτέχνες, ἔχουν συνταυτίσει τὸ ἔργον τους μὲ τὴν χριστιανικὴ τους ἔμπνευσι καὶ τὴν ἀπεικόνισι σκηνῶν ἀπὸ ὅ,τι ἀποτελεῖ γιὰ τὸν πιστὸ τὴ ζωὴ τῶν ὁσίων καὶ τῶν ἁγίων. Ἀρκετῶν βιβλίων τὰ κείμενα ἔχουν ἓνα βαθὺ νόημα καὶ μιὰ ἐξαιρετὴ χριστιανικὴ λεπτότητα ποῦ τὰ κάνουν καὶ στὴν κατανοήσι τῆς τέχνης νὰ συντελοῦν μὰ καὶ ἀπὸ τὴν στοχαστικὴν καὶ οὐσιαστικὴν ἀντιμετώπισι τῆς ζωῆς νὰ μὴ ξεφεύγουν. Μιλήσαμε ὅμως γιὰ τὸ κείμενον ἀρκετῶν βιβλίων καὶ ὄχι ὅλων. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ ἀνάμεσα στὰ δέκα ὑπάρχουν καὶ μερικά ποῦ ὕστερον σὲ ζωὴ καὶ παλμό. Δὲν εἶναι ἐπιζήμια, μὰ εἶναι ἀχρωμα. Οἱ εἰκόνες τους εἶναι ἀπρόσθεσι στὴν αἰσθητικὴ μας ποῦ μ' ἄλλα πράγματα κι' ἀντιλήψεις ἔχει τραφή. Γιὰ τὸ σύνολον τῆς σειρᾶς λόγια ἐπαινετικά ἔχει νὰ πῆ αὐτὴ ἡ στήλη παρὰ τὶς λιγοστὲς παραπάνω ἀντιρρήσεις. Ὁ τρόπος ποῦ εἶδαν τὴν δημοσιότητα προδίδει ἐπιμελημένη καὶ συστηματικὴ ἐργασία. Ὅπως εἶναι κάθε τόμος, μ' ἓνα θέμα καθωρισμένο, ὁ συλλέκτης του εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ περικλείῃ στοὺς πίνακές του διαφόρους καλλιτέχνες ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μέχρι τοὺς σημερινούς. Σὲ κάθε βιβλιαράκι δηλ. ἔχομε μιὰ σύντομη ἱστορία τῆς τέχνης. Τὸ μάτι μας ξεκινὰ ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες, περνὰ τὸν μεσαίωνα, στὴν ἀναγέννηση, στὸν 17ον αἰῶνα, στὸν 18ον, τὸν

19ον γιὰ νὰ καταλήξῃ στοὺς σημερινούς τεχνίτες. Ὁ ἀναγνώστης ἀθελά του κάνει συγκρίσεις στὰ ἔργα καὶ μορφώνεται. Ἀρχίζει δίπλα στοὺς καθιερωμένους καὶ στὰ μεγάλα ὀνόματα, νὰ προσέξῃ καὶ τοὺς ἀγνωστούς λαϊκοὺς τεχνίτες τῶν διακοσμῆσεων καὶ τῶν γλυπτῶν ποὺ γιὰ ὁσους ἐδῶ στὸν τόπο μας γνωρίζουν μόνο τὴν Ἀναγέννησι, εἶναι μιὰ ἀποκάλυψι. Στὸ φῶς τῶν σημερινῶν αἰσθητικῶν ἀντιλήψεων παίρνει οὐσιαστικώτερη ὑπόστασι ὅτι ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο παρημελημένο καὶ ἀποδιοπομπαῖο ἐπεὶδὴ ἦτο θρησκευτικὸ καὶ χριστιανικῶν ἐμπνεύσεων. Πολλὲς τέτοιες ἀντιλήψεις φέρνει στὴν ἐπιφάνεια ἢ προσεκτικὴ μελέτῃ τῶν βιβλίων τῆς σειρᾶς «Κύκλος ἔργων τέχνης». Εὐχόμεσθε νὰ δοῦμε γρηγορα καὶ τοὺς ὑπόλοιπους τόμους ποὺ ἂν κρίνῃ κανεὶς ἀπὸ τοὺς τίτλους ποὺ ἀναγγέλλει τὸ ἐξώφυλλο, θάχουν τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον ὅπως καὶ οἱ δέκα ποὺ κυκλοφόρησαν.

Σ. Καλ.

*

Δ. Χόνδρου: Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Μαθημάτων Φυσικῆς, τόμ. Α' ἐκδ. Γ'. Ἀθήναι 1943.

Τζοβάνι Παπίνι: «Ἱστορία τοῦ Χριστοῦ» μετάφρασις Κώστα Καιροφύλα, ἐκδόσις Ἰωάν. Ν. Σιδέρη.

Brunner, «Grundfragen der Philosophie» ἐκδόσις τοῦ οἴκου Herder.

Βιβλιοκρισίαι ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω βιβλίων θὰ δημοσιευθοῦν εἰς τὸ ἐπόμενον τεῦχος.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Δίδα Ὀλυμπ. Ἀποσκίτου Ἐνταῦθα. Καλύτερο ἀπ' τὰ προηγούμενα. Ἄν μποροῦσατε νὰ τοῦ δώσατε ζωηρότερο ἀλληγορικὸ χαρακτῆρα, θὰ κέρδιζε σὲ ποιησι καὶ δύναμι. Καὶ θὰ μιλοῦσε πρὸ πολὺ στὸν ἀναγνώστη. κ. Λ. Σ. Παναγόπουλον, Ἐνταῦθα. Ἡ πρόθεσις σας καλὴ. Ἄλλὰ μόνον αὐτὴ βέβαια δὲν ἀρκεῖ. Θὰ χρειασθῆ νὰ μελετήσατε καὶ νὰ ἐργασθῆτε ἀκόμη πολὺ. κ. Αἰμιλιάν Μασκρῆ, Ἀγιάν. Εὐχαριστοῦμεν. Τὸ βιβλίον ποὺ ζητεῖτε, δὲν ἐκυκλοφόρησεν ἀκόμη εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν. Τὰ γερμανικὰ ἀντίτυπα ἔχουν ἐξαντληθῆ. κ. Ἰ.

Π. Ζ. Ἐνταῦθα. Τὸ διακρίνει ἀξιοσημειώτως ἀσθησις τῆς πραγματικότητος. Τὸ ζημιῶνον ὅμως τεχνικὲς ἀτέλειες, χασμωδίες, κοινὲς ἐκφράσεις. κ. Ἰ. Κ. Πίτερ. Ἐνταῦθα. Σᾶς εὐχαριστοῦμεν. Θὰ εἶχαν ὅμως περισσότερο ἐνδιαφέρον, ἐάν δὲν περιείχοντο εἰς βιβλίον ποὺ ἐκυκλοφόρησεν ἐσχάτως. κ. Τάκην, Ἐνταῦθα. Μαρτυρεῖ εἰλικρίνειαν ἀσθημάτων καὶ πηγαιάν συγκίνησιν. Προσοχὴ ὅμως εἰς τὰ μετρικὰ σφάλματα καὶ εἰς τὴν ἐν γένει μορφικὴν ἀρτιότητα. Γιατί «κατευοδίζου»; κ. Γεώργ. Θ. Κελεπ. Χαλκίδα. Τὸ Χριστουγεννιάτικον καθυστερημένο πιὰ. Χωλαίνει στὸ ρυθμὸ. Τὸ «Ψωμί» ἀρκετὰ καλὸ ὡς σὺλληψις, ὑστερεῖ ὅμως σὲ ἀσθημα καὶ τεχνικὴν ἀρτιότητα. Μ. Ντουάλιν, Τρίκκαλα. Ἀπὸ τὴν ἀποψιν τῆς τεχνικῆς ὑστερεῖ πολὺ. Εἰς τὸ περιεχόμενον παράδοξος εἰδωλολατρικὴ ἐπίδρασις. κ. Λ. Ζ. Κάτι θελήσατε νὰ πῆτε, ἀλλὰ δὲν μπορέσατε νὰ τὸ δλοκληρώσατε. κ. Γιούλην Πέραν, Πύργον. Ἀπὸ τῆ «Δέησι» ἀρτιώτερο τὸ β' τετραστίχο. Τὰ δύο ἄλλα ὑστεροῦν. Δίδα Ἐλένην Καρατά, Ἐνταῦθα. Ἄρκετὰ καλὸ. Τὸ κρατάμε. κ. Γεώργ. Δ. Νικολ. Ἐνταῦθα. Λεπτὰ ζητήματα, ποὺ ὁ χειρισμὸς των ἀπαιτεῖ μεγάλην καὶ πολυσοχιδῆ ἐτοιμοσσίαν. Χωρὶς αὐτὴν κινδυνεύει κανεὶς νὰ φθάσῃ εἰς ἀποτέλεσμα ἀντίθετον ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἐπιδιώκει. Ν. Νεοφ. Ἐνταῦθα. Ὑπάρχει κάποια πρωτοτυπία στὸ ποιήμα σας. Ἦρθε ὅμως καθυστερημένο. Προσέξτε τίς χασμωδίες. κ. Δ. Παπακωνστ. Ἐνταῦθα. Ἡ «Γέννησι» καλύτερο. Καὶ τὰ δύο ὅμως καθυστερημένα πιὰ. Γιατί ἐτὸ φῶς τῆς Μοίρας; Τὸ «σὲ ἀναμαιβῶ» στὴ β' στροφή τοῦ Χριστουγεννιάτικου, δὲν σᾶς φαίνεται ὅτι χρησιμοποιεῖται ἄστοχα, προκειμένου περὶ τοῦ Χριστοῦ; κ. Ἀδελ. Λύτρα. Ἐνταῦθα. Δὲν ἀμφισβητοῦμεν τὴν εἰλικρίνειαν τῶν ποιημάτων. Ὑστεροῦν ὅμως πολὺ καὶ λεκτικῶς καὶ μετρικῶς. Χρειαζέται ἀκόμη πολλὴ ἐργασία. Ἡ εἰλικρίνεια εἶναι προϋπόθεσις. κ. Ἀνδρ. Μαριθιάν, Ἐνταῦθα. Τὸ «θεῖο ξύπνημα» εἶναι μιὰ ὄραία ζωγραφιά. Τὴν ἀσχημίζον ὅμως μερικὲς τεχνικὲς ἀβλεψίες. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ «Οὐράνια Σκέψι», ποὺ ὑστερεῖ καὶ γλωσσικῶς. Τὸ «Κλάμα τοῦ Τσοπάνου» καλύτερο ἀπὸ ὅλα. Ἄν μποροῦσατε νὰ τὸ ἐπεξεργασθῆτε ἀκόμη λίγο, θὰ κέρδιζε. Τὸ «Γιατὶ ἦρθες» ὑστερεῖ.